

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KENT DİNAMİKLERİNİN YERLEŞİM DOKUSU ÜZERİNE ETKİLERİ:
AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ**

Mehmet KÖKER

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞİMŞEK TOLACI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
ISPARTA - 2021**



© 2021 [Mehmet KÖKER]

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	2
1.3. Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Yöntemine Dair Benzer Çalışmalar...	3
2. KAYNAK ÖZETLERİ	6
2.1. Afyonkarahisar Kentine Ait Bilgiler	6
2.1.1. Kentin coğrafi konumu	6
2.1.2. Kentin topoğrafyası	8
2.1.3. Kentin iklimi.....	9
2.1.4. Kentin nüfusu.....	10
2.1.5. Kentin tarihi	11
2.2. Afyonkarahisar Kent Yerleşimi.....	14
2.2.1. Kale yerleşimi	14
2.2.2. Kale merkezli kent yerleşimi	17
2.3. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Planı	31
2.3.1. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı çalışmaları.....	31
2.3.2. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki kentsel doku izleri.....	37
2.4. Kent Yerleşimini Etkileyen Dinamikler	46
2.4.1. Yeni devletlerin kurulması/yönetim değişikliği ve dönem iç dinamikleri	46
3. MATERYAL VE YÖNTEM	59
3.1. Harita ve Plan Okuma Çalışmaları	59
3.2. Alan Çalışmaları.....	60
3.2.1. Sokak ve cadde fotoğrafları okuma çalışmaları.....	60
3.2.2. Kişisel görüşme çalışmaları.....	60
3.2.3. Yol tarifi çalışmaları	61
3.3. Fraktal Analiz Çalışmaları.....	62
3.3.1. Fraktal kavramı	62
3.3.2. Fraktal analiz yöntemi	63
3.3.3. Fraktal analizin çalışma alanına uygulanışı	65
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	67
4.1. Harita ve Plan Okuma Bulguları	67
4.2. Alan Çalışmaları Bulguları.....	74
4.2.1. Sokak ve cadde fotoğrafları okuma bulguları.....	74
4.2.2. Kişisel görüşme bulguları	83
4.2.3. Yol tarifi bulguları	91
4.3. Fraktal Analiz Bulguları	94
4.3.1. Ulaşım ağı fraktal analiz bulguları	94
4.3.2. Kadastral ada fraktal analiz bulguları	100

4.4. Araştırma Bulguları Sonuçları.....	107
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	115
KAYNAKLAR	119
EKLER.....	127
EK A. Tablolar	128
ÖZGEÇMİŞ	130



ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KENT DİNAMİKLERİNİN YERLEŞİM DOKUSU ÜZERİNE ETKİLERİ: AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ

Mehmet KÖKER

**Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı**

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞİMŞEK TOLACI

Afyonkarahisar kent yerleşimi tarihsel süreç içerisinde birçok yerleşimde olduğu gibi birbirinden farklı kent dinamiklerinin etkisiyle değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu farklılaşma kent için hazırlanan son koruma amaçlı imar planı üzerinden gerçekleştirilen görsel analiz çalışmaları sonucu gözlemlenebilmiştir. Doku farklılıklarının oluşumuna neden olan etkenler, etki alan ve oranları kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana hedefleri söz konusu değişimin fiziksel etkilerinin yanı sıra, toplum üzerindeki sosyo-kültürel etkileri ve kent ölçeğine yansımalarının da incelenmesidir.

Çalışma kapsamında örneklem alanlar olarak birbirine yakın dönemlerde inşa edilmiş olan yerleşim dokuları ve bu alanlarda bulunan konut yapıları ele alınmıştır. Yazılı tarih kaynaklarının incelenmesi, alan çalışması, belgeleme, gözlemsel analiz ve elde edilen verilerin sayısal analiz yöntemi kullanılarak değerlendirmesi çalışmanın yöntemini oluşturmuştur. Sayısal değerlendirme için kullanılan fraktal analiz yöntemiyle dokuların benzerlik gösterme eğiliminde olan yapılarının devamlılık dereceleri incelenmiştir. Doku sınırları içindeki ulaşım ağları ve kadastral adaların fraktal boyut değerleri üzerinden dokuların karmaşıklık seviyelerine dair çıkarımlar yapılmıştır. Alan çalışması ve gözlemsel analiz çalışmaları sonucu ulaşılan veriler fraktal analiz yöntemi sonucu çıkan matematiksel değerlerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek sosyal yaşamla ilgili bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, Afyonkarahisar kent merkezi tarihi dokusunun korunması amacıyla yapılacak olan diğer teorik ve bilimsel çalışmalar için bir altlık oluşturulmuş, kentsel koruma çalışmaları ve farklı ölçeklerde gerçekleştirilecek olan restorasyon uygulamaları sürecinde, özellikle restitüsyon kararlarının alınmasında başvurulabilecek olan bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, Kentsel Doku, Mimari Koruma, Restorasyon, Fraktal Analiz.

2021, 130 sayfa

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

THE EFFECTS OF URBAN DYNAMICS ON THE SETTLEMENT: AFYONKARAHİSAR CASE

Mehmet KÖKER

**Süleyman Demirel University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture**

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Seda ŞİMŞEK TOLACI

Afyonkarahisar city settlement has been changed and transformed with the effect of different city dynamics as in many settlements in historical process. This differentiation can be observed as a result of the visual analysis studies that carried out over the development plan that had been prepared for the city. Factors causing the formation of patterns differences are evaluated within the scope of their impact and rates. The main targets of the study investigate the physical effects of the change as well as the socio-cultural effects on the society and their reflections on the urban scale.

Within the scope of the study, the settlement patterns that were built in the near term and the residential buildings in these areas are taken as sample areas. Review of written historical sources, field study, documentation, observational analysis and evaluation of the data by using numerical analysing methods formed the method of the study. The degrees of continuity of the structures that tend to show similarity are examined with the fractal analysis method used for numerical evaluation. Inferences about the complexity of the patterns are made from the fractal dimensions values of transportation networks and cadastral islands within the pattern boundaries. The data obtained as a result of fieldwork and observational analysis studies are evaluated in comparison with the mathematical values obtained result of the fractal analysis method and it is tried to reach the finding about social life.

As a result of this study, a base is formed for the other theoretical and scientific studies to be done in order to protect the historical city pattern of Afyonkarahisar and in the process of urban conservation studies and restoration applications to be carried out at different scales, especially, information that can be used for restitution decisions are obtained.

Key Words: Afyonkarahisar, Urban Pattern, Architectural Conservation, Restoration, Fractal Analysis.

2021, 130 pages

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim süresince;

Her kaybolduğumda ışık olup yolu aydınlatan hocam Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞİMŞEK TOLACI'ya,

İlkokul mezunu olmasına rağmen lisans sonrası eğitimime devam etme konusunda destek olarak yola koyulmamı sağlayan annem Sema KÖKER'e,

Her konuda fikrini alabileceğim birinin olduğunu hissettirerek, yolda kalmamı sağlayan eşim Restorasyon Uzmanı Yüksek Mimar Büşra KÖKER'e

Yaşamım boyunca;

Yolum olacak-olan Aslan Babama teşekkürler.

Mehmet KÖKER
İSPARTA, 2021

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Afyonkarahisar'ın Ege Bölgesi ve Türkiye üzerindeki konumu	6
Şekil 2.2. Afyonkarahisar il haritası.....	7
Şekil 2.3. Afyonkarahisar'ın tarihsel gelişim dönemlerine ilişkin yerleşim alan sınırları haritası	13
Şekil 2.4. Afyonkarahisar Kalesi güney-güneydoğu cephesi - Hıdırlık eteklerinden Kale	15
Şekil 2.5. Afyonkarahisar Kalesi batı cephesi - Hisarardı'ndan kaleye bakış	16
Şekil 2.6. Selçuklu Döneminde Karahisar yerleşmeleri.....	18
Şekil 2.7. Selçuklu Döneminde (ve sonunda) Karahisar yerleşimlerinin mekânsal evrimi.....	19
Şekil 2.8. Yukarı (iç) kale avlusunda bulunan mimari öğeleri belirtir şematik plan	21
Şekil 2.9. 17.yy Alman gezgin Niebuhr'a ait Afyonkarahisar kent planı	26
Şekil 2.10. 1890 yılı Guillaume Bergren tarafından Hıdırlık Tepesi'nden çekilmiş fotoğraf	27
Şekil 2.11. Afyonkarahisar kenti tarihsel mekan gelişimi	29
Şekil 2.12. Afyonkarahisar'ın kuruluşundan 20.yüzyıla kadar olan kent yerleşimi	30
Şekil 2.13. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Plan Sınırlarının kent genelindeki konumunu gösteren şema	33
Şekil 2.14. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı'nın 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planındaki Yeri	34
Şekil 2.15. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı ilke kararlarını içeren 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı.....	35
Şekil 2.16. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Planı	37
Şekil 2.17. 1902 yılı yangını sonrası yeniden inşa sürecinde çekilen fotoğraf...	40
Şekil 2.18. AKAİP kapsamında hazırlanan doku özellikleri çalışması	41
Şekil 2.19. Organik dokunun hakim olduğu Burmalı Mahallesi'nden alınan bir kroki kesiti	43
Şekil 2.20. Izgara planlı dokunun hakim olduğu Tacıahmet Mahallesi'nden alınan bir kroki kesiti.....	44
Şekil 2.21. Afyonkarahisar Koruma Alt Bölgeleri.....	45
Şekil 2.22. Afyonkarahisar yerleşimin gelişim yönünün doğu olmasında etkili olan topoğrafik oluşumlar	50
Şekil 2.23. Afyonkarahisar Kalesi ve Hıdırlık Tepesi arası yerleşim alanı	51
Şekil 2.24. 1902 yılında çıkan yangın sırasında kurtarabildikleri eşyaları taşıyan kişiler	53
Şekil 2.25. 1902 yılında çıkan yangın sonrası Hıdırlık Etekleri	54
Şekil 2.26. 1907 Yılı Afyonkarahisar yerleşim alanı	56
Şekil 2.27. 1973 yılında hazırlanan imar planı	57
Şekil 4.1. 1/1000 ölçekli 1994 yılına ait Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planındaki statü belirleyen sınırlar	67
Şekil 4.2. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı ve sit alanı sınırları.....	68
Şekil 4.3. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki kadastral adalar	69
Şekil 4.4. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki kentsel dokular.....	70

Şekil 4.5. 1/2500 ölçekli 1914 yılına ait Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planındaki kentsel dokular	71
Şekil 4.6. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki ulaşım ağı.....	72
Şekil 4.7. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki mahalleler	73
Şekil 4.8. Taciahmet Mahallesi, Öz Sokak ve Taciahmet Mahallesi, Dayıoğlu Sokak	76
Şekil 4.9. Taciahmet Mahallesi, Tabakhane Sokak ve Taciahmet Mahallesi, Akosmanoğlu Sokak.....	77
Şekil 4.10. Taşpınar Mahallesi 113 Sokak ve Taşpınar Mahallesi, Hasan Dede Sokak	77
Şekil 4.11. Burmalı Mahallesi, 150 Sokak ve Burmalı Mahallesi, 151 Sokak...	78
Şekil 4.12. Burmalı Mahallesi, Başçeşme Cami Sokak ve Burmalı Mahallesi, 155 Sokak (Çıkmaz Sokak).....	78
Şekil 4.13. Taciahmet Mahallesi, Taciahmet Caddesi	80
Şekil 4.14. Taciahmet Mahallesi, Kuyulu Cami Yokuşu Sokak.....	81
Şekil 4.15. Taciahmet Mahallesi, Can Baba Caddesi	81
Şekil 4.16. Taciahmet Mahallesi, 131 Sokak ve Taciahmet Mahallesi, Tabak Hamam Sokak	82
Şekil 4.17. Taciahmet Mahallesi, 127 Sokak ve Taciahmet Mahallesi, Eski Karakol Yokuşu Sokak	82
Şekil 4.18. Afyonkarahisar geleneksel konut dokusuna yapılan kültür turu güzergahı	86
Şekil 4.19. AKAİP sınırları içindeki sokak sağlıklılaştırma çalışmalarına ait aks haritası.....	88
Şekil 4.20. İkinci aksta gerçekleştirilen sokak sağlıklılaştırma uygulamaları	89
Şekil 4.21. Dördüncü aksta gerçekleştirilen sokak sağlıklılaştırma uygulamaları	90
Şekil 4.22. AKAİP sınırları içindeki yol tarifi analizi için belirlenen noktalar ve sonrasında ulaşılan güzergahlar.....	93
Şekil 4.23. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama	95
Şekil 4.24. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama	95
Şekil 4.25. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama	97
Şekil 4.26. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama	97
Şekil 4.27. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama	99
Şekil 4.28. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama	99
Şekil 4.29. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama.....	101
Şekil 4.30. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama	102
Şekil 4.31. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama.....	104
Şekil 4.32. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama	104

Şekil 4.33. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama	106
Şekil 4.34. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama	106



ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 4.1. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	96
Çizelge 4.2. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	96
Çizelge 4.3. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	96
Çizelge 4.4. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	98
Çizelge 4.5. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	98
Çizelge 4.6. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	98
Çizelge 4.7. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağına ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	100
Çizelge 4.8. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağına ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	100
Çizelge 4.9. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağına ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	100
Çizelge 4.10. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	102
Çizelge 4.11. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	103
Çizelge 4.12. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	103
Çizelge 4.13. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	105
Çizelge 4.14. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	105
Çizelge 4.15. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	105
Çizelge 4.16. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalara ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	107
Çizelge 4.17. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalara ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	107
Çizelge 4.18. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalara ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu	107
Çizelge 4.19. Tüm alanda yer alan ulaşım ağına ait tüm çevrimlerdeki fraktal boyut ortalama değer tablosu	111
Çizelge 4.20. Tüm alanda yer alan kadastral adalara ait tüm çevrimlerdeki fraktal boyut ortalama değer tablosu	111

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AKAİP	Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Planı
AKSA	Afyonkarahisar Kentsel Sit Alanı
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu



1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Günümüzde kentsel planlamalar yapılırken farklı birçok girdi dikkate alınmaktadır. Yönetimsel planlama organlarının kanunlar yoluyla müdahaleleri kentin sunduğu olanaklarla birleştirilerek kent planı çalışmaları hazırlanmaktadır. Devlet tarafından müdahalelerin olmadığı dönemlerde ise kentsel dokuyu tek yapı ölçeğindeki yapılar oluşturmaktadır. Bu nedenle kent dokuları yapısal ölçekteki girdilere bağlı olarak şekillenmektedir. Arazinin morfolojik yapısı, iklimi, yapım sistemi ve malzemeleri, halkın sosyal-kültürel ve ekonomik durumu tek yapı ölçeğinde inşa sürecini etkileyen faktörlerdir. Bu girdilerin değişimi kent yerleşimlerinde de farklılaşmalara neden olmaktadır. Farklı kent dokuları ise bazı yerleşimlerde farklı sosyal yaşamı işaret etmektedir. Dolayısıyla bir alandaki doku farklılaşmalarının sosyal yapı ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Afyonkarahisar yerleşiminin 1994 yılına ait koruma amaçlı imar planı (AKAİP) incelendiğinde farklı özellikte iki doku ile karşılaşılmaktadır. Çalışmada doku farklılıklarına, değişim ve dönüşümlerini meydana getiren dinamiklere ve onlara ait verilere ulaşılmaya çalışılacak ve bunların dokudaki çeşitliliğe etkinlik derecesi araştırılacaktır. Somut olarak farklılıklarını okuyabildiğimiz dokuların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki ilişkileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Arazi ve harita okumalarının yerli halktan alınan bilgilerle birleştirilerek sosyal yaşam üzerine çıkarımlar yapılması, bunların sayısal analiz yöntemleri kullanılarak ispatlanması hedeflenmektedir.

Çalışma takvimine bağlı kalınarak ulaşılmayı hedeflenen kaynakları bulup konuyla ilgili üzerine çıkarımlar yapılabilecek verilere ulaşıldığında, Afyonkarahisar tarihi kent dokusunun korunması amacıyla yapılacak olan diğer teorik ve bilimsel çalışmalar için bir altlık oluşturulması, kentsel koruma çalışmaları ve farklı ölçeklerde gerçekleştirilecek olan restorasyon uygulamaları sürecinde özellikle restitüsyon kararlarının alınması sırasında dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatına dair fikirler vermesi, sosyal hayatın görsel ve işitsel kaynaklar haricinde sayısal verilerle de analiz edilebileceğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Afyonkarahisar'ın 1914 ve 1994 yıllarına ait Koruma Amaçlı İmar Planları üzerinden yapılan görsel analizler sonucu kentsel sit alanı içerisinde biri organik diğeri ızgara plan özelliği taşıyan iki farklı doku ile karşılaşmıştır. Yerleşim gelişiminin topoğrafya özelliklerinden dolayı doğu yönünde ilerlemiş olduğu görülmektedir. Tarihi alan içerisinde kentin büyüme rotasına değerlendirildiğinde organik dokunun süreklilik gösterdiği ancak alanın ortalarında ızgara planlı dokuya özgü yapılaşmaların var olduğu izlenmektedir. Görsel analizlerle okunabilen bu belirgin değişim sonrası ise organik doku varlığını sürdürmeye devam ettirmektedir.

Çalışmada; seçilen alanda izlenen farklı özellikteki dokuların oluşum aşamalarındaki nedenleri ve oluşumlarını tamamladıktan sonraki etkileri ele alınacaktır. Doğal ve insan eliyle olmak üzere hem girdilerin hem de etkilerin toplumdaki mevcut sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda meydana getirdikleri değişimler irdelenecektir. Alanın gelecek planlamasına ışık tutulabilmesi için değişim sürecine dair bulgulara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışma alanı olarak; Afyonkarahisar kentsel sit alanını (AKSA) da kapsayacak şekilde 1994 yılına ait AKAİP sınırları -kentin koruma alanında yapılan son plan olmasından dolayı- kabul edilmiştir. Bu sınırlar (Olucak Mah., Taşpınar Mah., Taciahmet Mah., Akmescit Mah., Burmalı Mah., Fakıpaşa Mah.) aynı dönemde inşa edilen, Afyonkarahisar'a ait özellikler gösteren sivil mimarlık örnekleri ile anıtsal nitelikteki yapıları kapsamaktadır. Az sayıda da olsa Cumhuriyet Dönemi mimari özelliklerini yansıtan yapılar da mevcuttur. Aynı dönemde aynı yapım sistemi ve malzemeleri kullanılarak, aynı toplum tarafından inşa edilen konut yapılarının farklı mimari özellikleri yansıtması, bu alanın normal dışı durumunu ortaya çıkarmaktadır. Sayısal yöntemin taramalar, görsel analizler ve görüşmelerle birleştirilmesi sonucu dokuların kendi içlerindeki dinamikler ve bunların birbirleri ile karşılaştırılmaları hedefi, çalışma konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Tez kapsamında çalışmalar yapılacak alanın kent yapılaşmasının başlangıcı olma özelliği göstermesinden dolayı, anlaşılması, tüm kent planının çözülmesi, tespitleri e gelişimine yardımcı olacaktır. Bu durum göz önüne alındığında çalışma, gelecek planlamalarına altlık olması açısından da önem taşımaktadır.

1.3. Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Yöntemine Dair Benzer Çalışmalar

Öztank 2013 yılında yazdığı makalede; Afyonkarahisar kentsel sit alanı içindeki tüm mahalle ve konutları tek tek inceleme metoduyla sokakların ve konutların analizini yapmıştır. Kamusal alanla özel yaşam alanları arasında sınır teşkil eden konut cepheleri üzerine okumalar gerçekleştirmiştir. Kentsel sit alanı içindeki farklı özellikteki dokuların varlığından ve yapılarından söz etmiştir.

Aliağaoğlu 2003 yılındaki yazısında; Afyonkarahisar yerleşiminin kent morfolojisini oluşturan cadde-sokak sistemini ve konutları incelemiştir. Literatür araştırması, haritalar, istatistiksel veriler ve alanda yapılan gözlemler çalışmanın metodunu oluşturmuştur. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içinde açıkça görülebilen organik ve ızgara planlı dokuları ve bu dokuları merkez alarak genişleyen kentin büründüğü ııınsal doku üzerinde araştırmalar yapmıştır.

Gümüş 2019 yılında yaptığı çalışmasında; Afyonkarahisar geleneksel konutlarından seçtiğı 24 adet yapının cepheleri üzerinden okumalar yapmıştır. Seçtiğı yapıların geçmişin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına dair izler barındırdığını düşünen Gümüş, nesnel sonuçlara ulaşabilmek adına tasar öğeleri, tasar ilkeleri ve Gestalt ilkeleriyle belirlenen kriterler doğrultusunda araştırmalarını gerçekleştirmiştir.

Kaypak 2010 yılında yazdığı makalede; Antakya kenti özelinde kentsel ölçekli değişimlerin yaşam üzerine yansımalarını ele almıştır. Toplumsal değerlerin bireysel hayata yansımalarında kentsel oluşumların etkili olduğunu dile getiren Kaypak, bu değerlerin zamanla kentsel mekanlardaki değişimlerden etkilendiğini belirtmiştir. Çalışmada; kentleşme, kentsel dönüşüm gibi etkilerin sosyal ve kültürel yansımaları üzerinde durulmuştur.

Kubat ve Topçu 2009 yılında beraber hazırladıkları bir yazıda; tarih boyunca farklı girdilerin etkisiyle biçimlenmiş olan Konya ve Antakya kentlerinin fiziksel yapılarını incelemişlerdir. Bu incelemeyi kentsel dokuların morfolojik analizini yaparak gerçekleştirmişlerdir. İlk olarak her iki kentten de seçilen tarihi dokulardaki yollar, yeşil alanlar ve yapılaşmış alanlar üzerinden analitik okumalar yapılmıştır. İkinci olarak ise dokulara ait tarihi süreci de yansıtan hava fotoğrafları, haritalar ve resim-

fotoğraf gibi görseller üzerinden karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Analitik analiz sonuçları benzerlik gösterse de harita ve fotoğraf okumaları iki kente ait dokuların farklarını ortaya çıkarmıştır. Farklı kültürel geçmiş ve konum dokulardaki farklılığın sebebi olarak gösterilmiştir.

Yörüten 2018 yılındaki makalesinde; yangın alanlarındaki yapılaşmaların oluşturduğu dokuları incelemiştir. Kentlerin fiziksel ve sosyo-ekonomik yapılarının anlaşılabilmesi için kentsel dokuların incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Çalışmada dokuların meydana gelme koşullarının araştırılabilmesi amacıyla tarihsel geçmiş araştırması ve literatür çalışması yapılmış, haritalar üzerinden okumalar gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise görsel analiz tekniği kullanılarak dokularda gözlemler yapılmış, sonuçlar plan ve fotoğraflar üzerinden aktarılmıştır.

Değirmenci 2009 yılında tamamladığı yüksek lisans tezinde; mimari biçimlenme ve geometrik kurgular arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Tasarımlarda fraktal geometrinin yerini ve uygulama alanlarını araştırmıştır. Fraktal geometri ve kaos teoremi arasındaki bağlantı irdelenmiştir. Kutu sayım yöntemi, fraktal boyut değeri gibi doğrusal geometri dışındaki biçimlenişlerin yapısının analiz edilmesine olanak sağlayan yöntemleri araştırıp açıklamaya çalışmıştır. Bu yöntemlerin kullanılması sonucu ulaşılan matematiksel verilen okunmasını örnek vererek göstermiştir.

Büyükemir Karagöz 2019 yılındaki çalışmasında; Isparta kentindeki geleneksel konutlara ait cepheleri fraktal boyut analizi yaparak karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmanın ana hedeflerinden biri olarak sosyal ve sayısal verilerin bir arada yorumlanması gösterilmiştir. Çalışma kapsamında alan taraması, literatür çalışması yapılmış ve fraktal analiz yöntemi başlığı altında kutu sayım yöntemi kullanılmıştır. Kenti etkileyen dinamikler içinden sadece göç olgusu seçilmiş, göç hareketlerinin yerleşim üzerindeki etkileri açısından değerlendirmeler yapılmıştır.

Kanatlar 2012 yılındaki tezinde; mimarlık alanında sezgisel ve tarihsel pratiklere dayanan yorumları sayısal analiz yöntemi kullanarak matematiksel verilerle desteklemeyi amaçlamıştır. Sedat Hakkı Eldem'e ait yapıların kutu sayım yöntemi ile fraktal boyut değerine ulaşarak yapıların tarihi boyunca yapılan yorumlarla

matematiksel verileri kıyaslama olanağı bulmuştur. Ayrıca sayısal analiz yöntemlerinin mimarlık alanında kullanılmasının mümkün olacağını göstermiştir.

Kaya ve Bölen 2006 yılında yayına sundukları çalışmalarında; planlı veya zaman içinde kendiliğinden gelişim gösteren kentlerin farklı mekânsal organizasyonlara sahip olduğundan bahsetmişlerdir. Bu farklı fiziksel çevrenin anlaşılması için yerleşme bütünü irdelendiğinde bir düzen ile karşılaşıldığını ancak farklı ölçeklerde yapılan araştırmalarda belirli bir hiyerarşiye ulaşamadığını aktarmışlardır. Kullanıcı ya da ziyaretçi ile kentin yapılı çevresinin kurduğu karmaşık ilişkiyi anlamak için fraktal geometrinin uygun taban olduğunu düşünmektedirler. Fraktalların bir yandan kentlerin kompleks organizasyonları hakkında matematiksel sonuçlar vererek nesnel sonuçlara ulaşılmasına olanak sağladığını bir yandan da mekanı oluşturan öğeler arasındaki etkileşimlerin ve oluşum süreçlerinin değerlendirilmesine fırsat sunduğunu savunmaktadırlar. Bu nedenlerle Türkiye'deki bazı geleneksel dokuların yol sistemlerinin ve yapı adalarının kutu sayım yöntemi ile fraktal boyut değerlerine ulaşmışlardır. Çıkan sonuçları karşılaştırmalı olarak okumaya çalışmışlardır.

Tüm bu çalışmalar kapsamında Afyonkarahisar kent dokusunun farklı özelliklere sahip olan yerleşim bölgelerinin, kent dinamikleri, kullanıcı odaklı kişisel görüşme verileri, görsel analiz metotları ve fraktal analiz yöntemi kullanılarak daha önce bilimsel ortamda çalışılmadığı tespit edilmiştir. Koyulan hedefe ulaşılabilmek için, çalışmanın yöntemsel, fiziksel ve kavramsal çerçeveleri çizilmiş, uygun yöntemler tespit edilmiştir.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. Afyonkarahisar Kentine Ait Bilgiler

Bu bölümde çalışma konusuna karar verilmesinde etken olan doku farklılıklarına sahip alanın okunabilmesi ve analizlerin yapılabilmesi için coğrafi konum, topoğrafya, iklim ve nüfusa ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilere ek olarak Afyonkarahisar yerleşimi tarihinden bahsedilmiştir.

2.1.1. Kentin coğrafi konumu

Afyonkarahisar, 1941’de Ankara’da gerçekleştirilen Birinci Coğrafya Kongresi’nde alınan kararlara göre; Türkiye’nin Ege Bölgesi’nin İç Batı Anadolu bölümünde konumlanmaktadır. Sınırları üç bölgeye yayılmış olan ilin büyük bir kısmı Ege, doğu kısmı İç Anadolu, güneybatıda bulunan küçük bir kısmı ise Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kabul edilir (Darkot, 1995) (Şekil 2.1).



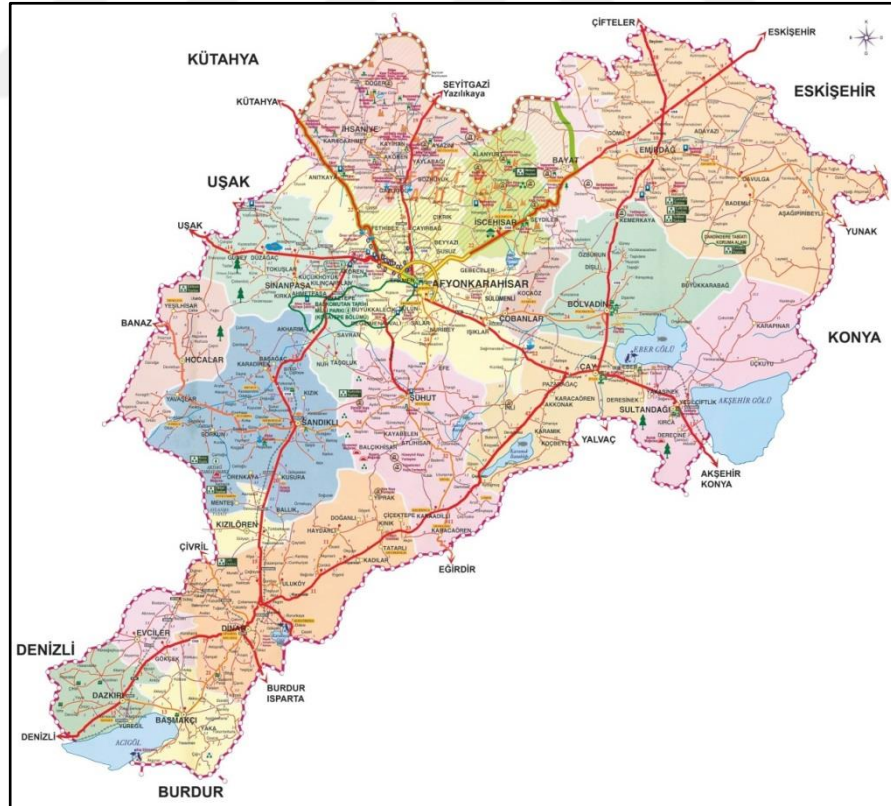
Şekil 2.1. Afyonkarahisar’ın Ege Bölgesi ve Türkiye üzerindeki konumu (Köker, 2020)

İl Türkiye’nin demiryolu ulaşım ağlarının kavşak noktası olması açısından önem arz etmektedir. İstanbul ve Ankara istikametindeki kuzey ve doğu demiryollarını Konya,

İzmir ve Aydın istikametindeki güney ve batı tarafına birleştirmektedir (Karakan, 2006).

Afyonkarahisar ili kuzeydoğu – güneybatı yönlü yerleşim sergilemesine rağmen iç ve batı Anadolu yani doğu – batı arasında bağlantı sağlamaktadır. Aynı zamanda Akdeniz körfezine ait yol üzerinde bulunmasıyla Akdeniz Bölgesi’nin İç ve kuzeybatı Anadolu ile bağıni kurmaktadır. Çevresine göre yüksekte konumlanan kent Afyonkarahisar – Kütahya yaylalarını meydana getirmektedir. İlin sınırlarını çoğunlukla doğal oluşumlar belirlemiştir (Anonim, 1967). Türkiye’nin üç farklı bölgesinde toprağı olan ilin toplam yüzölçümü 14570 km²’dir (Gümüş, 2019).

Afyonkarahisar kavşak noktasındaki konumundan dolayı yedi farklı il ile komşudur. Kuzeyinde Eskişehir, kuzeybatısında Kütahya, doğusunda Konya, güneyinde Isparta, güneybatısında Denizli ve Burdur, batısında Uşak bulunur (Yılmaz, 2004) (Şekil 2.2).



Şekil 2.2. Afyonkarahisar il haritası (Afyonkarahisar İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2020)

Dünya’da 38° 45’ kuzey enlemi ile 30° 32’ doğu boylamının kesiştiği noktada konumlanmaktadır. Kentin deniz seviyesinden yüksekliği 1021 metredir (Yılmaz, 2004).

2.1.2. Kentin topoğrafyası

Ege Bölgesi’nin doğu bölümünde eşik görevi gören Afyonkarahisar’da jeomorfolojik olarak en fazla yükseklikleri 1600 ile 2600 metre arasında değişiklik gösteren dağlar ve bu dağların arasına konumlanmış ovalar gözlemlenmektedir. Ancak ovaların büyük bir kısmı akarsuların yardığı plato görünümündedir (Yılmaz, 2004). Ovaların plato görünümlü olmalarının sebeplerinden biri de genelde tektonizma ve karstik kökene sahip doğa olayları sonucu meydana gelmiş olmalarıdır (Afyonkarahisar Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, 2017).

Afyonkarahisar il sınırların kapladığı bölge ve güneyi, Türkiye’nin güneybatısındaki dağ sıralarının çarpışıp düğümlendiğı bir alan üzerindedir. Kentin sınırlarının oluşumunda bu dağ sıralarının varlığı da önemli hale gelmiştir (Anonim, 1967). Kuzeyinde Kütahya tarafındaki dağlarla, güneybatısında Uşak tarafındaki Dumlupınar Beli ve Burgaz Dağı ile komşuluk eder. 2307 metre yüksekliğindeki Emir Dağları üzerindeki hafif dalgalı yaylarından dolayı geniş bir alana yayılmıştır ve yörenin en yükseğı özelliğine sahiptir. Kentin güneybatısında yer alan Ahırdağı, Sandıklı ilçesinin doğusunda bulunan Kumalar Dağı ve Çivril Ovası tarafındaki dik yamaçlarla buluşan Akdağ bölgedeki başlıca dağlardır. Yükseklikleri 1900 ile 2300 metre arasında değişiklik gösteren bu dağların etrafında ise 1100 – 1200 metre yükseklikte bulunan düzlükler yer alır (Darkot, 1995).

Kaynağı Ahırdağları olan Akarçay ovaya kurulmuş kenti baştan başta geçerek Eber Gölü’ne dökülür. Afyonkarahisar’ın sıra dağların kesiştiğı bir bölgede, çevresine görece yüksek bir noktada konumlanmasından dolayı Sakarya ve Büyük Menderes gibi Türkiye için önemli akarsuların ve bu akarsulara bağlanan kolların kaynakları bu yörede yer alır (Uyan, bt).

Jeomorfolojik olarak hareketli bir alana yerleşen Afyonkarahisar doğal göller bakımından da zengindir. Bu göller genellikle kentin doğu ve güneybatı tarafında bulunur (Yılmaz, 2004). Akarçay'ın da bağlandığı ilde bulunan en büyük göl Eber Gölü'dür. Bir diğer büyük göl ise Acıgöl'dür (Uyan, bt).

2.1.3. Kentin iklimi

Afyonkarahisar ilinin sınırlarının büyük bir kısmı Ege Bölgesi'nde yer almasına rağmen bölgenin iklim özelliklerini yansıtmaz. Ege'nin ılıman iklim karakterinden ziyade kar örtüsünün uzun süre kalkmadığı kuru ve sert hava hareketlerine hakimdir. Bu sebeple kent Ege Bölgesi sınırları içinde kabul edilse de iklim özellikleri bakımından İç Anadolu Bölgesi karakteri yansıtır. Kışlar soğuk geçerken ilkbahar erken gelir fakat kısa sürer. Yazları ise gündüzler kurak ve sıcak geceleri ise serindir. Sonbahar başlarında yaz günleri yaşansa da zamanla geceler soğur ve don olayları görülmeye başlar (Karazeybek, 2011).

Kent kış ayları boyunca Karadeniz ve Akdeniz'de gerçekleşen cephe depresyonlarının etkisi altında kalır. Bu meteorolojik olaylar sonucu rüzgarlı ve soğuk hava bölgeye hakim olur ve beraberinde yağışları getirir. Yüksek rakımlarda bulunan Doğu ve İç Anadolu Bölgeleri'ndeki yüksek hava basıncı Afyonkarahisar'a kadar etkisini göstererek sıcaklıkları daha da düşmesine neden olur. Tüm hava akımları ve basınçlarının etkisi sonucu düşen sıcaklıklara ek olarak güneşlenme sürelerinin de kısılması, ayrıca kentin çevresine göre daha yüksek bir alanda konumlanması sonucu bağıl nemin düşmesi neticesinde Afyonkarahisar'da sık sık don olaylarına rastlanılır (Yılmaz, 2004). Kentte hava sıcaklığının sıfır derecenin altına düştüğü, don olaylarının gözlemlendiği gün sayısı seksen dokuzdur (Afyonkarahisar Belediyesi, 2020).

Akdeniz iklim koşullarının etkisinde bulunan Türkiye, Doğu Avrupa'nın ısınmasıyla birlikte tropikal iklim kuşağı özellikleri gösteren hava kütlelerinin etkisi altına girer. Afyonkarahisar da yaz mevsimi boyunca Doğu Akdeniz'den ve Balkanlar'dan gelen sıcak hava kütlelerinin etkisinde kalır (Yılmaz, 2004).

Afyonkarahisar kentinin yıllık ortalama sıcaklığı 11.2 derecedir. 1014 metre yükseklikte kurulu olan kentin en soğuk ayı Ocak olup ortalama sıcaklık değeri 0.3 derecedir. 22.1 derece ile Temmuz ayı ise yılın en sıcak ayıdır. 30 Aralık 1948 tarihinde ölçülen sıfırın altında 27.2 derecelik sıcaklık değeri kentin kayıtlar altına alınan en düşük, 29 Temmuz 2000 tarihinde ölçülen sıfırın üstünde 39.8 derece ise en yüksek sıcaklık değeridir. Afyonkarahisar’da yıllık ve günlük sıcaklık farkı yüksektir (Afyonkarahisar Belediyesi, 2020).

2.1.4. Kentin nüfusu

Afyonkarahisar’a ait resmi nüfus kayıtları Osmanlı Devleti zamanında yazılı olarak tutulmuştur. O döneme ait nüfus bilgilerine arazi ve vergi sistemini kaydetmek için kullanılan tahrir defterlerinden ulaşılmaktadır (Ay, 2009).

Afyonkarahisar kentinin 16. yüzyılda nüfus bakımından en kalabalık mahalleleri Şhreküstü, Fakih Paşa, Bahşı, Taciahmet, Kasımpaşa, Burmalı, Câmî-i Kebîr (Ulucami), İmâret-i Ahmed Paşa, Akmesic, Arab, Ardıç, Efecik olmakla birlikte toplam otuz beş kadar mahallesi olduğu bilinmektedir. Bunlara ek olarak aynı yüzyıllarda kentte iki Hristiyan bir Yahudi Mahallesi bulunmaktadır. 1529 yılındaki nüfus kayıtlarına bakıldığında üç yüzü Hristiyan, yetmiş Yahudi toplam 8500 kadar insan yaşadığı görülmektedir. 1572’ye gelindiğinde ise kentte beş yüzü Hristiyan, iki yüzü Yahudi olmak üzere nüfusun 9400’e ulaştığı bilinmektedir. Evliya Çelebi de kentin 17. yüzyılda oldukça geliştiğinden dolayısıyla da nüfusun 42 mahalleye yayılmak üzere 20000 civarında olabileceğinden bahsetmiştir (Emecen, 2020).

Afyonkarahisar vilayet yıllıkları incelendiğinde 1870 – 1874 yıllarında kentte 9410 hane bulunmaktadır. Bu hanelerde o yıllarda 22961’i Müslüman, 1876’sı Ermeni olmak üzere toplam 24838 kişi yaşamaktadır. 1883 yılındaki kayıtlarda ise hane sayısının 9326, Müslüman nüfusunun 23749, ermeni nüfusunun ise 1804 olduğu görülmektedir (Karazeybek, 2004). Emecen 1890 yılında bilinen nüfus sayısının 17436 olduğunu söyleyip 18. yüzyılda nüfusun çok değişiklik göstermediğini belirtmiştir (Emecen, 2020). Ancak aynı döneme ait farklı kaynaklardaki nüfus kayıtları incelendiğinde sayıların 30000 civarında olduğu görülmektedir. 1898 yılında nüfusun 31249 olduğu (Karazeybek, 2004), 1902 yılında ise 33000’e

yaklaştığı bilinmektedir. Nüfustaki artışın sebebi olarak ise kente ulaştırılan demiryolu hattı ve kentin fazlaca göç alması gösterilebilir. 1926 -1927 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesinde kentin 1926 yılı nüfusunun 21000lere düştüğü belirtilmiştir (Emecen, 2020). Nüfus sayısındaki yaşanan bu düşüklüğün sebebi olarak ise 1911 – 1922 yılları arasında yaşanan savaşlar gösterilebilir.

Savaş sonrası dönem incelendiğinde 1922 yılı sonrası nüfus sayılarında sürekli artış gözlemlenmiştir. Artış oranı farklılık gösterse günümüze kadar sürekliliğini sürdürmüştür (Ay, 2009). Resmi nüfus sayım sonuç verilerine göre kent nüfusu 1927 yılında 23367'ye, 1950'de 30.000'e, 1980'de 75.000'e, 1985 nüfus sayımına göre ise 90.000'e yaklaşmıştır (Daşdemir, 2004). Afyonkarahisar'da merkez ilçe nüfusu 2010 yılında 248413'e, 2019 yılında da 306908'e ulaşmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020).

2.1.5. Kentin tarihi

Afyonkarahisar'ın eski adı Karahisarısâhib'dir. Karahisar ismini kentin kurulduğu alandaki kayalığın renginden ve bu kayalık üzerindeki hisardan alır. Sâhib kısmı ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan Moğol istilas sırasında buraya sığınan Sâhib Ata Fahreddin Ali Bey'den gelmektedir. Osmanlı Devleti'ne ait bazı yazılı kaynaklarda kentin ismi Sâhib'in Karahisarı, bazı yabancı kaynaklarda ise Saibcarascar şeklinde geçmektedir.

Daha sonraki dönemlerde kullanılmaya başlanan Afyon ismini ise bölgede yoğun bir şekilde yetiştiriciliği yapılan haşhaş bitkisinden almaktadır. Seyyah Tavernier kentin ismini Aphiom Carassar, diğer bazı Avrupalı seyyahlar ise Afiun şeklinde kullanmışlardır (Emecen, 2020). Günümüzde Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesi olan 2200 yıl önceki Synnada kentine ait üzerine haşhaş bitkisi motifleri işlenmiş sikkeler bulunmuştur. Bölgede 4000 yıl öncesinde de var olduğu sanılan haşhaş bitkisinin Hititler döneminde de tarımı yapıldığı bilinmektedir. Bölgede bilinen insan varlığından beri var olduğu düşünülen bu bitki zamanla kentle özdeşleşmiş ve kent bu bitkinin ismiyle anılmaya başlamıştır. Aslen latin kökenli olan ve özsü anlamına gelen Opium kelimesinin Ofion – Afion haline dönüşmesiyle günümüzde Afyon halini almıştır. Günümüzde yöre halkı tarafından haşhaş bitkisine hala Afion

denilmektedir (İlâslı, 2002). Zaman içerisinde Afyon ve Karahisar sözcükleri ile anılmaya başlanılan kent, ilk defa 17. yüzyıldaki mahkeme kayıtlarında karşılaşılan Afyonkarahisar adını almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

Afyonkarahisar kentinin geçmişinin Eski Tunç Dönemi'nin yaşandığı MÖ 3000-2000 yıllarına dayandığı varsayılmaktadır (İlâslı, 2004). İl genelinde yapılan çeşitli kazı çalışmaları sonucu MÖ 3000li yıllara ait olduğu düşünülen insan izleri ve tunç çağı aletleri bulunmuştur. MÖ 1800lerden başlamak üzere Afyonkarahisar ilinde sırasıyla Hititler, Frigler, Lidyalılar ve Persler yaşamışlardır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). Büyük İskender'in kenti fethine kadar Persler yaklaşık 200 yıl bu bölgede kalmışlardır. Fetihden sonra kent Helenistik döneme girmiştir (İlâslı, 2004). Büyük İskender'in ölümü sonrası sırayla Selevkos ve Bergama Krallıkları egemenliğinde yönetilen kent sonrasında Roma İmparatorluğu toprakları haline gelmiştir (Özdemir, 2019). Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrılması sonucu Anadolu, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na ait topraklarda kalmıştır. İslamiyet'in Anadolu topraklarına gelmesiyle Bizans – Arap savaşları başlamıştır. Emeviler ve Abbasiler Anadolu'ya hakim olmaya çalışsalar da sonuçta topraklar Bizans hakimiyetinde kalmıştır (Çal, 1993). Afyonkarahisar, kalesinden dolayı savunma kenti özelliği taşımaktadır. Bizans – Arap savaşları sırasında önemli bir savunma noktası olmuştur (Aktüre, 1978).

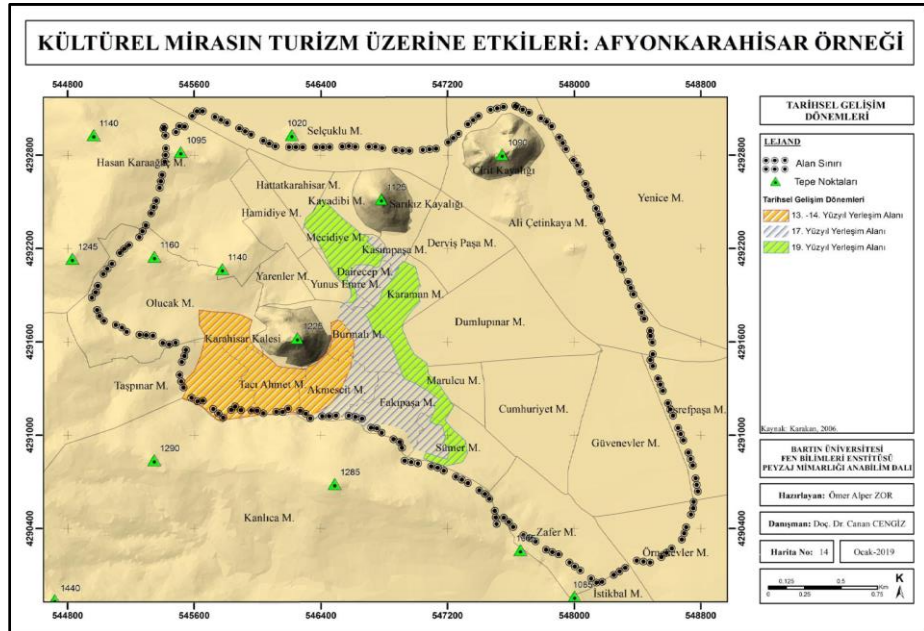
Alparslan'ın emriyle Anadolu'da fetih hareketi başlamış ve sonucunda Malazgirt zaferiyle de Anadolu toprakları Türklerle buluşmuştur. Önce Büyük Selçuklu ardından Anadolu Selçuklu Devleti toprakları olan Anadolu, 1243 yılında gerçekleşen Moğol istilas sonucu Moğol egemenliğine girmiş ardından parçalanarak beyliklere ayrılmıştır. Afyonkarahisar ve çevresine beylikler döneminde Karamanoğulları, Hamitoğulları ve Eşrefoğulları kısa süreler hakim olmuşlardır (Kültür Ve Turizm Bakanlığı, 2020).

Alparslan'ın Malazgirt zaferinden sonra Türklerin Anadolu topraklarına yerleşmesi sonucu Sultan Mesut'un emri ile daha sonra Karahisar Kalesi adı verilecek olan Akronium Kalesi'nin eteklerine Karaşar Türkleri yerleştirilmiştir. Kent ilk kez Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedilerek Türk egemenliğine girmiştir. Uzun bir süre Selçuklu veziri olan Sâhib Ata Fahreddin Ali Bey tarafından yönetilen

kent Birinci haçlı seferi sırasında Hristiyan hakimiyetine girse de Alâeddin Keykubat tarafından tekrar alınarak Türklerin yönetimine geçmiştir. 12. yüzyılda Germiyanogulları Beyliği himayesinde bulunan kent vasiyet yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı olmuştur (Özdemir, 2019).

Afyonkarahisar kenti Osmanlı İmparatorluğu himayesine girdikten sonra gelişimini hızlandırırsa da 15. yüzyıldan itibaren tahrip edilmeye başlamıştır. 1444 yılında Karaman kuvvetleri Afyonkarahisar ve çevresini yakıp yıkmışlardır. 17. yüzyılda 1602'de Karayazın, 1604'de Tavi Hasan, 1648'de Haydaroğulları, 1649'da Abaza Hasan Paşa, 1650'de Yeğen Hasan Paşa, 1690 yılında Ceridoğulları isyanlarında bölge büyük ölçüde tahrip edilmiştir (Çal, 1993).

1833 yılında II. Mahmut liderliğindeki Osmanlı İmparatorluğu ile mücadele içine giren Mısır Valisi İbrahim Paşa, Afyonkarahisar'ı kısa süreliğine himayesi altına almıştır. Tekrar Osmanlı topraklarına katılan kent beş yüzyıl sonunda Anadolu Beylerbeyi'nin Sancağı haline gelmiştir. 1917 yılına kadar Bursa'ya bağlı kalan Afyonkarahisar Birinci Dünya Savaşı sonuna doğru Sancak olmuştur (Zor, 2019) (Şekil 2.3).



Şekil 2.3. Afyonkarahisar'ın tarihsel gelişim dönemlerine ilişkin yerleşim alan sınırları haritası (Zor, 2019)

Afyonkarahisar Milli Mücadele yıllarında Yunanlar tarafından iki kez işgal edilmiştir. İlki 28 Mart 1921 - 7 Nisan 1921 tarihleri arasındadır. İkincisi ise 13 Temmuz 1921 tarihinde başlayıp bir yılı aşkın bir süre devam etmiş ve 27 Ağustos 1922 tarihindeki Büyük Taarruzla sonlanmıştır (Çal, 1993).

2.2. Afyonkarahisar Kent Yerleşimi

Bu bölümde Afyonkarahisar Kalesi'nde başlayan yerleşimin nedenleri, tarihi ve yapısı incelenmiştir. Yerleşimin kale dışına taşmasıyla oluşan kentsel alanların hem tarihsel hem fiziksel gelişimleri araştırılmıştır.

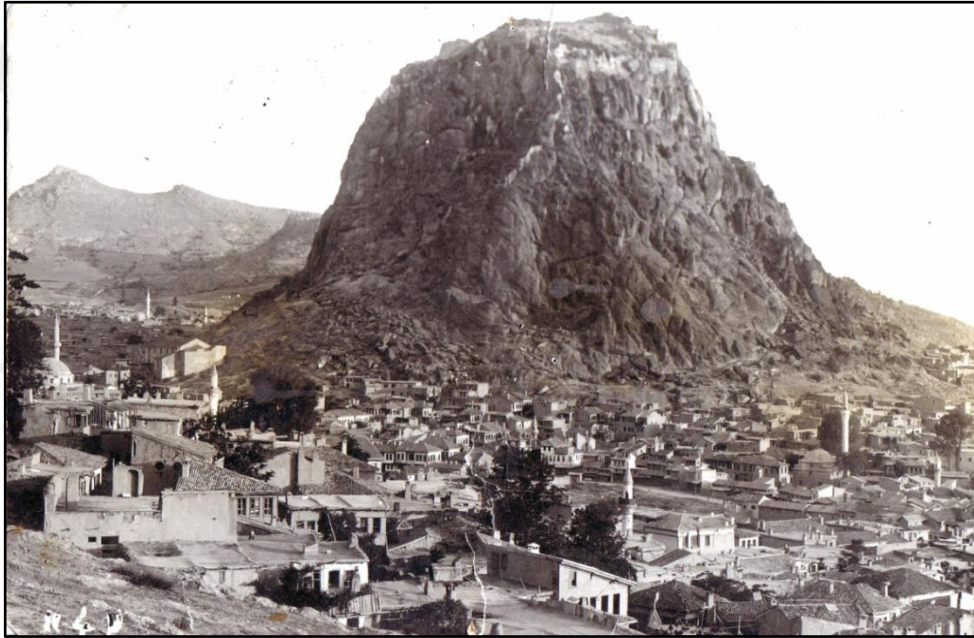
2.2.1. Kale yerleşimi

Afyonkarahisar, kalesinin formundan dolayı kale odaklı kurulan ve kale odaklı gelişen bir yerleşim merkezidir. Yerleşimin gelişim gösterdiği her dönemde kale yapısı ön planda olmuştur. Coğrafi konumunun da etkisiyle zamanla bölgelerarası bağlantının sağlandığı kavşak noktası olma özelliği göstermiştir (Karazeybek, 2011).

Kentin merkezindeki doğal kayalık kale olarak adlandırılan, III. zaman sonlarına doğru oluştuğu düşünülen volkanik bir kayaç türüdür. Kaledeki yerleşime dair ilk izlerin Hititlere ait olduğu düşünülen sur kalıntılarıdır (İlaslı, 2002).

Afyonkarahisar kentinin merkezinde, trahit kitlesinden ve onun üzerine yerleşen yapılardan oluşan kale, tarihte üstlendiği görevler bakımından da önem arz etmektedir. Yakınındaki ovoidan 226 metre yüksekliğe ulaşan bu kaya parçasını üstündeki surlar, bu surlara çıkan kesilerek ve oyularak yapılan merdivenleri koruyan iki kat sur, birkaç burç ve bir kule tamamlamaktadır. Kale üzerinde bulunan yerleşim alanlarının su ihtiyacını gidermek amacıyla beş – altısı kayalardan oyularak yapılan sekiz tane büyük sarnıç kale üzerinde yer almaktadır. Sarnıçlar için özel olarak hazırlanan suyuolları sayesinde yağmur zamanı sarnıçlarda su biriktirilirdi. Bu büyük kaya parçasının toplamda üç kat sur duvarı ve üç adet de kapısı bulunmaktadır. Alt ve üst sur duvarlarında bulunan kapıların yönleri batıya, orta kısımda kalan sur duvarındaki kapı ise güneye bakmaktadır (İlaslı, 2002).

Bazı kaynaklarda yüksek tepe anlamına gelen Akroniom olarak adlandırılan kentten, Eti İmparatoru II. Murşil tarafından gerçekleştirilen Arzava Seferi'nde Hapanova Kalesi (Afyonkarahisar Kalesi) civarında Frigler'in kurduğu bir köy olarak bahsedilir (Gönçer, 1971). Köyün gelişip kent halini almasında Bizans ile İslam Orduları arasında yapılan savaşların önemi fazladır. Savaşlar sırasında günümüz Afyonkarahisar ili yakınlarında bulunan Süğlün Ovası'na yerleşik olan Prymnessos kenti halkının savunmaya elverişli yapısından dolayı Akroenos (Afyonkarahisar Kalesi)'a sığınmaları kentin gelişimini hızlandırmıştır (Karazeybek, 2011) (Şekil 2.4).



Şekil 2.4. Afyonkarahisar Kalesi güney-güneydoğu cephesi - Hıdırlık eteklerinden Kale (Özpınar, 2014)

Sarp ve yalçın kayalık anlamına gelen Akronium ismi Roma ve sonrasında Bizans İmparatorlukları dönemlerinde de kullanılmıştır. Bizans'tan sonra kentin hakimiyetini ele geçiren Türkler kaleye Karahisar adını vermişlerdir (İlaslı, 2002) (Şekil 2.5).



Şekil 2.5. Afyonkarahisar Kalesi batı cephesi - Hisarardı'ndan kaleye bakış
(Özpınar, 2014)

1429 senesinde Osmanlı İmparatorluğu himayesine giren Afyonkarahisar'ın stratejik konumu ve savunmaya elverişli Kalesi; önce Karamanoğulları'na yapılan seferler sırasında, sonra II. Bayezid'in Cem Sultanla giriştiği mücadele esnasında, son olarak da Mısırda gerçekleşen mücadelelerde önemli bir askeri üs olma görevini üstlenmiştir (Küpelı, 2001).

1671–1672 yıllarında Afyonkarahisar'ı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si kale yerleşimi ile ilgili bilgi edinebileceğimiz günümüze ulaşmış eserlerden biridir. Afyonlu dostlarıyla altı katlı, sağlam ve büyük olarak nitelendirdiği kaleye gezen Çelebi, önce kapısı batıya bakan iç kaleyi gördüğünü belirtir. Karahisar Kalesi'nin güney tarafında bulunan yüksek iç kalenin kayalıklarla bir dere ağzında bulunduğunu belirtir. Selçuklu dönemi eserlerinden Ulu Cami'nin karşısındaki kapıdan girerek iki saatte kalenin en tepesindeki Hünkar camisine ulaştığını ekler. İç kaledeki bu Sultan Keykubat Camisi'nin küçük ama sanatlı ve şirin olduğundan, tamamı lâcivert müzehhep halkârî kâşî çiniden olan mihrabını çok beğendiğinden bahseder. Minberinin ise nigîn taşından olduğunu söyler. Minaresinin

depremde yıkıldığını anacak sağ tarafında önemli bir ziyaretgah olan Kırklar Makamı'nın olduğunu belirtir. Cami'nin bulunduğu iç kalede üç buğday ambarı, cephanelikler ve yedi sekiz adet su sarnıcı bulunduğunu aktarır (Kerman, 2012).

Evliya Çelebi'ye göre kalenin çevresi iki bin adımdır. Kale'nin yüksekliğinden dolayı Altuntaş tarafını, Seydi Gazi'yi, ve Konya yollarını çıplak gözle görülmektedir. İç kalede bulunan evler kapalı ve kullanılmamaktadır. Kuşatmalar ve Celâlılerden dolayı halk mallarını ve kıymetli eşyalarını kaledeki mahzen ve mağaralara saklamaktadır. İç kale kapısının dik oluşu katır ve eşek kullanımını da güçleştirmektedir. Buna dolayı ulaşım yaya olarak sağlanır. Kale dizdarının da konakladığı yaklaşık kırk–elli kadar kale neferlerinin evlerinin, gelenlerin konaklayabileceği bir divanhanenin ve bir de caminin bulunduğu orta keleye 800 adımda ulaşılır. Kapısı kible tarafında olan orta kalede han, hamam ve dükkan yoktur. Orta kalenin aşağısında ise içinde kırk – elli evin bulunduğu bir Bölme Hisarı bulunur (Kerman, 2012).

2.2.2. Kale merkezli kent yerleşimi

Kentleri sahip oldukları özelliklerine göre basit şekilde sınıflandırmak gerekirse; ticaret kenti, liman kenti, dini ve siyasi merkez kentleri, kale kentleri gibi başlıklar sıralanabilir. Bazıları nadir de olsa birkaç özelliği bir arada barındırabilir. Afyonkarahisar, kalesinin saldırılması zor savunulması kolay yapısından dolayı kale kent, ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı da zamanla ticaret kenti haline gelmiştir (Yelken, 2001).

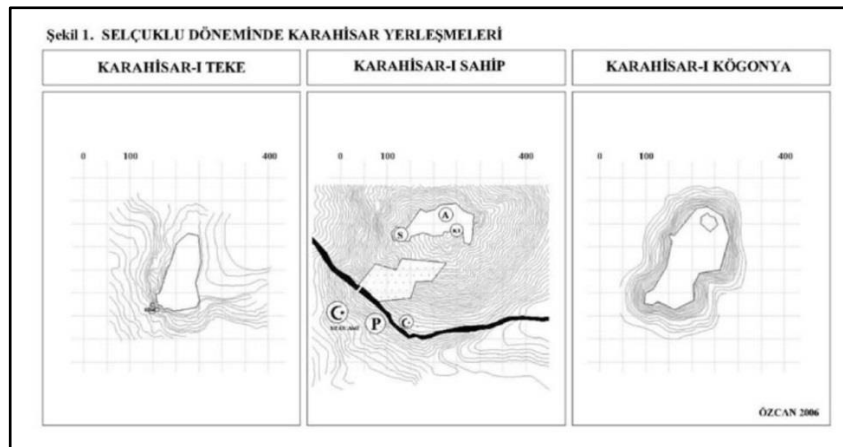
Afyonkarahisar, kalesinin savunmaya elverişli yapısından dolayı tarih boyunca hep önem arz etmiş, bu özelliği ile sürekli kullanılmış ancak kentleşmesi geç dönemlere kalmıştır. Kale içi için bilinen ilk yerleşim Hititlere, kale dışı yerleşim ise Friglere dayanmaktadır. Ancak Frigler tam olarak yerleşik hayat sürdürmemişlerdir (Karazeybek, 2011).

Helen, Roma ve Bizans dönemlerinde de Afyonkarahisar Kalesi savunma özellikleri açısından çok büyük önem arz etse de kent yerleşimi bu dönemlerde de gelişmemiştir (Karazeybek, 2011). Bizans İmparatorluğu döneminde Anadolu'ya gerçekleştirilen

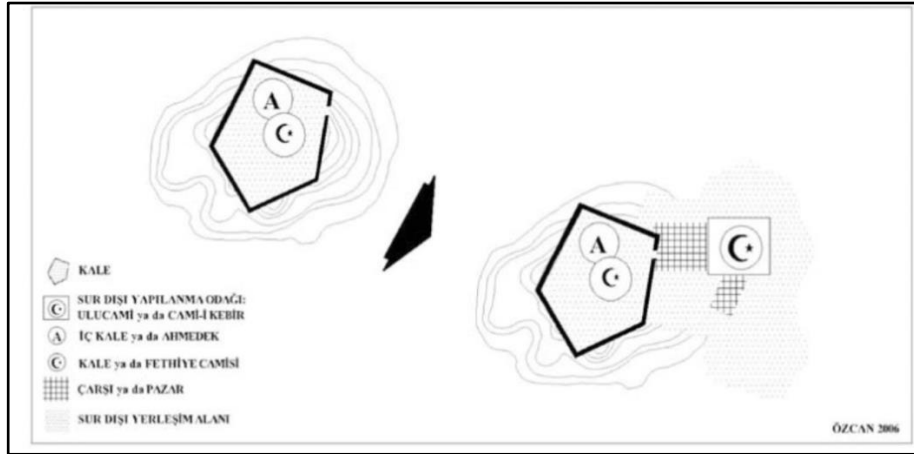
Arap ve Sasani akınları sırasında halk Afyonkarahisar Kalesi'ni sığınak olarak kullanmıştır. Ani baskınlar ve saldırıların sürmesinden dolayı bu noktadan ayrılamayan halk ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu alana yeni kent merkezleri kurmuşlardır (Ramsey, 1960). Afyonkarahisar'da kale dışı yerleşim izlerinin en net okunabildiği dönem olarak Bizans dönemi gösterilebilir (Aktüre, 1978).

Afyonkarahisar Kalesi dışına taşan yerleşim ile ilgili; yaklaşık olarak 11.yüzyıl ortalarına kadar bir başka deyişle Selçuklular dönemine kadar kale ve çevresinde yaşayan halktan vergi alarak kale içerisinde yaşayan Bizans yöneticilerinin olduğuna dair çıkarımlar bulunmaktadır. Ancak kale içerisinde yerleşilecek çok fazla alan olmamasından dolayı yerleşimin kale dışına taştığı varsayılmaktadır (Karakan, 2006).

Selçuklu Devleti Orta Asya'dan getirdikleri İran-İslam savunma ve askeri yapılanma sistemlerini Anadolu'da Bizans savunma sistemleri ile harmanlayarak kendi savunma ve askeri düzenlerini oluşturmuşlardır. Selçuklu savunma sisteminde su başılık merkezleri, derbentler, menziller ve saldırılması zor sarp ve dik yükseltiler önem arz etmektedir. Ulaşılması güç, sarp ve dik yamaçları bulunan, savunulması kolay, ulaşım olarak da kavşak nokta da bulunması nedeniyle Afyonkarahisar Kalesi, Selçuklular için önemli hale gelmiştir. Bizans uç bölgesi olan ve Akroinon adıyla anılan Afyonkarahisar, Sultan I. Alaaddin Keykubad döneminde (1220-1237) fethedilmiştir (Özcan, 2006) (Şekil 2.6) (Şekil 2.7).



Şekil 2.6. Selçuklu Döneminde Karahisar yerleşmeleri (Özcan, 2006)



Şekil 2.7. Selçuklu Dönemi (ve sonlarında) Karahisar yerleşimlerinin mekânsal evrimi (Özcan, 2006)

Bizans İmparatorluğu'nun yönetim merkezi ile arasında bulunan mesafe fazla olsa da Bizans yönetimi Afyonkarahisar'ı elinde tutmuş ve kolonizasyon faaliyetlerinin organizasyon merkezi olarak kullanmıştır. Kent, Selçukluların fethi sonrası kale-kent özelliğinde bir askeri üs olarak kullanılmıştır (Özcan, 2006).

Ancak Selçukluların Anadolu'yu yurt edinme politikaları neticesinde Bizans uç bölgelerine göçebe-yarı göçebe Türkmen boyları tarafından yapılan akınlar bu bölgelerde nüfus artışına sebep olmuştur. Karahisar Türkleri'nin kale-kent özelliğinde olan ve askeri üs olarak kullanılan bu alanı benimseyip yerleşmeleri sonucu artan nüfusla kent evrilmeye başlamış ve medrese, cami, zaviye gibi kamusal yapılar sur dışına inşa edilerek yerleşik hayatın ilk sağlam temelleri atılmıştır (Gönçer, 1971).

Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce var olan kentler genellikle belli sınırları olan, genişleme ihtimali olmayan, sur duvarların arasında genelde belirli bir kesimin yaşadığı, yerleşim düzeninde savunmanın ilk şart kabul edildiği alanlardı. Türklerin bu kentlere yerleşmeleriyle beraber sınırlar aşılmış, genelde sur duvarlarının bitişiğinden başlamak üzere kentler genişlemeye başlamıştır. Sur dışlarında kurulan bu yeni yerleşmelere mahalleler şeklindedir. Mahallelere yerleşen insanlar ise genellikle benzer meslek grupları ya da benzer topluluk mensupları bir arada olacak şekilde ayrılmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar devam edecek olan bu

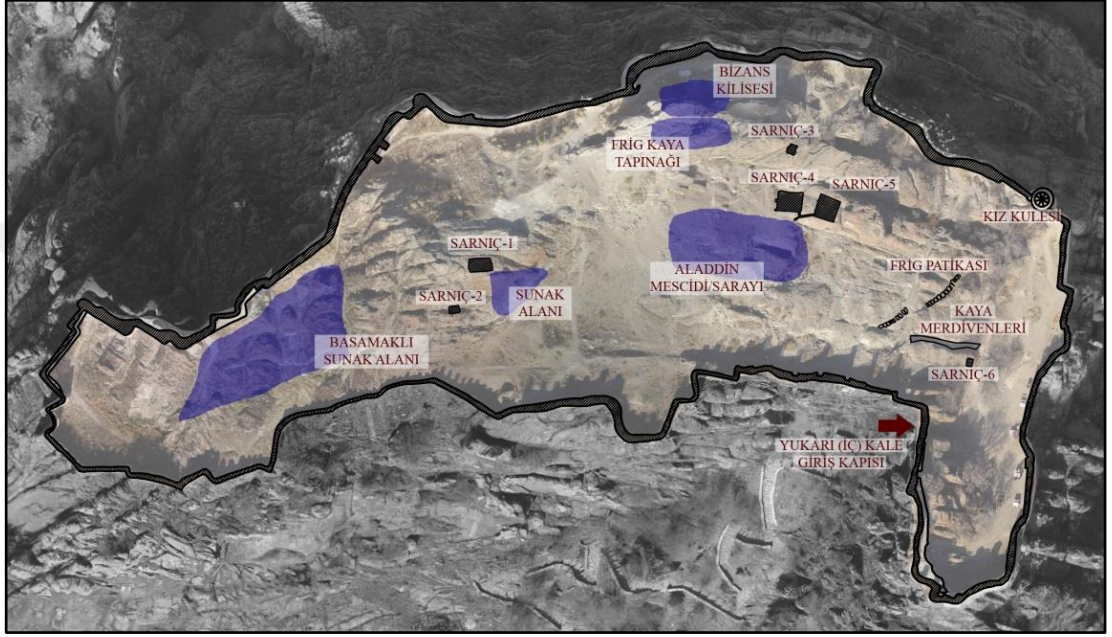
geleneklerin etkilerini mahalle isimlerinde de açıkça görmek mümkündür (Bayartan, 2005).

Osmanlı kentlerinde yerleşme sistemi iki farklı modülden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi; aynı dinden ve aynı etnik kökenden olanların bir araya gelerek oluşturdukları konut topluluklarıdır. İkincisi ise; toplumsal ve dini işlevlerin yerine getirilebilmesi için gerekli yapıların bir arada bulunduğu imaretlerdir. Yerleşim planlamasının çekirdeğini oluşturan imaretler, mahallelerin şekillenmesinde ve gelişmesindeki odak noktalarıdır. Mahallelerde konutların haricinde küçük de olsa bir meydan, mahalleye yetecek kadar bir cami, çeşme, okul ve kahvehane bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk mahalle dokusunun tüm özelliklerini yansıtan Osmanlı mahalleleri ya bir mescit, bir cami, bir imaret veya tekke ya da bunların tamamını içinde barındıran bir külliye etrafında kurulmuştur. Dini inanış gereği öncelik tanınan ve mahallelerin odağını oluşturan camiler, dinsel işlevlerini yerine getirmenin yanında üstlendiği diğer fonksiyonlar ve çevresinden barındırdığı hizmetlerle sosyal bir kurum, mahallenin yönetim merkezi ve bir toplanma – bir araya gelme mekanı haline gelmiştir. Bu durumun getirisi olarak var olan cami, çeşme, meydan ve kahvehanelerin kendilerini ya da izlerini ya da isimlerini günümüz de de görmek mümkündür (Bayartan, 2005).

Afyonkarahisar, Türkler gelip yerleşik hayata geçene kadar sadece kalesinin savunma özelliğinden faydalanılan bir kent halindeyken, kara ve demir yollarının stratejik olarak kavşak noktasında bulunmasından ve kalesinin savunma gücünden dolayı günümüzde Hıdırlık Tepesi ve Kale arasında kalan alanda küçük bir kasaba olarak kurulup hızla büyüyerek genişlemeye başlamıştır (Gönçer, 1971).

Kentin hızla büyümesindeki en büyük etken ise Sultan I. Alaaddin Keykubat Han'ın tahta çıkar çıkmaz yurt kalelerinin onarım emri vermesi ve bu emir içinde Afyonkarahisar Kalesi'nin de bulunmasıdır. Yaklaşık olarak 1231 yılına tarihlendirilen dönemde kale dizdarlığı için görevlendirilen Mimar Bedrettin Gevhertaş kalenin burç ve bedenlerini onarmakla kalmayıp yukarı kale surları içerisinde güneydeki yükseltiye küçük minareli, mozaik çini mihraplı bir mescit, onun doğu tarafına da bir saray inşa etmiştir. Bunlara ek olarak yerleşimin bir kenarına da bir medrese yapmıştır. Onarım ve yeni yapı işleri tamamlanınca kayıtlara

göre 1233 yılında yılında Mevlana Celaleddin Rumi'nin de davetli olduğu bir açılış töreni gerçekleştirilmiştir (Gönçer, 1971). Afyonkarahisar Kalesi ve çevresi, o dönem hazırlanan ancak günümüze kadar ulaşamayan sadece varlığından yazılı kaynaklarca haberdar olduğumuz kitabesinden anlaşılacağı üzere Osmanlı İmparatorluğu döneminde Sultan II. Selim tarafından tamir ettirilmiştir (Karazeybek, 2011) (Şekil 2.8).



Şekil 2.8. Yukarı (iç) kale avlusunda bulunan mimari öğeleri belirtir şematik plan (Köker, 2020)

Afyonkarahisar'ın kent yerleşimini irdelemek için yerleşimin başladığı noktayı bilmek gerekir. Ardından da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde mahallelerin çevresine yerleştiği mescit, cami, tekke veya külliye, çeşme, meydanları ya da bunların izlerini araştırmak yerinde olacaktır. Afyonkarahisar'ın kale merkezli yerleşim düzenine sahip olduğu bilindiğinde yerleşik hayata dair ilk izleri burada aramak gerekmektedir. 1176 yılındaki Miryokefalon Zaferi sonrası Bizans saldırılarının sona ermesi kentlerin gelişimi için olanak sağlamıştır. Ancak tam anlamıyla imar faaliyetlerin gerçeğe yansması 13.yüzyılın ikinci yarısına sarmıştır (Çal, 1993).

Yapılan araştırmalara da kentteki en eski tarihli yapıların kale çevresinde olduğu görülmüştür. Kentin en eski kilisesi olan Meryem Ana Kilisesi, kalenin çıkış kapısının doğu tarafında, aşağı kale surlarının hemen dışında yer almaktadır. 1272 yılında inşasına tamamlanan Hoca Bey ya da Cami-i Kebir olarak da anılan Ulu Cami Afyonkarahisar Kalesi'nin çıkış yolunun başlangıcında konumlanmaktadır (Karazeybek, 2011). 1264 yılında yapılan Yukarı Pazar Mescidi, Ulu Cami ve Alaaddin Medresesi'nin inşa tarihleri ve konumları dikkate alındığında yerleşik hayatın ilk izleri kalenin güney ve güneybatı eteklerinde olduğu görülmektedir. Alaaddin Medresesi'nin konumu ise sınırların 13.yüzyılda kentin kuzeybatı tarafına doğru ilerlediğini de göstermektedir. Kale çıkışındaki Ulu Cami önünde bulunan geniş alanın ise ticari ihtiyaçlar için kullanıldığı sanılmaktadır (Karakan, 2006).

Kentin bilinen en eski çeşmesi ise 1250 tarihli Hüdali Çeşmesi'dir. Yapı Ulu Cami yakınlarında bulunmaktadır. Kaleye yakın olan bu yerleşimin sebebi olarak ise herhangi bir saldırı durumunda kalenin sığınak olarak işlevlendirilmesi sayılabilir. Hisarardı Alaaddin Medresesi'nin 1232-1233 yılında, Mevlevihane'nin ise 13. yüzyıl sonlarına doğru bitirildiği kabul edilirse; kentin 13. yüzyılda kapladığı alanın kaleden başlayıp Ulu Cami tarafından devam ederek batıda Olucak Mahallesi'ndeki Hisarardı Alaaddin Medresesi'ne güneyde ise Mevlevihane'ye kadar genişlediği söylenebilir (Karazeybek, 2011).

Afyonkarahisar kentinin kentsel gelişimi açısından 14. ve 15. yüzyıllar önem taşımaktadır. Özellikle küçük meydanların çevresine inşa edilen cami, mescit, çeşme gibi sosyal donatıların etrafına yerleşen mahallelerin hızla arttığı görülmektedir (Bilsel, 1994).

14. yüzyılda yapımı tamamlanan Kubbeli Mahallesi'deki Kubbeli Mescit, yemeniciler, bakırcılar ve kasaplar çarşısı yakınlarında bulunan Arasta Mescidi, Taciahmet Mahallesi'nde bulunan Tahtalı ya da diğer adıyla Taciahmet Mescidi, Akmescit Mahallesi'ndeki Akmescit Mescidi ve Çavuşoğlu Mahallesi'ndeki Çavuşoğlu diğer adıyla Kabe Mescidi kentin gelişimi ile ilgili çıkarımlar yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu yüzyılda bir önceki yüzyılda kentin kurulu olduğu alandaki yerleşim yoğunluğunun arttığı, kentin Kale ve Hıdırlık Tepesi arasındaki sıkışık alandan doğuya doğru hem kale eteklerine hem de Hıdırlık Tepesi tarafına

yayıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda ovaya doğru genişlemenin izlendiği söylenebilir (Karazeybek, 2011). Kentin bu yüzyılda kalenin güneydoğusuna doğru ilerleyip ilerlemediğine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır (Çal, 1993).

Afyonkarahisar kentinin gelişmesindeki en önemli etkenlerden bir tanesi de külliyelerdir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında imar faaliyetleri şahısların vakıf adı altında başlattıkları girişimlerle başlamıştır. Bu imar hareketleri düzenli yerleşim merkezleri oluştururken küçük yerleşim yerlerinin büyüüp kentleşmesine olanak sağlamıştır. Osmanlı'nın kentleşme anlayışının merkezinde imaret adı da verilen külliye yer almaktadır. Kentlerin imarlarına şahsi teşebbüslerin en iyi örneklerinden olan bu yapı kompleksleri toplumsal ihtiyaç ve ticari potansiyele bağlı olarak inşa edilip kentin intizamlı gelişimine olanak vermişlerdir. Nitekim Afyonkarahisar'da da külliye bulundukları yerin nüfusu, sosyal ve ticari özelliklerine ve potansiyeline göre şekillenmiştir. Kentte bulunan ve içerisinde önemli eserler bulunduran külliyelerden biri dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlarından Gedik Ahmet Paşa tarafından 1475 yılında yaptırılan halk arasından İmaret olan bilinen Gedik Ahmet Paşa Külliyesi'dir (Afyonkarahisar Vakıf Eserler, 2005).

15.yüzyılda İmaret güneydoğu yönündeki sınırı oluştururken, 1425 tarihli Kasımpaşa(Alaca) Hamamı ise kuzeydoğu yönündeki sınırı belirlemektedir. 1933 yılında yıktırılan, günümüz belediye binasının önünde bulunan Umur Bey Paşa Cami ise doğu tarafı sınırını teşkil etmektedir. 1453 tarihli Sinan Halife Mescidi yerleşimin Hıdırlık Tepesi eteğindeki konumunu belirlemektedir. Bu yüzyılda kent yerleşiminin ilerleyişiyle paralel olacak şekilde ticari dokunun da kalenin doğu ve güneydoğusuna kaydığı görülmektedir. 1483 yılına ait ulaşılan kaynaklarda bu bölgede Eski Arasta Hanı, Kapan Hanı, Yemişçiler Çarşısı, Saraçhane, Boyahane, Debbağhane ve iki adet bedestenin ismi geçmektedir. Eski Kapan Hanı yerine Yeni Cami'nin inşası ve Umur Bey Kapalı Çarşısı da ticaretin kentin doğu tarafında yoğunlaştığını göstermektedir (Çal, 1993).

15. yüzyılda Gedik Ahmet Paşa Külliyesi haricinde de pek çok mescit ve cami yapıldığı dolayısıyla da bunların etrafında mahallelerin kurulduğu görülmektedir

(Karazeybek, 2011). İstanbul'un fethinden sonra Afyonkarahisar kenti için yapılan imar çalışmaları incelendiğinde Fatih'in bu kentin gelişimi için özel bir önem gösterdiği görülmektedir. 15. yüzyılda kent, kalenin güneyinden başlayarak Hıdırlık Tepesi eteklerine oradan da İmarek Külliyesi'nin üst kısımlarına doğru genişlemiştir. Diğer taraftan ise kentin, kalenin doğu eteklerini kapsayacak şekilde Otpazarı Cami ve Belediye Meydanı'nı geçerek Mısri Cami civarlarına kadar ilerlediği anlaşılmaktadır. Kent bu denli genişleyince doğal olarak mahalle sayılarında da hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Ancak Afyonkarahisar mahallelerine ait ulaşılabilen en eski detaylı bilgiler 16. yüzyıla aittir. 1528 yılına ait tahrir defterleri incelendiğinde yüzyılın ilk yarısında Afyonkarahisar'da 34 adet, 1572 yılı tahrir defteri kayıtlarında ise 35 adet mahalle bulunmaktadır (Karazeybek, 2004).

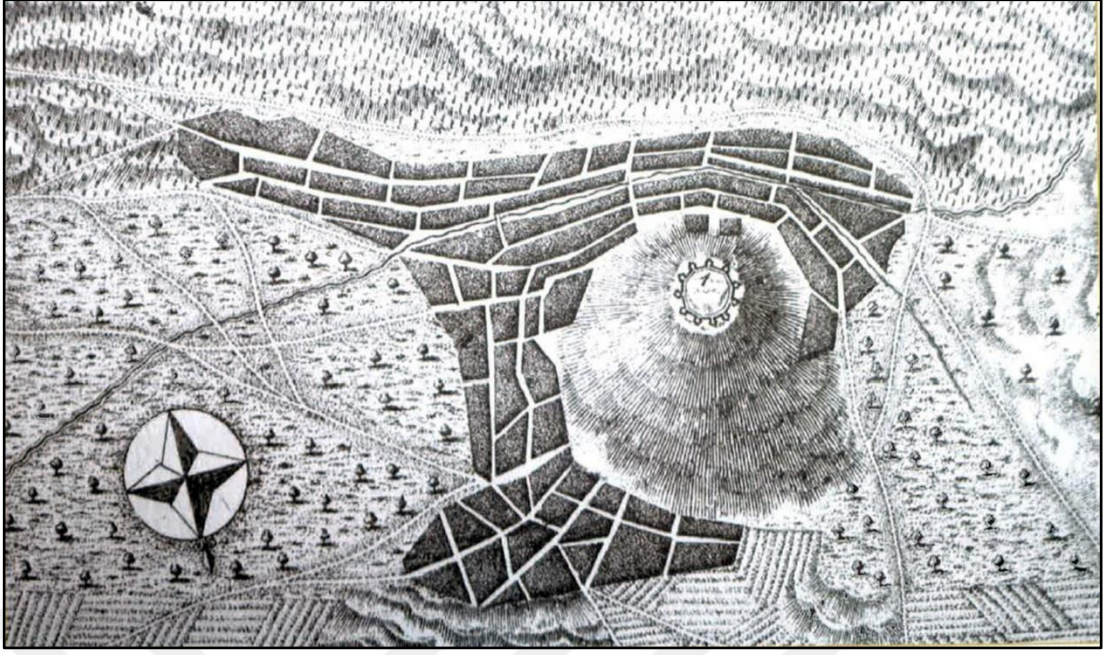
16. yüzyıla ait mevcut mahallelerin konumlanışına dikkat edildiğinde kentin yerleşim sınırları; kalenin doğu tarafından başlayarak İmarek Külliyesi çevresinden Otpazarı, Umur Bey ve Hacı Mahmut mahallelerine; kuzeyinde Burmalı ve Efecik mahallelerine; kuzey doğusunda ise Hacı Mahmut, Karaman, Hacı Alioğlu mahallelerine kadar genişleyerek Sarıkız Tepesi eteklerinde yer alan Kasımpaşa ve Kenteküstü mahallelerine kadar genişlemiştir. Kent, kalenin batı tarafından ise Çavuşbaş Mahallesi'nden başlamak üzere Güney ve güney doğu tarafına doğru ilerlemiş, burada Kara-kâtip, Taşpınar, Kubeli, Zâviye, Akmesic, Hacı Yahya ve Nakilci mahallelerine kapsayacak şekilde genişleyerek ilerleme kaydetmiştir (Karazeybek, 2004). Yine bu yüzyılda Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a bir bedesten yaptırıldığı söylense de günümüze ulaşmış herhangi bir iz yoktur (Çal 1993).

16.yüzyıldan itibaren ulaşılabilen tahrir defterlerindeki mahalle kayıtlarında; yüzyılın ilk yarısında Ermeni ve Yahudi mahallesi olarak adlandırılan mahallelerde Ermeniler ve Yahudiler kalan 32 mahallede Müslümanlar yaşamaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında ise Kilise isimli iki mahallede Ermeniler, Yahudiyan Mahallesiinde ise Yahudiler yaşarken kalan 32 mahalle Müslüman meskunu olarak kayıt altına alınmıştır (Karazeybek, 2004).

17 yüzyılda kentin yerleşim sınırlarında çok fazla değişim yaşanmamıştır. Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun neredeyse tamamında görülen huzursuzluk

ortamı Afyonkarahisar'da da kendini göstermiştir. 1602 yılında başlayan Celali baskınları sırasında Mimar Sinan'a ait Rüstem Paşa Bedesteni de içinde olmak üzere birçok yapı zarar görmüştür. Baskınlara rağmen 30 odalı Acem Hanı ile 42 odalı Taş Han'ın çalışması ticari hayatın canlı olduğunu göstermektedir. 1688-1689 yıllara ait siciller incelendiğinde bir önceki yüzyıldaki gibi 32 adet mahalle yerleşiminin var olduğu görülmektedir. Yüzyıl ortasında inşa edilen Taş Han, yüzyıl sonunda yapımı tamamlanan Yeni Hamam ve 1666 tarihli Dericiler Hanı'nın konumlarına bakıldığında 15.yüzyılda şekillenen ticari odağın değişmediği aksine bu yüzyılda geliştiği izlenmektedir (Çal 1993).

17. yüzyılda Afyonkarahisar'ı ziyaret eden Evliya Çelebi Afyonkarahisar Kalesi ve çevresindeki kent yerleşimini de tasvir etmiştir. Ona göre; kalenin eteklerinde toprak ve kireçle sıvanmış 4600 kadar kargir konut bulunmaktadır. Kentte toplamda 4600 Müslüman 1000 kadar da Hristiyan evi yer almaktadır. Temelleri ve zemin katları taş, üst katları kerpiç olan konutların neredeyse tamamı misafirhanesi, haremlik bölümü, çatısı, ahır ve bahçesiyle saray görünümündedir. İki kubbeli, uzunluğu 150, eni 80 ayak olan İmaret de bu alanda yer almaktadır. Otpazarı'ndaki Fileoğlu Cami gibi İmaret Cami ve hanlarının çatıları kurşun kaplıdır. Kara cami ise kiremit kaplıdır. At pazarı Cami, Abdürrahim Efendi Cami, Arab Cami, kale yolu üzerindeki Ulu Cami ve Keçe Pazarı Cami yapım yılları bakımından eski tarihlidirler ve damları topraktır. Bunların dışında kayda değer diğer önemli eser olarak Esençeşme Mescidi, Ak Mescit, Kapalı Mescit, Çavuşlar Mescidi ve Yeni Abdullah Efendi Mescidi sayılabilir. Kentteki yedi adet tekkeden en önemlisi kale kayası dibinde bulunandır. Hamamlarla ilgili ise iyi durumda olan Gedik Ahmet Paşa Külliyesi içindeki İmaret Hamamı, Paşa Sarayı dibindeki Alaca Hamam, Kadı Hamamı, Tabakhane Hamamı, Eski Yeni Hamamı, ziyaret esnasında onarım gören Kızlar Ağası Abbas Ağa Hamamı ve kale dibinde sel altında kalmış olan Celaleddin Hamamı zikredilebilir. Kentte kargir ve tamamının üstü kapalı olan 2048 adet dükkan bulunmaktadır. Bunlara ek olarak on dokuz tüccar hanı, bir imaret, üç medrese ve iki yüzden fazla çeşme bulunur. Çeşmelerin kaynak suyu olarak Kadınana suyu gösterilir (Kerman, 2012) (Şekil 2.9).



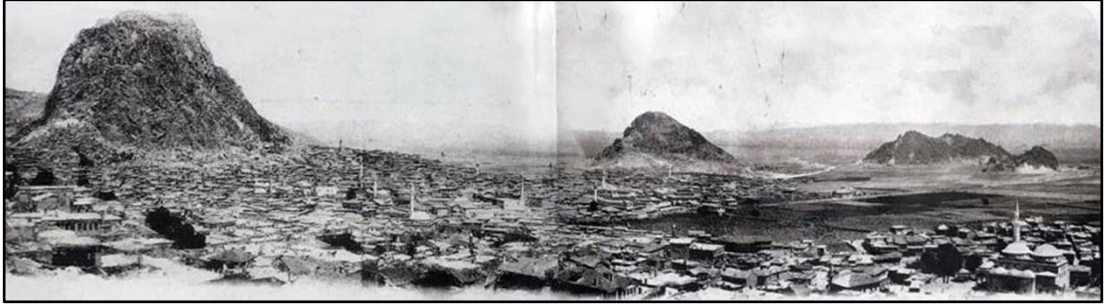
Şekil 2.9. 17.yy Alman gezgin Niebuhr'a ait Afyonkarahisar kent planı (Özpınar,2014)

18.yüzyıla ait ulaşılan kaynaklarda kent yerleşiminin çok fazla genişlemediği yönündedir. Nitekim 1766 tarihli Niebuhr'a ait kent krokisi ile sicillerde kayıtlı bulunan 17.yüzyıl kent yerleşimi karşılaştırıldığında değişimin olmadığı görülmektedir. Bu yüzyılda dış göç verilmesi ticaretin zayıflamasına işaret etse de; geçmiş yüzyıllardaki çarşılarla ek olarak yapılan Pabuççular, Haffaflar ve Eski Kuyumcular Çarşısı ekonominin canlı olduğunu göstermektedir (Çal 1993).

1813 yılı Sülüm Camisi ve 1863 yılı Hacı Nuh Camisi konumları itibarıyla 19.yüzyılda kent yerleşiminin kuzeydoğu yönünde ilerlediğini göstermektedir.1897 senesinde kente demiryolu hattının ulaşması ve yönetimde yapılan bir takım yeniliklerden dolayı bu yüzyılda kent nüfusu artmış bu da kent yerleşimi genişletmiştir. Devletin bu dönem aldığı hem askeri hem siyasi yenilgiler sebebiyle de göç alan kent de yüzyıl sonuna doğru Hamidiye ve Mecidiye adında iki mahalle kurulmuştur. Demir yolu hattıyla birlikte ticaret daha da canlanmış ve günümüz Taş Han'ın bulunduğu bölgede Ermenilere ait, zemin katların dükkan üst katların depo olarak inşa edildiği yapıların bulunduğu söylenmektedir. Tam olarak inşa tarihleri bilinmese de isimlerine ilk defa bu yüzyıla ait kaynaklardan ulaşabildiğimiz Timurtaş Hanı, Tuz Pazarı Çarşısı, Terziler, Soğancılar, Haşhaş Yağcılar, Tatlıcılar ve Büyük

Demirciler Çarşısı da bu dönem de ekonominin iyi durumda olduğunu göstermektedir (Çal 1993).

Demiryoluyla birlikte gelişen ticari hayatın çoğunlukla Ermeniler tarafından yönlendirilmesiyle kentteki Gayrimüslim nüfusunda artış görülmüştür. Ayrıca 19. yüzyılda kaybedilen savaşlar neticesinde Balkanlardan ve Kafkaslardan göç alınmıştır. Bu durum Gayrimüslimlere ait olan mahalle sayısını artırmıştır. Yine bu yüzyılda Müslümanlarla Gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı mahalleler de görülmektedir. 19.yüzyıl başlarına ait ulaşılan kaynaklarda Afyonkarahisar’da 79 adet mahalle olduğu belirtilmiştir. Mahalle isimlerine ulaşılamadığından ve yeni birçok yerleşim alanı oluşturulmasından dolayı aynı alanların farklı isimlerle anılabileceği sanılıp bu sayının daha düşük olacağı düşünülmektedir (Karazeybek 2004) (Şekil 2.10).



Şekil 2.10. 1890 yılı Guillaume Bergren tarafından Hıdırlık Tepesi’nden çekilmiş fotoğraf (Özpınar, 2013)

Afyonkarahisar’da 18. yüzyıl sonlarında 19. yüzyıl başlarında nüfusu yaklaşık on yıllık süreç içerisinde 17 binlerden 31 binler civarına yükselmiştir. Kentin kendi doğal nüfus artış hızına ek olarak alınan göçlerle birlikte yerleşim alanları da hızla büyümüştür. Ancak bu dönemde oluşturulan yeni mahalleler ve eski mahallelerdeki düzenlemeler eskisinden farklı boyuttadır. Kentin yapılarında kullanılan malzemenin yangına dayanımının düşük olması, 19. ve 20.yüzyıllarda geçirilen dört büyük yangın kentte büyük ölçekte tahribat bırakmıştır (Daşdemir, 2004).

Anadolu’daki stratejik konumundan dolayı milli mücadele döneminde işgale uğrayan kentlerden biri de Afyonkarahisar’dır. İşgaller sırasında da kent büyük ölçüde

tahribata uğramıştır. Yunan ordusunun kaçarken yaktığı kentin fiziksel gelişimi olumsuz yönde etkilenmiştir (Aliagaoglu, 2004).

Savaş dönemini ağır hasarlarla geçirip onarım ve yeniden inşa sürecinde olan kent, Cumhuriyet Dönemi imar çalışmalarını da yoğun bir şekilde ilerletmiştir (Çetin, 2012). Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi karayolu ulaşım ağının kavşak noktasında bulunmasının yanında 19.yüzyıl sonunda ülkede gerçekleşen demiryolu yatırımından da en fazla yararlanan kentlerden biri olmasıdır. Bir diğer sebep ise Cumhuriyet'in ilk Bayındırlık Bakanı olan Afyonkarahisarlı Ali Çetinkaya'nın kentin modernleşme ve gelişme sürecine olan gayretleridir. (Daşdemir, 2004).

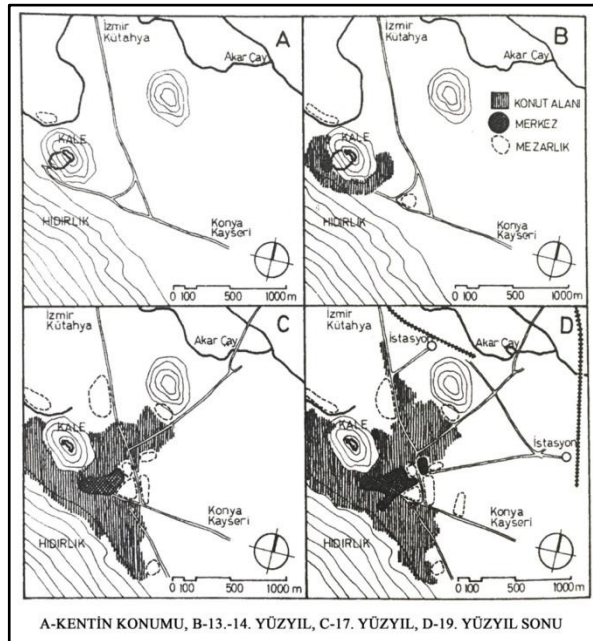
1936-1937 yılına ait ulaşılan yazılı ve görsel kaynaklarda eski doku içinde Vali Konağı, Nafia Binası, Kadınana Okulu, Cumhuriyet okulu, Ali Çetinkaya Okulu, Dumlupınar Okulu, Hastane, Belediye, Postane ve Çocuk Esirgeme Kurumu inşaatlarının bulunduğunu bildirmektedir (Çal 1993). Cumhuriyet Dönemiyle birlikte hızlana bu yeni yapılaşma sistemi, yeni mahallelerde uygulanırken eski mahallelerde de kendini göstermiştir. Utku Anıtı, Umur Bey Paşa Cami civarındaki birçok ev istimlak edilmiş, buradaki halk Eskişehir, Kütahya ve İzmir'e göç etmiştir. 20.yüzyılın özellikle ikinci yarısında kurulan mahalleler kale ve Hıdırlık Tepesi'nden inerek ovaya yerleşen kişilerdir. Kent özellikle yüzyıl sonuna doğru Konya, Ankara istikametine doğru genişleyip ilerlemiştir. Yüzyıl başından itibaren artan nüfus eski yerleşim yerlerinde nüfus yoğunluğuna neden olmuştur. Bu nedenle o alanlarda bulunan mezarlıklar kaldırılarak yeni iskan alanları açılmıştır. Yüzyıl sonuna doğru yapılan sayımlarda Afyonkarahisar'da 79 adet mahalle bulunmaktadır (Daşdemir, 2004).

1940'lı yıllara ait yazılı ve görsel kaynaklar incelendiğinde Afyonkarahisar'ın kent görünüşünde modernleşmenin etkileri görülmektedir. Ancak bu modernleşme sürecinde kent geleneksel dokuya ilişkin karakteristik özelliklerini de korumuştur (Avşar, Yüksel, Emir, 2013).

Kent, bir yandan geleneksel özelliklerini korurken bir yandan da modern dünyaya ayak uydurarak fiziksel gelişimini sürdürürken 1950'li yıllarda gelişimi de etkileyen önemli girdiler yaşanmıştır. Geniş sanayi alanlarının kurulması, İzmir-Ankara

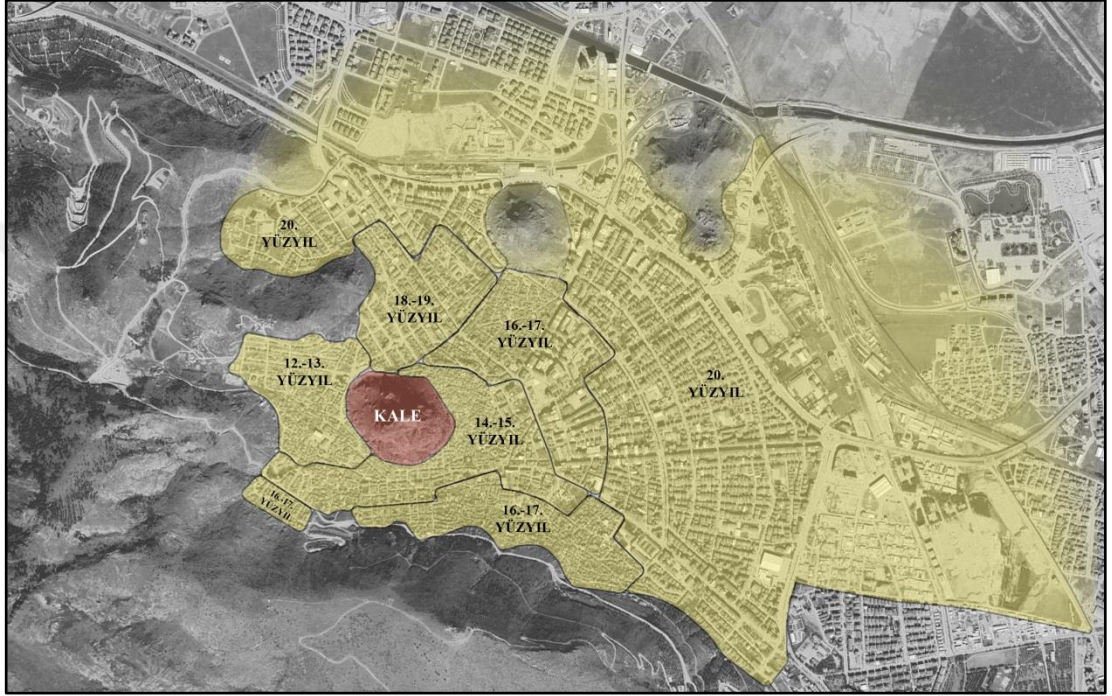
karayolunun kente uğraması, imar çalışmaları sonucu planlı gelişme dönemine geçilmesi ve hızlanan yapılaşma sürecinde gecekondulaşma problemi kentin fiziki gelişimini etkilemiştir. 1954 yılında inşa edilen Çimento Fabrikası ile 1962 yılında yapılan Beton Travers Fabrikası 19.yüzyıl başlarında kente ulaşan demir yolu hattının devamına konumlandırılmış bu da kentin doğu yönündeki gelişimini aksatmıştır (Aliağaoğlu,2004).

20.yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde imar çalışmaları hızlandırılmıştır. Altyapıya da önem verilerek yeni iskan alanları açılmıştır. Toptancı hali ve otogar gibi kentin iç kısımlarında kalmış ticaret ve ulaşım alanları kentin dışına taşınmıştır. Kale eteklerindeki geleneksel dokuya ait olan yapılar için ise koruma amaçlı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Uyan, 2000). Kentin fiziksel olarak genişlemesiyle birlikte kent merkezleri de değişim göstermekte hatta sayıca artmaktadır. Geleneksel kent dokusu içinde bulunan kent merkezleri kentin genişlemesiyle doğu ve güneydoğu tarafına kaymıştır. Nüfus yoğunluğu yeni iskan alanlarında artmıştır. Ancak yeni doku ile geleneksel doku arasındaki bağ kopmamış, iletişim ve ulaşım hep sağlanmıştır. Kentin gelişimi topoğrafyanın izin vermemesinden dolayı kalenin batı tarafına doğru ilerleyememiş bu da Afyonkarahisar Kalesi'nin kentin kenarında kalmasına neden olmuştur (Aktüre, 1978) (Şekil 2.11).



Şekil 2.11. Afyonkarahisar kenti tarihsel mekan gelişimi (Aktüre 1978)

Kent yerleşimlerinin fiziki gelişimleri belirli bir yönde ilerlemesini sürdürse de mevcut yerleşim alanlarında da gelişimini devam ettirmektedir. Bu nedenle fiziki gelişim, sınırların net olarak gösterildiği görsellerle açıklanamamaktadır. Afyonkarahisar kentinin kuruluşundan 20.yüzyıla kadar olana fiziki gelişim süreci Şekil 2.12’de yaklaşık olarak görselleştirilmiştir (Şekil 2.12).



Şekil 2.12. Afyonkarahisar’ın kuruluşundan 20.yüzyıla kadar olan kent yerleşimi (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

21.yüzyıl başından itibaren ise Afyonkarahisar’da yerleşim; geniş sanayi alanları, askeri havaalanı ve demiryolu hatları gibi aşılamayan engeller ve yapılaşmaya müsait alan kalmamasından dolayı yönünü tamamen değiştirmiştir. Bizans döneminden başlayan yerleşim yönü kaleden başlamak suretiyle kalenin doğu, güneydoğu ve kuzeydoğu tarafına ilerlerken 2000li yılların başından itibaren batı tarafına ilerlemektedir. 1990 sonrası çıkarılan toplu konut yasasına göre hızlıca kooperatifleşen bu alanda çok sayıda konut inşa edilmiştir. Yine kalenin batı tarafında bulunan alışveriş merkezleri ve oteller bölgesi de fiziki gelişimi etkilemiştir. Kentte gelişim, mahallelerdeki boş parsellerin iskanı ve planlı olarak batı yönünde ilerlemektedir (Aliağaoğlu, 2004).

2.3. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Planı (AKAİP)

Çalışmanın bu bölümünün ilk kısmında Anadolu’da koruma kavramının benimsenip uygulama aşamasına geçilme sürecinden ve Afyonkarahisar ilinin bu süreçteki konumundan bahsedilmiştir. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Planı’nı yapma gerekliliğinden onay sürecine kadar olan aşamalar aktarılmıştır. İkinci kısımda ise teze konu olan AKAİP sınırları içinde doku izleri araştırılmıştır.

2.3.1. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı çalışmaları

İnsanoğlu sahip olduğu kültürel ve doğal miras öğelerini ve bunlara ait maneviyatı sağlam ve doğru bir şekilde gelecek nesillere aktarabilmek için yıllardır çalışmalar yapmaktadırlar (Alsaç, 1992). Bu değerleri tek başına korumak yeterli olmamakla birlikte kültür ve tabiat varlıklarını çevresiyle bir bütün olarak kabul etmek gerekmektedir. Bütünsel koruma yaklaşımını uygulamak amacıyla da ‘Sit Alanı’ kavramı ortaya atılmıştır (Karkan, 2006). Kalıntıları dahi günümüze kadar ulaşabilmiş, mimari bütünlüğün ve düzenin okunabildiği sokak, mahalle veya alanlar kentsel sit alanları kabul edilir (Ahunbay, 2011). Estetik, mimari ve sanatsal değerleri bir arada bulundurmasıyla daha da değerli hale gelen bu doku parçalarını koruma gayesi ‘Kentsel Sit Koruma’ olarak tanımlanmaktadır (Alsaç, 1992). Kentsel ölçekteki bu koruma alanları, tarihsel ve mimari değerleri yüksek yapıları, anıtları ve doğal güzellikleri kapsamaktadır. Bu eserlerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için onlara zarar verebilecek her türlü eyleme karşı güvence altına alınmalıdırlar (Keleş, 1980). Kentsel ölçekte ya da bir başka deyişle çevresiyle bütün bir şekilde ele alınmayan koruma girişimleri tek yapı ölçeğinde kalmıştır. Bu durum her yapının farklı bir dili konuşmaya başlamasına ve kentsel bütünlüğün bozulmasına neden olmuştur (Kuban, 2000). Koruma çalışmaları sırasında kentin fiziki çevresi bütünsel bir şekilde ele alınsa da o çevrenin kültürel, sosyal ve ekonomik şartları da dikkate alınmalıdır. Böylece geleceğe geçmiş daha doğru aktarılmış olacaktır (Tapan, 1989).

Türkiye koruma kavramıyla Cumhuriyet öncesi dönemde tanışmıştır. Asar-ı Atika Nizamname’leri ile doğrudan eski eserleri korumaya yönelik yasal düzenlemeler getirilmiştir. İlki 1869’da olmak üzere 1874, 1884 ve 1906 yılında yürürlüğe giren nizamnamelerin sonuncusu 1970’li yılların başına kadar kullanılmıştır. 1906

yılındaki bu nizamname, ilk defa çevresel ölçekte koruma, idari çerçeveyi belirginleştirme, taşınmazlar ile ilgili hükümleri genişletme, İslami eserlerin korunması gibi hükümleri içermektedir (Aksoy, 1997). 1848 yılındaki Ebniye Nizamnamesi ve 1882 Ebniye Kanunu'yla da yapılarla ilgili kısıtlamalar getirilerek dolaylı da olsa korumaya yönelik adımlar atılmıştır (Karakan, 2006).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte nizamnameler haricinde korumaya ilişkin ilk adım Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat başlıklı genelge olmuştur. Ardından Atatürk'ün de girişimleriyle 1931 yılında Abideleri Muhafaza Heyeti (Anıtlar Koruma Kurulu) kurulmuştur (Karakan, 2006). 1936 yılındaki Vakıflar Kanunu ile Vakıflar Kurumu tarihi eserlerin korunması görevinin üstlenmiştir. Yaşanan olumsuzluklar sonucu 1944 yılında Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü kurulmuştur (Madran ve Özgönül, 2005). 1950'li yıllara kadar kurulan kurumlarda yaşanan sorunlar, koruma kavramının tam anlaşılabilmesi, envanter çalışmalarının uzun sürmesi uygulama aşamasında da sorunlar oluşturmıştır. Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'na bağlı yapılan uygulamalarda eski ve yeni kentler birbirinden ayrı değerlendirilmiş, bu durum tarihi çevrede tahribata yol açmıştır (Dinçer ve Akın, 1994).

1951 yılında uygulamaya yönelik kararlar almakla görevli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. 1957 yılındaki imar yasasıyla eski eser çevresindeki yeni yapılanmalarla ilgili kararlar bu kurula bırakılmıştır. Bu durum kentsel sit çalışmalarının zeminini hazırlamıştır (Türk, 1995). 1906 yılından beri yürürlükte olan Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1973 yılında çıkarılan 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu ile kaldırılmıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk kapsamlı koruma yasalarını içeren Eski Eserler Kanunu, sit kelimesinin ilk kez kullanılması ve tespit, tescil, onarım ve koruma ile ilgili tanımlamalarıyla öncü niteliğindedir (Binan, 1994).

Koruma alanında uygulama kararları GEEAYK tarafından alınıp kontrol edilmekteydi. Ancak baskılar sonucu sit alanı sınırlarındaki oynamalar, mali yetersizlik sebebiyle restorasyon uygulamalarının yapılamaması sürecin başarısız tamamlanmasına neden olmuştur (Alsaç, 1992). Bu sebeple 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası yürürlüğe girmiştir. Yasayla GEEAYK

kapatılarak yerine Bölge Kurulları açılmıştır (Binan, 1994). 2863 Sayılı bu kanunla ilk kez koruma amaçlı imar planı yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Koruma amaçlı imar planı yapım şartları da 3194 Sayılı İmar Kanunu'nda belirtilmiştir. (Tunçer, 1994).

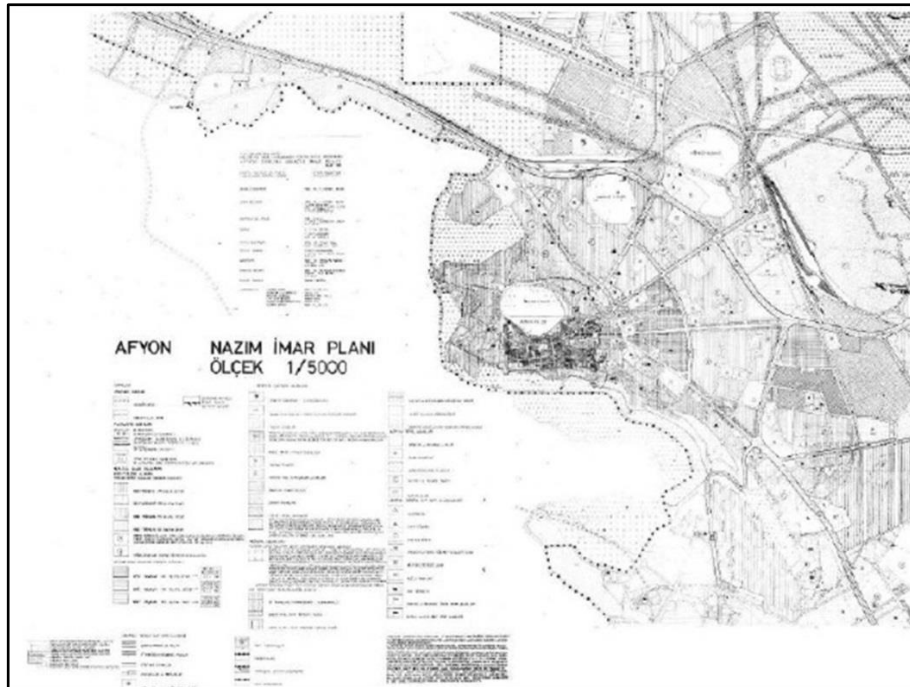
Koruma Amaçlı İmar Planları hazırlanırken; öncelikle kentin konumu, tarihi gelişimi, mimari karakteristiği, fiziksel-sosyal-ekonomik hayatı araştırılmaktadır. Ardından kentsel sit alanı olarak işaretlenen bölgenin fiziksel ve sosyal yapısı incelenmektedir. Genel değerlendirme aşamasında ise alanın, hem kentsel ölçekte hem de tek yapı ölçeğinde değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ortaya koyulan sorun ve potansiyellere göre alanın alt bölgeleri belirlenerek genel ve özel koruma kararları üretilmektedir (Aksulu, 2002) (Şekil 2.13).



Şekil 2.13. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Plan Sınırlarının kent genelindeki konumunu gösteren şema (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Afyonkarahisar'da ilk imar planı çalışmaları 1934 yılında yapılmıştır. Bu imar planı 1951 yılındaki revize ile uzun süre kullanılmış ve bugünkü kent yerleşimini alt

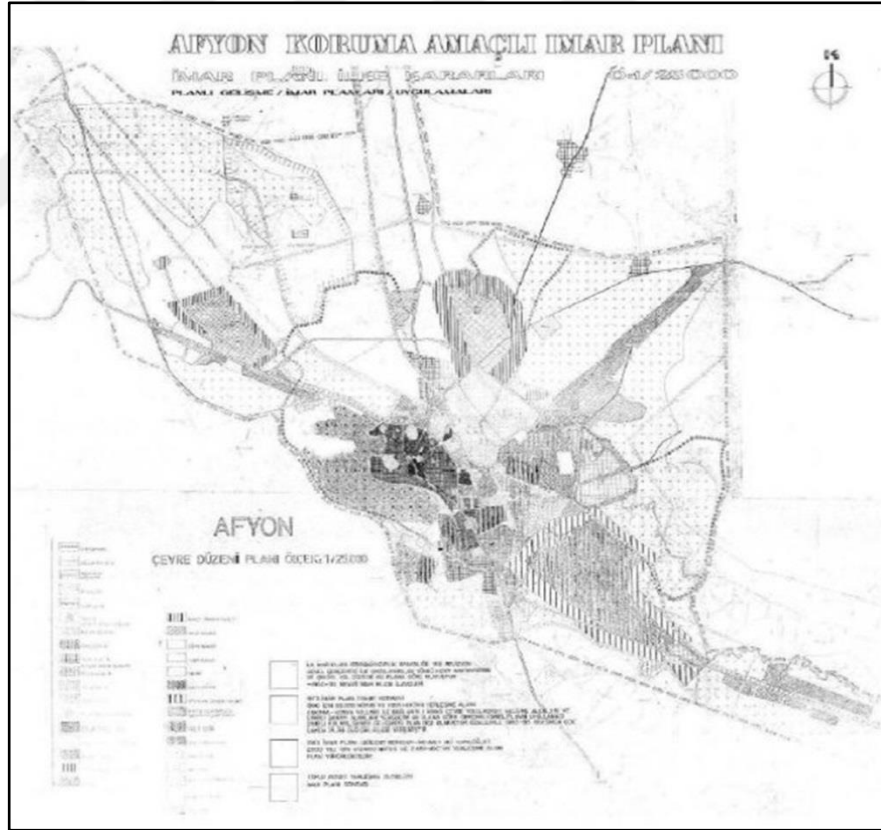
yapısını oluşturmıştır. Afyonkarahisar yerleşimi için yapılan araştırmalar da ulaşılan en eski sit alanı kararı 1978 yılında GEEAYK tarafından alınmıştır. Sit alanı ile ilgili bir sonraki çalışma 1988 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından yapılmıştır. Afyonkarahisar Kalesi eteklerinde yer alan tarihsel kent dokusunun bir bölümü kentsel sit alanı ilan edilmiştir. AKAİP çalışmaları sırasında edinilen bilgiler ışığında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 1993 yılında kentsel dokunun bir kısmını daha AKSA sınırlarına dahil etmiştir. AKSA sınırlarının belirlenmesiyle de AKAİP çalışmaları hızlandırılmıştır (Karakan, 2006). Afyonkarahisar Kalesi I. Derece doğal ve arkeolojik sit alanıdır. AKSA içinde kale, geleneksel çarşı ve konut dokusu yer almaktadır. Kalenin güneyinde batıdan doğuya doğru uzanan AKSA sınırları içinde; Taciahmet, Mevlana-Zaviye, Yukarıpazar, Kale, Yenicami Mahalleleri tümüyle; Kubbeli, Camiikebir, Akmesicid, Hacıaftal, Hacıyahya, Fakipaşa, Sinanpaşa, Umurbey, Hacıahmet, Hisaraltı Mahalleleri bir bölümüyle yer almaktadırlar (Bilsel, 1994). Afyonkarahisar Belediyesi'nin 2012 yılında yapmış olduğu çalışma sonucu kentteki mahalle sayısı 81'den 48'e düşürülmüştür. Bu sebeple AKSA, Taciahmet ve Akmesicid Mahalle sınırları içinde kalmaktadır (Şekil 2.14).



Şekil 2.14. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı'nın 1/5.000 ölçekli nazım imar planındaki yeri (Afyonkarahisar Belediyesi arşivinden)

AKAİP'in yapımı Kültür Bakanlığı programına alınarak kararlaştırılmıştır. 1992 yılında Afyonkarahisar İl Belediye Meclisi'nin aldığı kararla için tüm sorumluluğu Kültür Bakanlığı'na bırakılmıştır. Planlama süreci dört aşamada tamamlanmıştır.

AKAİP'i hazırlama sürecindeki ilk aşama; alan ile ilgili bilgi toplanması,  n araştırma yapılması ve analiz çalışmalarını kapsar. Afyonkarahisar'ın bölge içindeki konumu ve tarihsel gelişim süreci, kentin demografik-sosyal-ekonomik hayatı, tarihi dokunun kent bütünü ile olan ilişkisi, tarihi dokudaki yapı özellikleri, alanın ulaşım ve altyapı özellikler irdelenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında belirlenen ilke kararları 1/25000 ölçekli  evre Düzeni Planı oluşturularak üzerine işlenmiştir. Yine bu aşamada 1989 yılındaki imar planına esasen yapılan uygulamalar sonucu zarar gören yapıların bulunduğu alanlar AKSA sınırları içine dahil edilmiştir ( zsoy, 2013) (şekil 2.15).



şekil 2.15. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı ilke kararlarını içeren 1/25.000 ölçekli  evre düzeni planı (Bilsel ve diğerleri, 1994)

İkinci aşamaya geçildiğinde; tarihi kent dokusunda yapılan incelemeler sonucu tescil önerileri getirilmiş, alana dair arkeoloji ve sanat tarihi raporları sunulmuş, öncelikli koruma ve geliştirme bölgeleri belirlenmiştir. AKSA sınırları yeniden gözden geçirilerek alan sınırları genişletilmiştir. Yapılan çalışmalar 1/1000 ölçekli paftalara işlenmiştir (Karakan Cingöz, 2009).

Üçüncü aşamada; yazılı kaynaklardan ve çalışma alanından elde edilen veriler haritalandırılmıştır. 1/1000 ölçekli AKAİP, taslak plan raporu ve Plan Yönetmeliği hazırlanmıştır. 1/500 ölçekli Kentsel Tasarım Eskizleri, cephe düzenleme önerileri ile birlikte 1/200 ölçekli Kentsel Sit Alanı İçi Sokak Açılımları düzenlenmiştir (Karakan Cingöz, 2009).

Son aşamada; AKSA sınırlarının işli olduğu 1/1000 ölçekli dört paftalık AKAİP uygulama koşulları hazırlanmıştır. 1/500 ölçekli öncelikli koruma ve geliştirme alanı üzerine çalışmalar yapılmıştır. Öncelikli korunacak olan seçili alanların 1/200 ölçekli sokak silüetleri hazırlanarak koruma kararları işlenmiştir (Karakan Cingöz, 2009).

Yaklaşık iki yıl süren çalışmalar sonucu AKAİP, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1994 yılında onaylanmıştır (Karakan, 2006) (Şekil 2.16).



Şekil 2.16. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Planı (Bilsel, 1994)

AKAİP sınırları; I. Dereceden arkeolojik sit olan Afyonkarahisar Kalesi'ni, 1993 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanan AKSA sınırlarını ve bunları bütünleyen tarihi konut dokusunun bulunduğu yerleşim alanını kapsamaktadır (Özsoy, 2013). AKAİP sınırları içinde; Tacıahmet, Mevlana(Zaviye), Yukarı Pazar, Kale, Kubeli, Camii Kebir, Çavuşoğlu, Çavuşbaş, Doğancı, Bedrik, Yeni Cami, Akmesic, Burmalı, Hacı Mahmut, Hisaraltı, Hacı Aftal, Sinan Paşa, Hacı Yahya, Fakıpaşa ve Umurbey Mahalleleri yer almaktadır (Koruma Amaçlı İmar Planı Statü Belirleyen Sınırlar Harita, 1994). 2012 yılında Afyonkarahisar Belediyesi tarafından mahalle sınırları ile ilgili yapılan çalışma sonucunda AKAİP sınırları; Olucak, Taşpınar, Tacıahmet, Akmesic, Fakıpaşa ve Burmalı Mahalle sınırlarını kapsamaktadır.

2.3.2. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki kentsel doku izleri

Kültürel mirasın ürünü olmuş taşınır ya da taşınmaz eserler; geçmişle bağ kurarak gelecekle ilgili hükümlere varabildiğimiz, kimlik kaygısını giderebildiğimiz, tarihi

derinliği ile bilinçlenebildiğimiz sınırlı kaynak niteliğindeki değerlerdir. Bu değerlerin yok olması ya da yeteri kadar önem verilmemesi sonucu benimsenememesi geçmiş ile olan bağı kopmasına neden olmaktadır. Sonuçta kimlik bunalımı yaşayan ve bir yere ait olmayan nesiller ortaya çıkmaktadır (Kiper, 2006).

Kültürel geçmişin bütünsel olarak algılanabileceği en büyük ölçekli değer olarak tarihi kent yerleşimleri kabul edilebilir. Kent morfolojisi; yerli ya da gebe halkın yerleşme tercihleri sonucu ortaya çıkan toplu yapı alanlarının oluşum ve değişim süreçlerinin, mekânsal karakterinin, tarihsel gelişiminin izlenebildiği ve bütünü oluşturan yapısal parçaların analizi ile detaylandırılabilen bir değer olarak tanımlanabilir. Bu nedenlerle kent yerleşimleri, tarihi köklerin araştırılması, anlamlandırılması ve geleceğe aktarılması açısından nitelikli araçlardır (Kubat, Topçu, 2009).

Kent yerleşimlerinin gün geçtikçe kimliksizleştiği bir dönemde tarihi binaların oluşturduğu kentsel mekanlar farklı tavırlarıyla diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Tarihi ve nitelikli yapıların bulunmadığı bir kentte yeterince şahsiyet yoktur. Bu tekdüzelik yeni kent merkezlerinin en büyük problemidir (Shaukland, 2014).

Mekanları anlamamanın yollarından biri olarak sınıflandırma tercih edilebilir. Özel mekanlar yabancıların izin almadan giremedikleri kişisel alanlarken, kentsel mekanlar hem yerli halkın hem de yabancıların ortak olarak kullanabildikleri ve birbirleriyle iletişim kurabildikleri alanlardır. Böylece kentsel mekanlar, fiziki görünümlerinin altında toplumun politik ve ekonomik değerleriyle yoğrulmuş sosyal hayatın temelini oluştururlar (Madanipour 1999). Kentsel mekanlar hem zorunlu hem de keyfi işlerimizi halledebildiğimiz alanlar olmasından dolayı insan ilişkilerinin de yoğun yaşandığı yerlerdir. Oluşan hareketlilik ve ilişki ağının okunmasıyla o bölgeye ait sosyal, kültürel ve ekonomik çıkarımlar yapılabilir (Lawson 2005).

Tarihi kent yerleşimleri, kent coğrafyasının belirli bir kısmını oluştururlar. Kentlerin fiziki yapılarının araştırılarak sosyal hayata dair izlenimlere ulaşılmaya çalışılması ve bunun bağımsız bir bilim dalı olarak gelişmesi 20.yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir (Whitehand, 1986).

Kentlerin tarihi yerleşim merkezleri, hayranlık uyandıran zengin üslup ve biçimleri, farklı yaşam mekanlarının oluşmasına olanak tanıyan kıvrımlı sokakları toplumun yaratıcılığının birer göstergesidir. Geçmişte o bölgede yaşayan halkın yaşam felsefeleri, sosyal hayatlarının yansımaları, ekonomik olanakları ve estetik duyarlılıkları ile ilgili ayrıntılar tarihi kent dokusunda gizlidir. Yaşam şartlarının, geleneklerin, yapım teknolojilerinin hızla değişime uğradığı bu çağda, geçmişteki yaşam normlarının öğrenilmesi açısından tarihi kent yerleşimleri birer açık hava müzeleridir (Ahunbay, 2011).

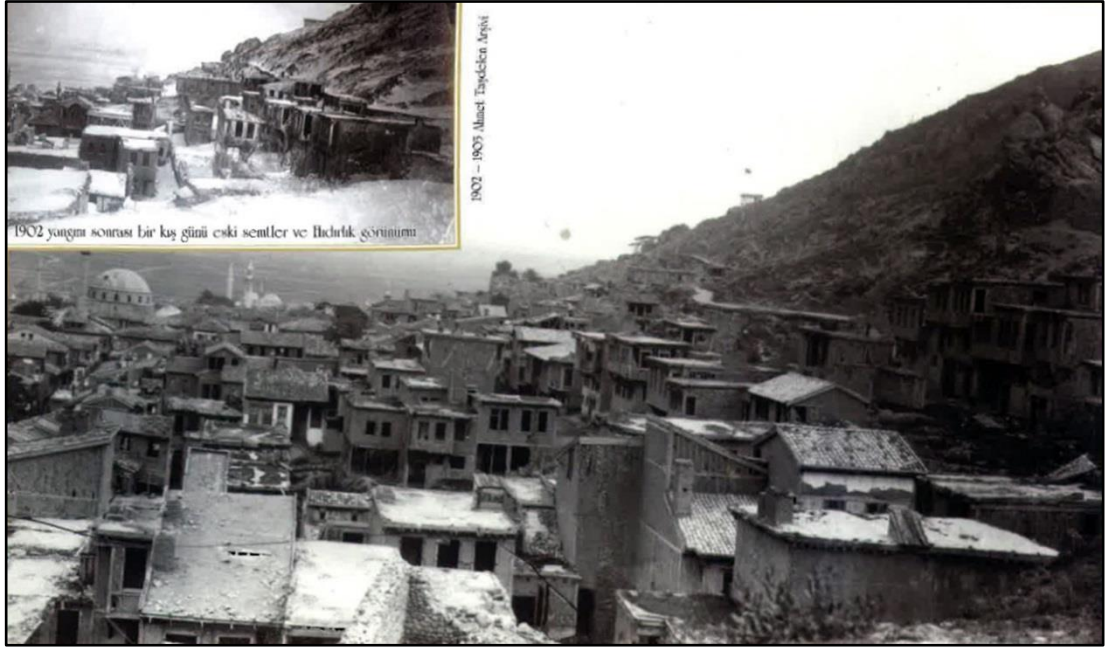
1950'lerden sonra uygulanmaya başlayan kentleşme politikaları sonrası kültürel miraslarımız yok olma tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Belge değeri taşıyan bu somut örnekler 1960'lardan itibaren tahrip olmaya hatta kaybolmaya başlamıştır. Türkiye genelindeki tahribat Afyonkarahisar'da da yaşanmaya başlamıştır. Afyonkarahisar'da tek yapı ölçeğinde ekonomik yetersizlik sebebiyle yaşanan bakımsızlık ve koruma kararlarının yürütülmesindeki aksaklıklar süreci daha da hızlandırmıştır. Kentte bilinçli bir koruma yaklaşımı 2000'li yıllara kadar görülmemektedir (İlaslı ve diğerleri, 2001).

Sokaklar ve caddeler kentin kimliğini yansıtan temel öğelerdendir (Kuban, 1995). Afyonkarahisar'da da koruma amaçlı imar planı sınırları içinde bulunan sokak dokuları kentin toplumsal yapısının önemli bir parçasıdır. Alan içerisinde konutlar, ticari yapılar, dini yapılar ve eğitim yapıları yer almaktadır (Öztank, 2013).

AKAİP sınırları içinde kalan alan, Afyonkarahisar Kalesi'nin güney ve güneybatı tarafındadır. Yerleşim, Hıdırlık Tepesi ve Kale arasında kalan vadi boyunca doğuya doğru uzanmaktadır. Son dönemlerde tarihsel doku içinde batıya doğru yeni konut alanları planlansa da topoğrafik eşiklerin varlığı gelişmeyi sınırlı tutmaktadır. Kent merkezinin doğuya doğru kayması sonucu günümüzde geleneksel dokunun hakim olduğu alanı orta ve orta-alt gelir grupları tercih etmektedir. Arkeolojik sit alanı olan Kale'nin eteklerindeki bu yerleşim; Afyonkarahisar'daki yerleşik hayatın başladığı bölgede bulunan ızgara planı formundaki dokudan ve bunu iki yönden kapsayan organik dokudan oluşmaktadır (Bilsel ve diğerleri, 1994).

17. ve 18. yüzyıllarda inşa edilemeye başlanmış yapıların oluşturduğu mahalleler geometrik olmayan organik yol ağlarından oluşmaktadırlar (Özdemir, 2019). 19.yüzyıla gelindiğinde ızgara planlı dokuların yaygınlaştığı görülmektedir (Aliagaoglu, 2003). Afyonkarahisar’da da organik doku hakimiyetini sürdürürken devletin koyduğu yasalarla 19.yüzyıldan itibaren ızgara planlı doku izlenmeye başlanmıştır (Yaşar, 2007). Izgara planlı dokuyu gerektiren yasalar sadece yeni yerleşim alanlarında değil eski yerleşim alanı içindeki düzenlemelerde de kullanılmıştır (Aktüre, 1978).

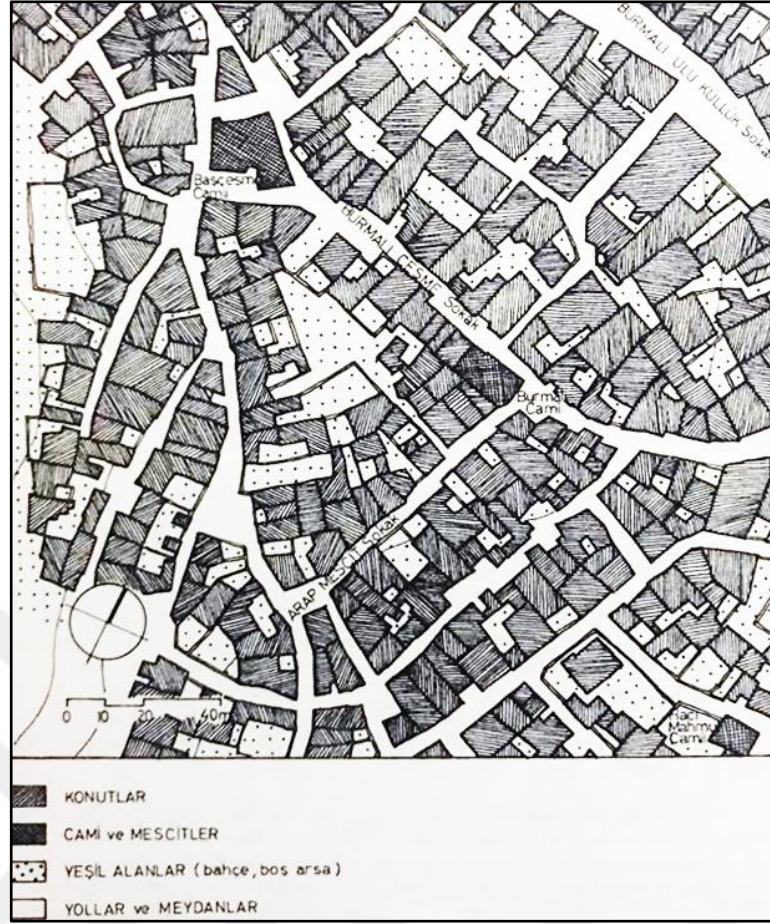
1902 yılı Ağustos ayında Ermeni bir tüccarın inşa halindeki evinde bulunan talaşların tutuşmasıyla gece saat 2.30 civarlarında çıkan yangın, 38 saat sonra kendiliğinden sönmüştür. Can kaybının yaşanmadığı felaketten iki gün sonra tutulan tutanağa göre; 3 cami, 1 kilise, 1 mevlevihane, 1 medrese, 2 okul, 2 hamam, 54 dükkan, 200 adedi Müslümanlara, 850 adedi Ermenilere ait olmak üzere yaklaşık 1050 ev yanarak kül olmuştur. Bunların haricinde de birçok yapı kısmen zarar görmüştür (Özpınar, 2018) (Şekil 2.17).



Şekil 2.17. 1902 yılı yangını sonrası yeniden inşa sürecinde çekilen fotoğraf (Özpınar, 2014)

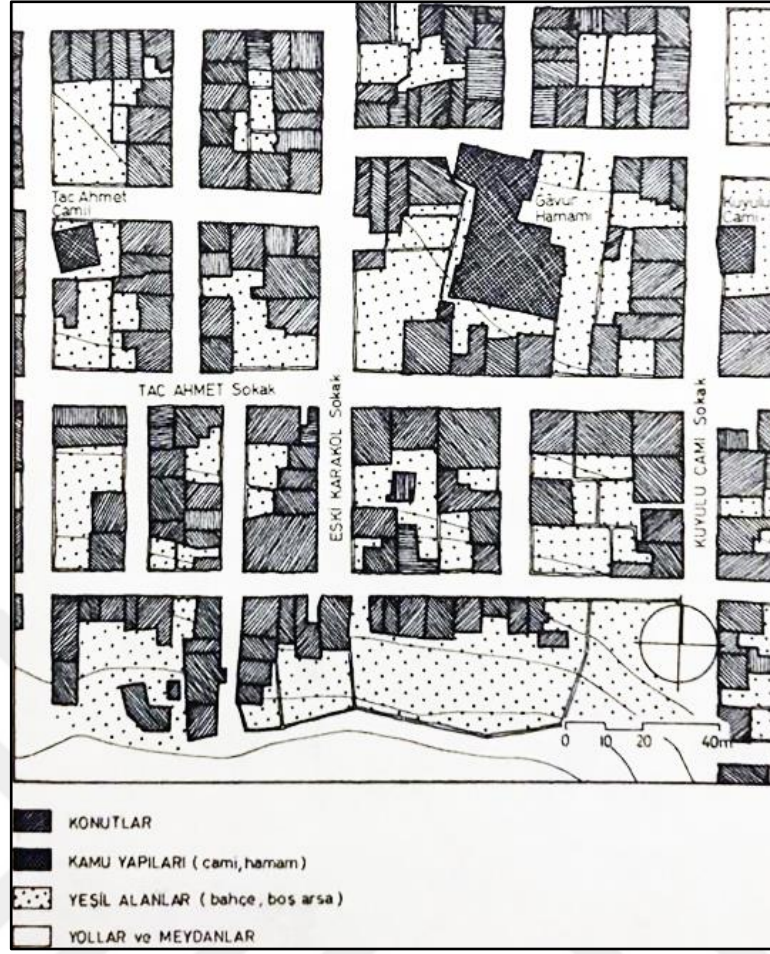
planlı dokuların oluşmasına sebep olmuştur (Karakan, 2006). Nizamnameler ile yeni yapılacak yapılarda ahşap kullanımına dair kısıtlamalar getirilmiş, mahallelerin geniş caddeli ve geometrik formlarda düzenlenmesi bildirilmiş, çıkmaz sokak yapımına karşı çıkılmıştır. Nizamnamelerin yayınlanmasındaki temel kaygının yangınları önlemek ve çıkan yangınlara en kısa sürede müdahale etme olasılığını güçlendirmek olduğu söylenebilir.

Organik dokunun hakim olduğu alanda; parselizasyon alanın eğim çizgilerine uygun olacak şekilde yapılmıştır. Yapılar eğime dik ya da paralel şekilde yerleşmişlerdir. Bu topoğrafyaya uyma alışkanlığı erken dönem Osmanlı kent özelliklerinden olup beraberinde birçok farklı çözümü de getirmiştir. Kıvrımlı şekilde oluşan sokaklar 3-6 metre genişliğinde, yaya ve yük hayvanlarının geçebileceği boşluklardır. Arazinin olanaklarına göre sokaklar sık sık daralıp genişlemektedir. Sokakların doğrultuları sıkça yön değiştirmektedir. Çıkmaz sokaklar bulunmaktadır (Öztank, 2013). AKAİP sınırları içindeki organik dokulu alan; Kale, Kubeli, Camii Kebir, Çavuşoğlu, Çavuşbaş, Doğancı, Bedrik, Yeni Cami, Akmescit, Burmalı, Hacı Mahmut, Hisaraltı, Hacı Aftal, Sinan Paşa, Hacı Yahya, Fakıpaşa ve Umurbey Mahallelerini kapsamaktadır. Ancak mahallelerle ilgili yapılan düzenlemeden sonra organik doku Olucak, Taşpınar, Taciahmet, Akmescit, Fakıpaşa ve Burmalı Mahalleleri sınırları içinde izlenmektedir (Şekil 2.19).



Şekil 2.19. Organik dokunun hakim olduğu Burmalı Mahallesi’nden alınan bir kroki kesiti (Aktüre 1978)

Izgara planlı dokunun hakim olduğu alanda ise; parselizasyon yapılırken arazinin eğimi göz ardı edilmiştir. Sokaklar doğrusaldır. Eğime dikkat edilmemesinden dolayı doğrusal yollarda bazen merdiven zorunluluğu doğmuştur. Parseller ızgara planına göre düzenlendiğinden dolayı yapıların kitlesel yönelimleri iklim koşullarına uygun şekilde gerçekleşmemiştir. Tüm adalarda tüm cephelere bakan parseller mevcuttur. Doku genelinde sokaklar geniş olup yaklaşık 7-10 metredir (Öztank, 2013). AKAİP sınırları içindeki ızgara planlı doku; Taciahmet, Mevlana(Zaviye) ve Yukarı Pazar Mahalle sınırlarını içinde izlenmektedir. Mahallelerle ilgili yapılan çalışmalar sonucu ızgara planlı bölge günümüzde Taciahmet ve Akmesic Mahalle sınırlarındadır (Şekil 2.20).



Şekil 2.20. Izgara planlı dokunun hakim olduğu Taciahmet Mahallesi’nden alınan bir kroki kesiti (Aktüre 1978)

Koruma amaçlı imar planında koruma ve geliştirme stratejileri açısından kararlar alınırken alan barındırdığı dokuların fiziksel yapılarına göre alt bölgelere ayrılmıştır. Çalışmalar sırasında alan doku özelliklerine, yoğunluk farklılıklarına, yapısal - işlevsel özelliklerine ve korunmuşluk düzeylerine göre dört farklı bölge olarak ele alınmıştır. AKAİP lejantına göre:

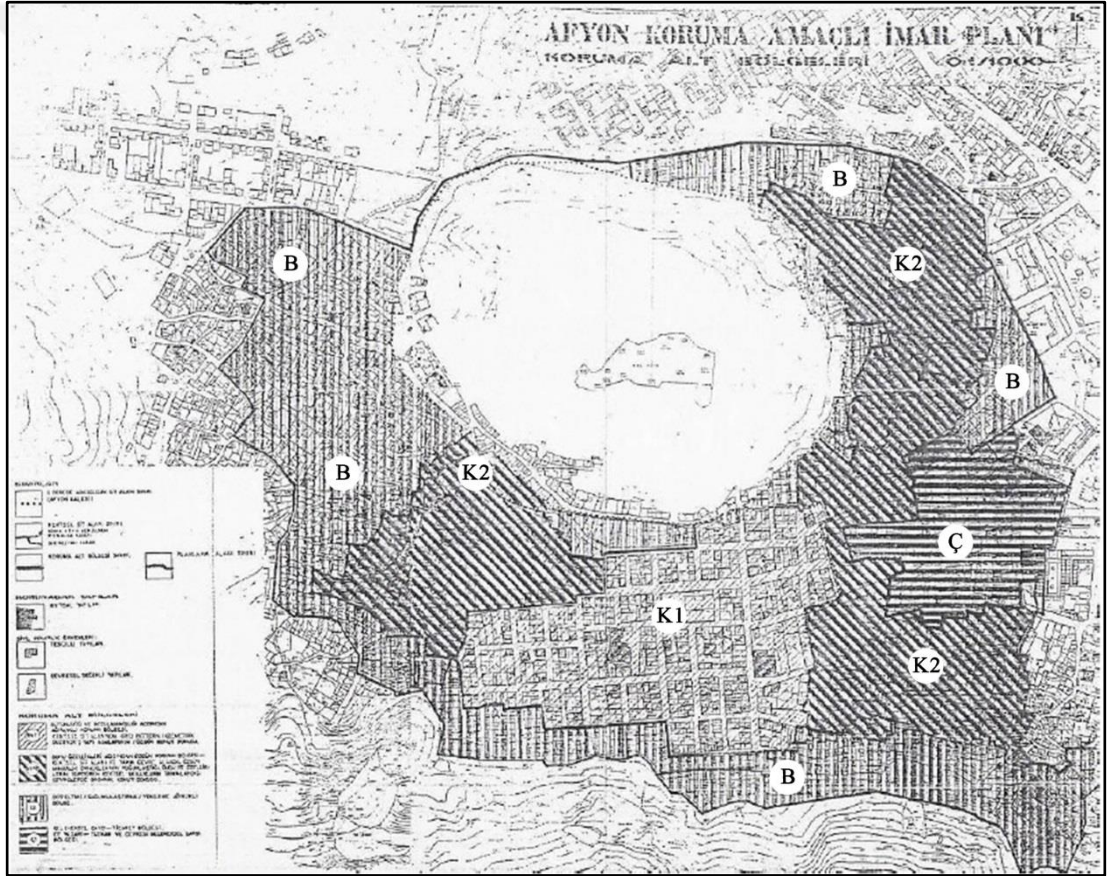
K1 Alt Bölgesi: Izgara planlı düzende yapı adalarına sahip olan bu bölgedeki yapılarda diğer bölgelere göre daha az bozulma gözlenmiştir. Bütünlük gösteren özgün konut dokusundan dolayı ağırlıklı koruma stratejisi benimsenmiştir.

K2 Alt Bölgesi: Organik kent dokusu özelliği gösteren bölgede geleneksel Afyonkarahisar evlerinin özgün örneklerinin bulunmasından ve kentsel mekanların

geleneksel ölçü ve özelliklerini kaybetmemesinden dolayı özgün koruma ve sağlıklılaştırma stratejisi uygulanmıştır.

B Alt Bölgesi: Geleneksel ve özgün doku özellikleri bozulmuş veya değişmiş olan organik yapıli bölgedir. Düzeltme, yenileme ve sağlıklılaştırma stratejileri benimsenip yakın çevresiyle bütünleşmesi amaçlanmıştır.

Ç Alt Bölgesi: Özgün doku karakterini sürdüren organik yapıli çarşı bölgesidir. Gereksiz eklentilerden arındırma, bozulmaların onarımı ve yeniden işlevlendirme stratejileri izlenmiştir (Bilsel, 1994) (Şekil 2.21).



Şekil 2.21. Afyonkarahisar Koruma Alt Bölgeleri (Bilsel, 1994)

2.4. Kent Yerleşimini Etkileyen Dinamikler

Kentin fiziki yerleşimini incelerken kentin morfolojisini araştırmak gerekmektedir. Morfoloji kelimesi yapı bilgisi anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2020). Kent yerleşimini okumak için yerleşmenin ana unsuru olan yapıların-konutların alan üzerindeki bilgisini-dağılımını irdelemek gerekmektedir (Özçağlar, 2000).

Canlılar yerleşecekleri-yaşayacakları yerleri seçerken farklı birçok girdiyi dikkate alırlar. Yerin konumu, ekonomisi, iklimi, yöre halkı, hem nitelik hem nicelik olarak nüfusu, ulaşımı, turizmi gibi etkenler karar vermek için önemlidir. Yaşam alanı seçimi yapılırken eldeki verilerin bazen sadece birini bazense birkaçını dikkat almak durumunda kalınır. Tekil ölçekte alınan kararlar yöre getirileri ile kaynaşarak farklı bir doku ortaya çıkartır. Bazen yenilikler yöre halkını fazlaca etkiler ve değişim kaçınılmaz olur, bazense gelenekler ağır basar ve değişim yok olur. Yerleşimlerde yaşanan ya da yaşanmayan evrilmeler, sadece bireysel ölçekte alınan kararlara değil devletin ve doğanın kararlarına bağlıdır. Topoğrafya, afetler, salgınlar ya da yatırımlar, kanunlar bireysel olarak engellenemeyecek ve uyum sağlanması gereken etkenlerdir. İnanişlar da yaşam alanı şekillenmesinde önem arz etmektedir.

Eldeki tüm veriler ister insan ölçeğinde ister devlet ölçeğinde isterse doğa ölçeğinde olsun sonuçta -çoğu zaman birbirleriyle beslenerek- kent yerleşimini direkt ya da dolaylı olarak etkilemektedirler. Afyonkarahisar'da da kent yerleşimi birçok farklı dinamikten etkilense de, kent yerleşimi için ilk önemli etken, insanların o bölgeyi tercih etmelerine sebep olan ilk dinamik olmuştur.

2.4.1. Yeni devletlerin kurulması/yönetim değişikliği ve dönem iç dinamikler

Hititler ve Frigler Dönemi

Afyonkarahisar kalesinde yerleşimin başladığı ve süregeldiği ilk dönemlerde topoğrafya, savaşlar ve inanç yerleşimi etkileyen dinamikler olmuştur. Afyonkarahisar'ın yerleşim alanı olarak tercih edilmesinin nedeni, kalesinin savunmaya elverişli yapısıdır. Kentin volkanik oluşumlu kalesi bu özelliğinden dolayı MÖ 17.yy ve 12.yy'da Hititler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Çal

1993). Bölgedeki ilk yerleşim izleri ise MÖ 7.-8.yüzyıllarda en parlak dönemlerini yaşayan Friglere aittir. Frigler Afyonkarahisar Kalesi ve eteklerine yerleşerek Akroniom kentini kurmuşlardır (Çal 1993). Frig kültürünün izlerini taşıyan tapınak, sarnıç ve burç kalıntılarını günümüzde de görmek mümkündür. Hititler Afyonkarahisar Kalesi'ni savaş dönemlerinde savunma amaçlı kullanırken, Frigler tapınma merkezi olarak kullanmışlardır. Her iki dönemde de kalenin topoğrafik özelliği önem arz etmiştir.

Roma ve Bizans İmparatorluğu Dönemi

Friglerden sonra bölgeye gelen ve yaklaşık olarak MÖ 1.yydan MS 15.yya kadar bölgede bulunan Romalılar ve Bizanslılar dönemlerinde de topoğrafik eşikler, savaşlar, konum ve göç hareketleri yerleşimi etkileyen dinamikler olmuşlardır. Romalılar savaş dönemlerinde kaleyi askeri bir üs olarak aktif olarak kullanmışlardır. Bizanslılar ise Afyonkarahisar topraklarındaki hakimiyetlerini kaybetseler bile olası saldırıları merkeze haber vermek için kaleyi uç karakol işleviyle ellerinde tutmuşlardır. (Şahin, 2002). Arapların akınları sonucu yaşanan Bizans-Arap savaşları sırasında da kale dışı yerleşim alanı sürekli olarak kullanılmasa da kale sığınak görevi görmüştür. Bizans ve Arap halkları dışında bu dönemde Prymnessos (Süğlün) kentinde yaşayan insanlar da kendi kentlerinde yaşanan savaşlardan kaçarak Afyonkarahisar Kalesi'ne sığınmışlar. Zorunlu da olsa göç ederek bu bölgeye yerleşmişlerdir (Gönçer, 1971). Savaşlarda topoğrafik özellikleri nedeniyle tercih edilen kale, coğrafi açıdan da güvenilir olmasıyla da göç alarak alanda yoğun bir yerleşim yaşanmasına neden olmuştur. Bizans dönemi kalıntıları günümüzde halen daha görülebilmektedir (Koçak, 2008).

Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi

MS 11.yy - 14.yy Anadolu Selçuklu Devleti ve MS 14.yy - 15.yy Beylikler dönemlerinde topoğrafya, savaşlar, konum, göç hareketleri ve nüfus sayısı dönem iç dinamikleri olarak göze çarpmaktadır. Bizans dönemi ve öncesinde kalesinin savunma özelliklerinden dolayı önemli görülen kent, Türklerin gelişiyle farklı anlamlar kazanmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya gelen Türkler, bu bölgeyi Türk yurdu haline getirme politikası yürütmüşlerdir (Çal, 1993). Bu amaçla

kent kalelerine büyük önem göstermişlerdir. Nitekim 1147-1157 yılları arası kale ele geçirilerek kale ve eteklerine Türkler'in yerleşmesi sağlanmıştır (Şahin, 2002). 1218 yılında tahta çıkan Alaaddin Keykubat'ın emirleriyle de Selçuklu Dönemi'nde kalenin onarımının yanı sıra kent yerleşiminde de hızlı bir gelişme görülmüştür (Gönçer, 1971). Kale dışı yerleşim alanının genişlemesiyle kale sadece savunma amaçlı yerleşilen bir yer olmaktan çıkıp değerli eşyaların saklandığı, suçluların hapsedildiği bir kent merkezi haline gelmiştir (Özcan, 2008). Türklerin yerleşmesiyle askeri işlevlerini yitirmeye başlayan kentin, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de kalesi hapishane ve depo olarak kullanılsa da kale dışı yerleşim gelişimini sürdürmüştür (Gönçer, 1971).

Kentin fiziki gelişimini etkileyen dinamiklerin başında nüfus gelmektedir. Nüfus hareketleri yerleşim hareketleri ile paralellik göstermektedir. Nüfusun doğum ve ölümlerden kaynaklı artışını göz ardı edersek nüfusu hareketlendiren en önemli faktörlerden biri göçlerdir. Göç olayı, insanların sadece yer değiştirmesi olarak görülmemelidir. İnsanlar göçerken beraberlerinde yaşam biçimlerini, kültürlerini, dinlerini de taşırlar. Yerleşik düzene eklenen ya da bu düzenden eksilen değerler farklı ihtiyaçları doğurur. Bu ihtiyaçların karşılanması oranında da kentler gelişim gösterirler (Aliağaoğlu, 2004).

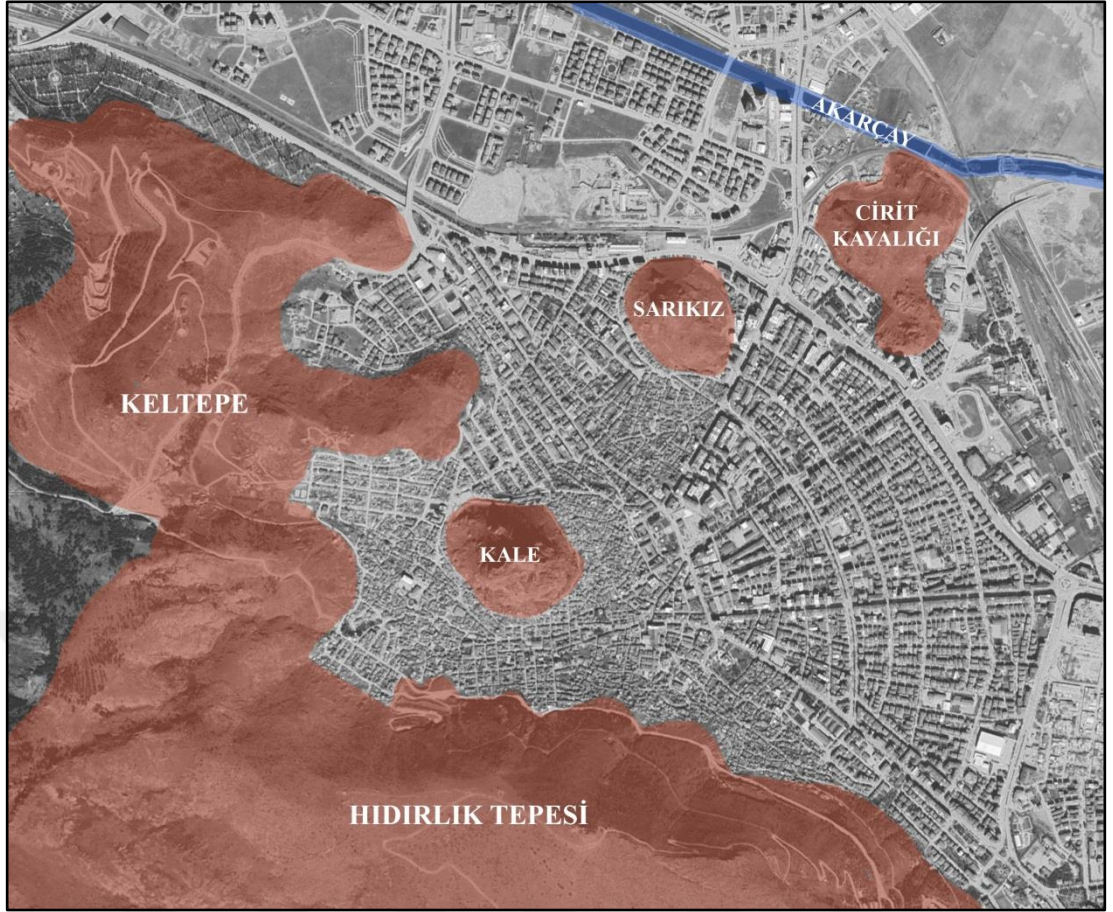
Afyonkarahisar kenti, Anadolu'yu Türkleştirme politikası kapsamında Karaşar Türklerinin bu bölgeye göçüp yerleşmesiyle kent kimliği kazanmıştır (Özdemir, 2019).

13.yüzyılda Afyonkarahisar'da inşa edilmiş olan Ulu Cami ve Alaaddin Medresesi'nin konumları dikkate alındığında kent yerleşiminin ilk olarak kalenin güney ve güneybatı eteklerinde başladığı söylenebilir. Kalenin sığınak olarak kullanıldığı bu dönemde kent yerleşiminin kale kapısının önünde olması olağandır. Kale çıkış kapısı önündeki aynı zamanda Ulu Cami'nin de bulunduğu alanın ticari amaçla kullanıldığı düşünülmektedir (Karakan, 2006). 13.yüzyıla dayanan hızlı kentleşmenin oluşturduğu tarihi konut dokusunun ve onun doğu uzantısındaki Otpazarı, Taşhan ve Bedesten'in bulunduğu ticari dokunun 19.yüzyıla kadar kent merkezinin çekirdeği olmayı sürdürmüştür (Aktüre, 1978).

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

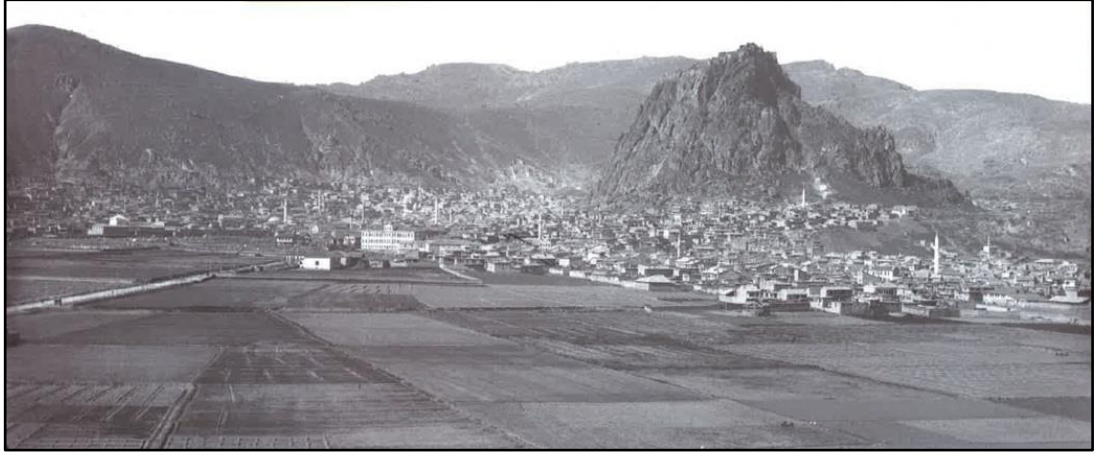
Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki MS 13.yy ile 20.yy arasındaki kent yerleşimini topoğrafya, göçler, yatırımlar, ulaşım, iklim, afetler, inanışlar, kanunlar ve güvenlik sorunları etkilemiştir. Selçuklu dönemi kale kapısından başlayan kent yerleşimi önce Beylikler sonra da Osmanlı dönemlerinde de ilerlemeye devam etmiştir. Afyonkarahisar'da kent yerleşiminin bu ilerleyişine yön veren başlıca dinamik arazinin topoğrafyası olmuştur. Kent, Keltepe, Sarıkız Tepesi, Hıdırlık Tepesi ve Ciritler Kayalığı ve Afyonkarahisar Kalesi'nin çevrelediği ovaya yerleşmiş, topoğrafyanın elverdiği kadar kaleden uzaklaşmamak amacıyla tepe ve kayalıkların eteklerine yayılmıştır. Ayrıca kent Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk zamanlarında Karaman'dan göç almış ve yeni mahalleler kurulmuştur (Aktüre, 1981).

Kale çevresinde de yayılımını devam ettiren kent, topoğrafik engellerden dolayı batı ve güneybatı yönüne fiziksel gelişimini sürdürememiştir. Afyonkarahisar Kalesi ve Hıdırlık Tepesi arasındaki vadiyi takip ederek doğuya doğru ilerlemiştir (Bilsel ve diğerleri,1994) (Şekil 2.22).



Şekil 2.22. Afyonkarahisar yerleşimin gelişim yönünün doğu olmasında etkili olan topoğrafik oluşumlar (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Kentin bütünsel anlamda yönelimi topoğrafya üzerinden okunsa da kendi içindeki örgütlenmesi farklı birkaç dinamiği bağlıdır. Afyonkarahisar’da 14. ve 15.yüzyıllar tarihsel fiziki gelişim sürecinde önemli evre olarak kabul edilir. Bu yüzyıllarda topoğrafyanın elverdiği alanlarda ilerleyen yollar boyunca günümüzde de görebildiğimiz meydan ve meydancıkları çevreleyen cami, mescit ve çeşme gibi ihtiyaci işlevlerle bütünleşen mahalleler kurulmuştur (Bilsel, 1994). Kentin gelişimine paralel olarak ticari dokunun da kalenin doğu tarafında yer alması, bu bölgenin 19.yüzyıla kadar kent merkezi olarak işlev görmesine neden olmuştur (Çal, 1993) (Şekil 2.23).



Şekil 2.23. Afyonkarahisar Kalesi ve Hıdırlık Tepesi arası yerleşim alanı (Özpınar, 2014)

Kentin gelişimi yeni açılan alanlarda kent planlaması açısından gelişigüzel sayılabilecek bir şekilde ilerlerken eski yerleşim alanlarında düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. 16.yüzyıla gelindiğinde daha önceleri birçok ihtiyaç için kullanılan, kentin içinden geçen ve etrafında tabakhanelerin yer aldığı dere kapatılmıştır (Çal, 1993). Ticari işler için kullanılan bu alana Gayrimüslim mahalleleri inşa edilerek yerleşimin sürekliliği sağlanmıştır (Aktüre, 1978). Yerleşimin yeni başladığı dönemlerde kentin ilerleyişine neredeyse tek başına yön veren topoğrafya kriteri zamanla kentin ekonomik olarak da gelişmesiyle müdahale edilebilir hale gelmiştir. Topoğrafya, kent yerleşiminde etkisini yavaş yavaş kaybetmiştir. 16.yüzyıldan itibaren kent yerleşimini farklı zaman aralıklarıyla da olsa birçok farklı dinamik etkilemiştir.

Kentin 16. yüzyıldaki fiziki gelişimi irdelendiğinde, bir önceki yüzyıla göre fazla değişiklik gözlenmemiştir. Kentin fiziki sınırları aynı kalsa da mevcut yerleşim içindeki yoğunlukta artış görülmektedir. Bu duruma Fatih'in başlattığı imar hareketlerinin etkisi olduğu söylenebilir (Karazeybek, 2011). Yine bu yüzyılın başlarında kente yerleşen bir şeyhin, yerleşmeyi bulunduğu yöne kaydıracağı düşünülmektedir. Akşemsettin'in halifeliğinin yapmış olan Abdurrahim Karahisari'nin de gelip bu bölgeye yerleşmesi sonucu müritlerinin de gelişiyile bir mahalle, Kasım Paşa'nın gelişiyile de bir başka mahalle kurulmuştur (Aliağaoğlu, 2004). Yüzyıl içindeki doğu ve güney yönlü ilerleyişinin bir başka nedeni ise, kentin

ileri gelenlerinin bu bölgeye yaptırdıkları vakıf eserleridir (Bulduk, 1993). 15.yüzyılda başlayan ve bu yüzyılda devam eden doğu yönlü ilerlemenin bir başka sebebi de aynı doğrultudaki bölgelerarası kervan yollarıdır (Aktüre, 1978).

Kentin fiziki gelişimini etkileyen dinamikler her zaman olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Bazıları kent gelişimini duraklatmış hatta zarara uğratmıştır. 17. ve 18.yüzyıllarda tüm imparatorluğun bulunduğu sıkıntılı durumdan Afyonkarahisar da etkilenmiştir. Dolayısıyla bu dönemde kentin geliştiği söylenemez (Aliağaoğlu, 2004). Neredeyse 17.yüzyıl boyunca ve 18.yüzyıl başlarında kentte birçok isyan çıkmıştır. Bu isyanlarda kent tahrip olmuş, çarşılar yağmalanmıştır (Çal, 1993). Yaşanan olumsuzluklar karşısında yerli halk bölgeyi geliştirmekten ziyade mevcut durumu korumak hatta İstanbul'a göç etmek istemişlerdir. Ancak çıkarılan fermanla göç yasaklanmıştır (Baki, 1951).

Afyonkarahisar kent yerleşimi kapsamında 17. ve 18.yüzyıllardaki durgunluk 1897 yılında demiryolunun kente ulaşmasıyla kırılmıştır. Aynı dönemde alınan göçler sayesinde nüfus artmış dolayısıyla da kentin gelişiminde ilerleme kaydedilmiştir (Aktüre, 1978). Demiryolunun kente ulaşmasıyla birlikte 19.yüzyılın sonlarına doğru Balkanlar'dan birçok göçmen Afyonkarahisar'a gelerek yerleşmiştir (Aktüre, 1981). Her ne kadar demiryolu kenti öncelikle ekonomik anlamda daha sonra diğer tüm kulvarlarda ileriye taşısa da 1990lü yılların başı kent gelişimi için gerileme dönemi olmuştur. 1826, 1874 ve 1890 yıllarındaki yangınlar, çekirge felaketi ve kıtlık kenti olumsuz etkilemiştir. 1902 yılında yaklaşık 3 gün süren, 1500'e yakın yapıyı kül eden ve kentin gelişimini büyük oranda etkileyen bir yangın felaketi yaşanmıştır (Aygen ve diğerleri, 1984).

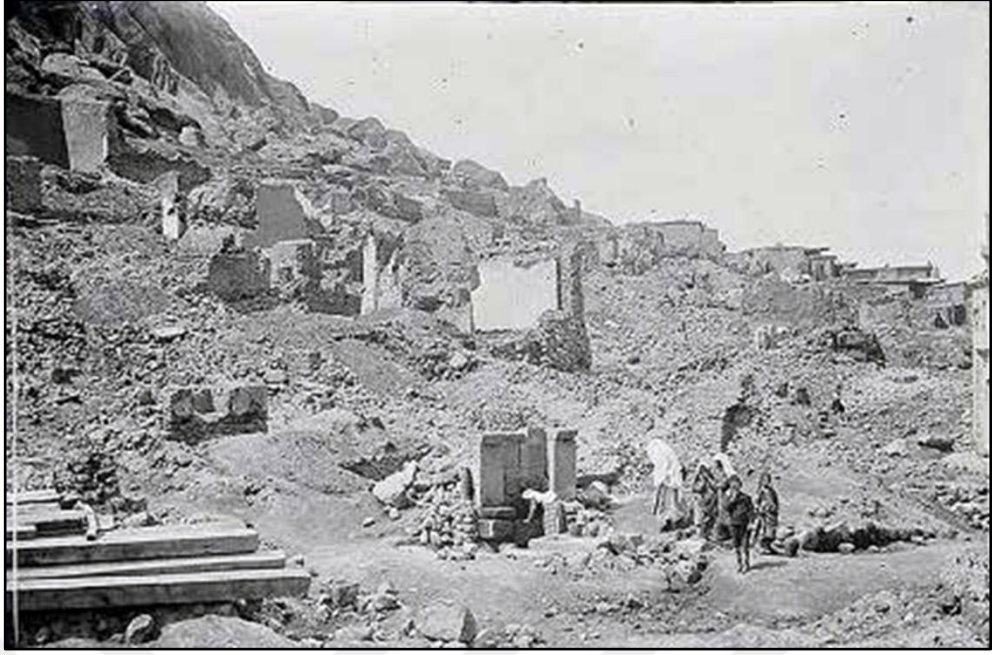
Yangın, Arakil Şirinyan isimli Ermeni tüccarın evinin inşa halindeki üst katında, 27 Ağustos 1902 tarihinde gece saat 22.15 civarında çıkmıştır. Ev sahibi ifadesinde, yangının inşaatta çalışan marangozların talaş birikintilerine sigara izmariti atmaları sonucu çıktığını belirtmiştir. Ancak yapılan incelemeler sonucu marangozların inşaattan akşam 18:45 gibi ayrıldıkları öğrenilmiştir (İlgar, 2017). Aslında yangının henüz cam ve çerçeveleri takılı olmayan üst katta ev sahibinin yardımcılarının bıraktığı gaz lambasının rüzgarla devrilmesi sonucu çıktığı anlaşılmıştır. Ev sahibinin hem Müslüman hem de Gayrimüslim halk tarafından saygı gören bir

kişiliğe sahip olması, sigortalı evinin sigorta bedelinin evin bedelinden aşağıda kalması, yanan eşyaların sigortasının bulunmaması ve dokuz yaşındaki çocuğunun yangından güçlükle kurtarılması gibi hususlar dikkate alınarak olayda kasıt aranmamıştır (Güneş, 2019).

Yangın sırasında şiddetli rüzgarın olması, yangın söndürme tulumbalarının, balta-kova-kanca gibi ekipmanların ilkel ve yetersiz kalması, dar sokaklardan dolayı dışardan gelecek yardımların ve itfaiyenin ulaşamaması, yapılaşma düzeninden dolayı saçakları birbirine bindirmeli şekilde yapılan evlerin yangını hızlı şekilde iletmesi, ahşap, saman gibi kullanılan yapı malzemelerinin yangına dayanımsız olmaları, su deposu ve mahzenlerinin olmaması nedeniyle yangın hızlı bir şekilde yayılmıştır (İlgar, 2017) (Şekil 2.24) (Şekil 2.25).



Şekil 2.24. 1902 yılında çıkan yangın sırasında kurtarabildikleri eşyaları taşıyan kişiler (Özpınar, 2020)



Şekil 2.25. 1902 yılında çıkan yangın sonrası Hıdırlık Etekleri (Özpınar, 2020)

Halk kurtarabildiği eşyaları Hıdırlık Tepesi eteklerindeki ark üstü diye adlandırılan alana taşımış ardından yangının sönmesini beklemiştir. Yangın yaklaşık otuz iki saat sürmüş ve kendiliğinden sönmüştür. İlk tespitlere göre; üç cami, bir Mevlevihane, iki dergah, bir medrese, iki okul, iki hamam, bir kilise, elli dört dükkan, yüz yetmiş ikisi Müslüman sekiz yüz kırk sekizi Gayrimüslim olmak üzere binden fazla ev yanarak yok olmuştur. Yaklaşık beş bin kişinin -ki nüfusun üçte birine denk gelir- evsiz kaldığı kayıtlara geçmiştir (Özpınar, 2018).

Yangın sonrası devlet ve diğer kentlerdeki yardım komisyonları tarafından kısıtlı da olsa çadır, yiyecek, giyecek ve para yardımıyla bulunulmuştur. Ayrıca devlet kereste ithalindeki gümrük vergisinde indirim yaparak yangınzedelere destek olmuştur. Sigorta şirketlerinden de evlerin ve eşyaların sigorta bedelleri karşılanmıştır. Başta Amerika olmak üzere diğer ülkelerden de Gayrimüslim odaklı yardımlar kente ulaşmıştır (Özpınar, 2018). Yangında Müslümanlardan daha çok Gayrimüslimlerin etkilenmelerinden dolayı yapılaşan alandaki evlerin çoğunluğu Gayrimüslimlere aittir. Bu nedenle yangından hemen sonraki yardımlar gibi yeniden yapılaşma sürecinde de ülke dışından Gayrimüslimlere yardımlar gelmiştir. Afyonkarahisar'da çalışmalarda bulunan James McNaughton The Missionary Herald isimli dergiye 4

Eylül 1902 tarihinde gönderdiği metinde; hükümetin yanan bölgeyi yeniden canlandırmak için harekete geçtiğini, evlerin arasında boşluklar bırakılarak sonraki felaketler için önlemler alınmaya başlandığını belirterek yardım talebinde bulunmuştur. Yine aynı metinde yanan bölgedeki sekiz yüz evlik alan beş yüz kadar ev inşa edileceği, açıkta kalan insanlar için imar çalışması yapılarak yeni yerler verileceği iletilmiştir (Özpınar, 2020).

Osmanlı'nın dönem padişahı II. Abdülhamid hiçbir ayırım yapmaksızın yangından etkilenen herkese yardım edilmesini emretmiş ve yeniden inşa sürecinin hemen başlaması talimatını vermiştir. Öncelikle hasar tespit çalışmaları yapılarak yanan bölgenin haritası çıkarılmıştır (Güneş, 2019). Yapılaşma sürecinde daha önce farklı bölgelerde yaşanan yangın vakaları nedeniyle hazırlanan kanunlara uyulmuştur. Açıkça yangınla ilgili maddeler içeren ilk kanun 1. Ebniye Nizamnamesidir. Kanunların uygulamaya geçirilmesi, İstanbul dışında uygulanmasıyla ve yetersiz kalmasından dolayı teoride kalmıştır (Söğüt, 2016). Yangınların yayılmasında önemli bir etken olan parselizasyonlarla ilgili ilk çalışma ise 1863 yılındaki 49 maddeden oluşan Turuk ve Ebniye Nizamnamesi olmuştur (Tulunay, 2019). Bu kanunda yol genişliği, cumba özellikleri, yapı yükseklikleri, kapı ve pencere boyutları gibi yangınla direkt ilişkili maddeler de yer almaktadır (Yörüten, 2018). Uygulama aşamalarında sıkıntılar yaşanmasından dolayı 1882 yılında Avrupa'daki örneklerinin de incelenmesiyle 98 maddelik Ebniye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yaklaşık olarak 1956 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanunun maddeleri gereğince yeniden yapılaşma süreci ilerletilmiştir (Tulunay, 2019). Yaklaşık 5-6 yıllık süreçte yapılaşma süreci de tamamlanmıştır (Güneş, 2019).

Yangının yaraları sarılmadan gelen sert kış durumları daha da kötü hale getirmiştir (Aygen ve diğerleri, 1984). Kent, bir yandan yangın sonrası durumla ilgilenip bir yandan da soğukla mücadele ederken patlak veren savaşla işgale uğramıştır. Savaş esnasında yaşanan çekirge felaketi (Yıldırım, 2014) Yunan işgaliyle birleşerek kentin geçim kaynakları olan tarım ve ticaret hayatını olumsuz etkilemiştir. İşgalin püskürtülmesiyle kaçan Yunanlar kenti yakıp yıkarak tahrip etmişlerdir (Şekil 2.26).



Şekil 2.26. 1907 Yılı Afyonkarahisar yerleşim alanı (Özpınar, 2014)

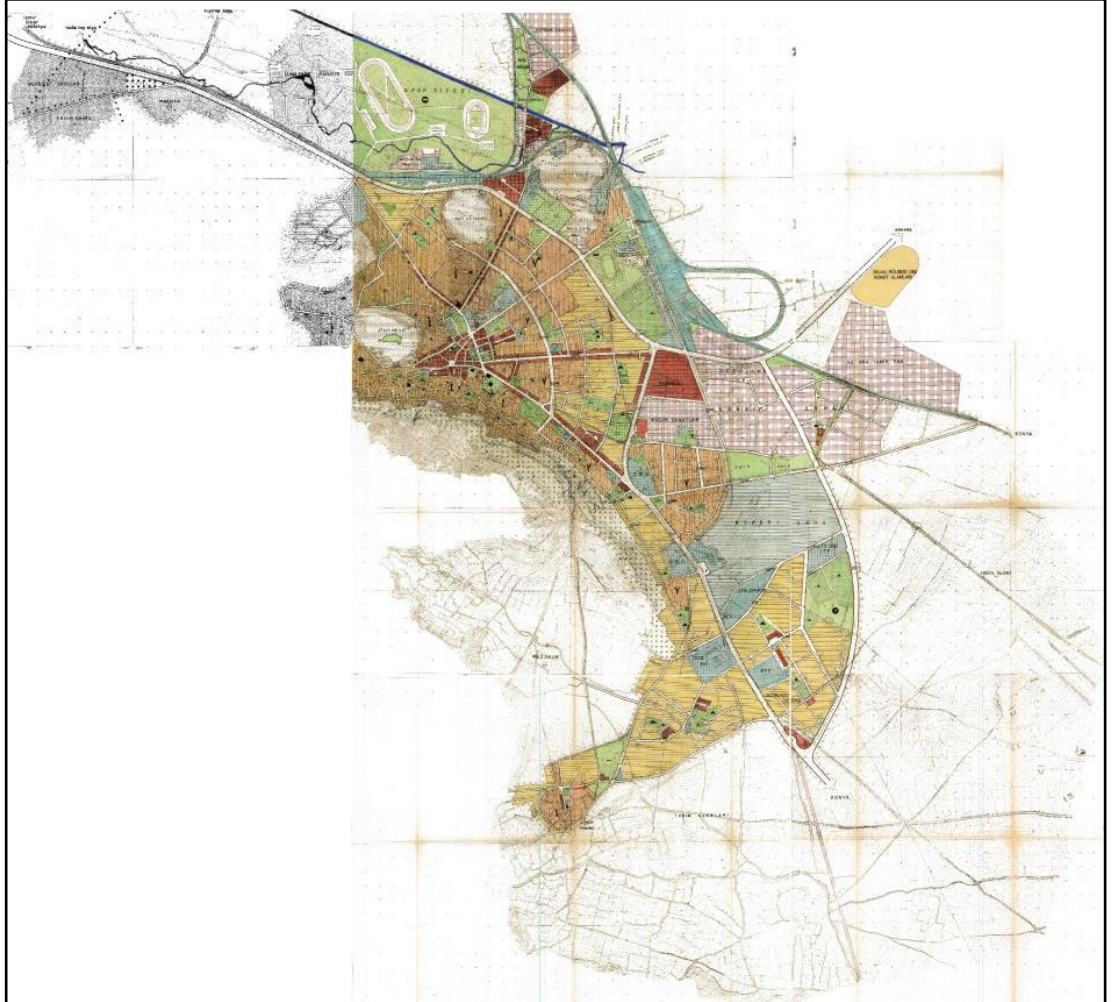
Cumhuriyet Dönemi

MS 20.yy sonrası Türkiye’inde savaşlar, konum, göç hareketleri, nüfus sayısı, nüfus niteliği, turizm, kanunlar, yönetim değişikliği, finans, kentleşme, sanayileşme ve ulaşım politikaları kent yerleşimini çokça etkilemişlerdir. Cumhuriyet dönemi bir yandan geçirilen savaşların ve afetlerin yaralarının sarıldığı bir yandan da yeni gelişmelere ayak uydurulduğu bir dönem olmuştur. Mevcut kent dokusunda tamiratlar ya da yeniden inşalar devam ederken kent de fiziki olarak ilerleyişini sürdürmüştür. Kentin alt yapı ve su şebekesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Kentin ekonomisini canlandırma adına tarımsal faaliyetleri destekleyecek fabrikalar inşa edilmiştir. Bu da nüfus artışına dolayısıyla kent gelişimini etkilemiştir (Aliağaoğlu, 2004).

Cumhuriyet dönemindeki göç hareketleri incelendiğinde iş gücündeki arz-talep dengesizliğinden dolayı yurtdışına yüzbine yakın insan göç etmiştir. 1950’lere gelindiğinde kırsaldaki arazilerin küçülmesi sonucu ekilecek alanın azalması kente

göçü zorunlu kılmıştır. 1923-1960 yılları arasında ve 1975 yılında çoğunlukla Bulgaristan ve Yunanistan'daki insanların anavatana dönüş politikası gereği Afyonkarahisar göç almıştır (Aliağaoğlu, 2004).

1950'li yıllara gelindiğinde kent için büyük sanayi tesislerinin inşası, İzmir-Ankara yolunun kentten geçişi, planlı imarlaşma çalışmaları kent yerleşimini etkileyen dinamikler olmuştur. Fabrikaların inşası sanayiye geliştirmiş ve iş istihdamı sağlamıştır. 1938 tarihli ilk imar planı 1951'de revize edilerek 1972'ye kadar yürürlükte kalmıştır. Kent yerleşimi, küçük-büyük fark etmeksizin, tüm etkenlere rağmen kuruluşundan itibaren hep kalenin doğu tarafında kalmış ve o yöne ilerlemiştir (Aliağaoğlu, 2004) (Şekil 2.27).



Şekil 2.27. 1973 yılında hazırlanan imar planı (Afyonkarahisar Belediyesi Arşivi)

1970’li yıllarda sanayileşmenin hızlanması, ihracatın artması sebebiyle 1. Küçük sanayi sitesi ve Organize Sanayi Bölgesi’nin temelleri atılmıştır. Bu gelişmeler kentte sıçramalı bir fiziki gelişime sebep olsa da zamanla boşluklar dolarak kent bütünlüğü sağlanmıştır. Kent yerleşimi doğu odaklı kuzey ve güney yönlerinde de genişleyerek gelişimini sürdürmüştür (Aliağaoğlu, 2004).

1990’lara gelindiğinde ise 2. Küçük Sanayi Sitesi’nin yapılışı ve Toplu Konut Yasası’nın yürürlüğe girmesiyle kent yerleşimi kuruluşundan beri ilk defa yönünü değiştirmiştir. Kurulan üniversite ve yeni sanayi alanları kentin kuzeyinde yer alması doğu odaklı kent gelişimini sekteye uğratmıştır. Nüfus artışına bağlı olarak kentin doğu tarafında kira, konut ve arsa fiyatlarında artış olmuştur. Neticede Afyonkarahisar Kale’sinin batı tarafında uygun fiyatlı toplu konut yapımına başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde kalenin kuzeybatı tarafında bulunan kaplıcalar bölgesine turizm amaçlı imar çalışmaları yapılmış, bazı alanlar sit alanı ilan edilmiştir. Bu durum da nüfusun ilgisinin bu yöne kaymasında etkili olmuştur (Aliağaoğlu, 2004).

2000’lerden sonra ise doğudaki ilerleyiş neredeyse tamamen durmuştur. Kent batı ve kuzey batı yönünde hızla gelişimini sürdürmektedir. Bu bölgeye yapılan termal oteller, alışveriş merkezleri, spor tesisleri ve nitelikli tarım alanı ilan edilen alanların bulunması Afyonkarahisar Kalesi’nin batı tarafına olan ilgiyi artırmıştır.

Kentin fiziki yerleşimini etkileyen dinamikler her kent için hem nitelik hem de nicelik olarak farklılık gösterebilir. Bu dinamikler zaman içinde etkisiz hale gelebilir ya da zamanla kenti daha fazla etkileyebilir. Afyonkarahisar’da topoğrafya, nüfus sayısı, nüfusun niteliği, yatırımlar, ulaşım, konum, iklim, turizm, afetler, savaşlar, inanışlar, kanunlar kent yerleşimini etkilemiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Harita ve Plan Okuma Çalışmaları

Tez kapsamında yapılacak analizlerden ilki belgeler üzerinden olacaktır. Bu bölümde tezin kapsamını oluşturan AKAİP sınırları ile ilgili ulaşılabilen harita ve hava fotoğraflarından plan okumaları yapılacaktır. Analiz aşamasının ilk basamağını oluşturan bu kısımda elde edilen veriler bir sonraki analiz çalışmaları için de altlık niteliği taşıyacaktır.

1993 yılında onaylanan AKSA sınırlarını kapsayacak şekilde 1994 yılında yapımı tamamlanan AKAİP sınırları çalışma alanı olarak kullanılacaktır. Bu alandaki dokular 1994 tarihli AKAİP paftası üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Bölgeselleştirme ve renklendirme çalışmaları ile dokuların görsel ayrımları yapılacaktır. Net olarak ulaşılan görseller üzerinden de dokularla ilgili çıkarımlar yapılacaktır.

Kentin tarihsel gelişim sürecinde 1914 yılındaki durumunu gösteren pafta üzerinden de doku okumaları yapılacaktır. 1914 yılından 1994 yılına kadar geçen süreçte çalışma alanı içerisindeki varsa doku değişimleri irdelenecektir.

Afyonkarahisar Belediyesi'nin CAD ortamında hazırladığı AKAİP paftası altlık olarak kullanılacak, gerekli katmanların kullanılmasıyla alanın okunmasını kolaylaştıracak görseller elde edilecektir.

Google Earth yazılımından alınacak olan alanın hava görsellerinden yapılan okumalar önceki çalışmalarla birleştirilerek tezin amacına uygun verilere ulaşmaya çalışılacaktır.

Görsellerin ortaya çıkmasından sonra dokulara ait bulgular sıralanacaktır. Yol genişlikleri ve doğrultuları, ada - parsel büyüklükleri ve formları, yapılaşma düzenleri ve mahalle sınırlarına dair bilgilere ulaşmaya çalışılacaktır.

3.2. Alan Çalışmaları

Bu bölümde AKAİP sınırları kapsamında üç farklı analiz yapılacaktır. İlk çalışma tüm alanın taranmasıyla edinilen bilgilerle birlikte çekilen fotoğrafların eş zamanlı okunmasıyla şekillenecektir. İkinci analizde ise özellikle teze konu olan alanın yerlisi olan kişilerden alan ile ilgili bilgiler edinilmeye çalışılacaktır. Yerli halk haricinde alanla ilgili çalışmalar yapmış kişilerle de görüşülecektir. Son olarak ise yerli halkın alan ile ilgili kabullenişlerini anlayabilmek adına iki farklı dokudan seçilecek bazı noktalara ve yine önceden belirlenmiş açık adreslere yol tarifi yapmaları istenecektir. Yapılan üç farklı analiz sonuçları birlikte değerlendirilerek dokuların sunduğu sosyal yaşama ve bunun fiziksel algı ve uygulama ilişkilerine dair izlere ulaşmaya çalışılacaktır.

3.2.1. Sokak ve cadde fotoğrafları okuma çalışmaları

Literatür çalışmaları ve harita, plan, hava görselleri gibi verilerin analizi sonucu bilinir, görünür, izlenir, irdelenir hale gelen dokular sokak ölçeğinde araştırılacaktır. Bir önceki adımda elde edilen görseller üzerinde belirlenecek sokak veya caddelerin doku özelliklerini ifade edebilecek şekilde fotoğrafları çekilecektir. Fotoğraflar, alandaki farklı dokulardan aynı sayıda olacak şekilde kayıt altına alınarak incelenecektir. Bu araçlar sayesinde, sokak ve caddelerin aynı doku içerisinde sundukları benzer ve farklı yönlerin okunması ve farklı dokulardaki görsel etkileri izlenecektir. Görüş aksının boyu ve doğrultusu, yolların formu, sokak ve caddelerin erişilebilirliği, yapıların yollarla olan ilişkileri ve yapıların doku üzerindeki etkileri ulaşılması hedeflenen amaçlar arasındadır.

3.2.2. Kişisel görüşme çalışmaları

Plan okumaları ile fiziki farklarına ulaşılan dokuların insan ölçeğindeki özellikleriyle ilgili yapılan çalışmalardan sonra hem tarihi hem de kullanım alışkanlıkları ile ilgili bilgiler edinebilmek adına alanda uzun süredir yaşayan, alanın yerlisi olmuş, kültür taşıyıcısı kişiler ve alanla ilgili bilimsel çalışmalar yapan ya da koruma amaçlı uygulamalarda bulunan teknik kişilerle görüşmeler yapılacaktır. Alanda gerçekleştirilen restorasyon uygulamaları ve halen devam etmekte olan cephe

iyileştirme çalışmalarının alandaki görsel etkileri üzerine görüşler sunulacaktır. Ziyaretçilerle de görüşülerek yerleşimdeki farkındalıkları ve alanı kavrayışlarıyla ilgili bilgiler edinerek güzergahlar oluşturulacaktır.

Kişisel görüşmelerle yerleşim alanları ile ilgili somut olarak gözlemlenerek irdelenemeyen noktaların, ya da varlığının farkında olup anlamlandıramadığımız noktaların kavranışı kolaylaşacaktır. İki doku karşılaştırılarak alan ile ilgili bilgilere ulaşılması hedeflenmektedir. Analizin hedeflerinden en önemlisi ise AKAİP sınırlarını kapsayan, sosyal-ekonomik ve kültürel geçmişe dokunabilen bilgilere ulaşabilmektir. Yerleşimin yerli halk gözünden nasıl okunduğunu, dışarıdan yapılan müdahalelerin etkilerini ve ziyaretçilerin alanda bulundukları kısa süre içinde dokulara dair edindikleri izlenimleri irdeleyebilmek adına çalışmanın önemli kısmını oluşturacaktır.

3.2.3. Yol tarifi çalışmaları

Plan, harita ve fotoğraf gibi somut girdilerin okunmasıyla ve görüşmelerden elde edilen verilere ek olarak bu bölümde yerli halkın yerleşim alanı ve doku ile ilgili yön ve yer bulma kabulleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Zihinlerindeki zamanla oluşan verilere ulaşmak için alanda yaşayan insanlardan önceden belirlenmiş odak noktalarına ve açık adreslere yol tarifi yapmaları istenmiştir.

Yol tarifi için daha önceki analizlerde elde edilen görsellerden ve fotoğraflardan bakılarak odak olmuş bir nokta seçilecek, ek olarak ise bir de açık adres sorulmuştur. Odak; cami gibi yerli halkın tamamının zihninde yer etmiş kült bir nokta olarak seçilmiştir. Farklı dokular içinde aynı sayıda seçilen odaklar ve adresler için yapılan analiz sonucunda yerli halk tarafından yol tarifinde kullanılan tarif etme yöntemleri önemsenmiştir.

Yol tarifi analizi ile yerli halkın yerleşimi nasıl okudukları, tarif sırasında hangi araçları ve kentsel öğeleri kullandıkları incelenmiştir. Farklı dokularda yön bulmak için ne gibi farklılıklara başvurdıkları araştırılmıştır. Dokulardaki farklılığın o alanın yerlisi için de ne gibi farklılıklar getirdiği ya da doku farklılığına rağmen kentsel

yerleşimin okunmasında ne gibi benzerlikler olduğu bilgisine ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.3. Fraktal Analiz Çalışmaları

Geleneksel yöntemler kullanılarak yapılan analiz çalışmaları sırasında sistemi basitleştirmek için bölünmeler ve genellemeler ortaya çıkmaktadır. Bu genellemeler veri kaybına neden olmaktadır. Ancak görülen ve söylenen/anlatılan verilerin varlığı ya da doğruluğu sayısal analiz yöntemleri kullanılarak da analiz edilebilmektedir. Analizler ulaşılabilen verilerin güvenilirliğini test ederken farklı neden ve sonuçlara ulaşmamıza da olanak sağlamaktadır. Bu nedenlerde çalışma alanında bulunan dokular için alan ve belge çalışmalarına ek olarak sayısal analiz çalışması da yapılmıştır.

3.3.1. Fraktal kavramı

Kaos, belirli karmaşıklık sistemlerinin zaman içindeki hareketleriyle ilgilenen davranış biçimidir. Fraktal kavramı, kaos ile beraber var olmuştur (aktaran Büyükemir 2019). Kaos, bilimsel anlamda düzensizliğin içindeki düzenin araştırılması ile ilgilenmektedir. Kaos genel anlamda düzensizliğin anlamıyla ilgilenirken fraktal düzensizliğin geometrisine odaklanmaktadır. Bu nedenle de fraktalın kapsamına Öklid geometrisi gibi düzgün, doğrusal ve simetrik şekiller girmemektedir (Gürsaka, 2007). Fraktal, genelde kendine benzeme tepkisi veren karmaşık geometrik formların ortak adı olarak da tanımlanabilir. Doğada karşılaşılan biçimler basite indirgenerek Öklid'e ait kavramlarla açıklanabilse de detaya inildikçe karmaşık geometrinin tam olarak çözümlenemediği görülür. Fraktaller, Öklid'in kare, daire, küre gibi basit şekillerinden farklı olarak doğadaki açısız, düzensiz biçimi tanımlama yeteneğine sahiptirler (Değirmenci 2009).

Fraktal kavramı literatüre 1977 yılında Polonyalı Benoit Mandelbrot tarafından kazandırılmıştır (Ostwald, 2001). Kelime köken olarak; düzensiz parçaları anlamak için ayırmak anlamına gelen Latince frangere ve parçalanmış düzensiz anlamındaki fractus sıfatından türemiştir (Mandelbrot, 1983). İngilizcede kırık anlamındaki

fracture ve kesir anlamına gelen fraction kelimeleri de fraktal terimini ortaya çıkarmışlardır (Gleick, 2000).

Mevcut geometrilerin birçokları tarafından benimsenmesinin ve öğrenilmesinin zor olmasının sebeplerinden biri olarak doğadaki alışlageldik şekillerden farklı ve aykırı olması gösterilebilir. Doğadaki şekiller Öklid teoremine göre yüksek düzeyde karmaşıklık içerirler. Aralarında belirli ilişkilerin varlığı konusunda fikir birliğine varılsa da bilinen geometrilerle bunu açıklamak olanaksızdır (Değirmenci 2009). Öklid geometrisi, bulut, dağ, sahil şeridi veya ağaç gibi düzgün olmayan formları ifade etmede yetersiz kalmaktadır. Doğada sonsuz sayıda ve çeşitlilikte karşımıza çıkan organik formların anlaşılması için standart yöntemler ve standart geometrilerden faydalanılamamaktadır. Öklid'in açıklayamadığı organik şekilleri anlamak ve üzerine hesaplar yapabilmek için farklı bir geometriye ihtiyaç duyulmaktadır. Fraktal olarak adlandırılan bir doğa geometrisi ile çevredeki düzensiz ve parçalanmış birçok olguyu tanımlamak mümkündür. Düzenli ya da düzensiz olan tüm fraktallar sayısal verilerle ölçülmektedir. Düzensizlik ve parçalanma seviyelerine ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır (Mandelbrot, 1983). Fraktal geometriyle, kendiliğinden meydana gelmiş ya da tasarlanmış örüntülerin en küçük yapısına kadar incelenebildiği ve matematiksel olarak tanımının yapılabildiği bir çözüm üretilmiştir (Bovill, 1996). Fraktal geometri, düzensiz yapıdaki formların geometrisini, karmaşıklık düzeyini matematiksel ortamda çözümleme olanağı sunmaktadır (Değirmenci 2009).

3.3.2. Fraktal analiz yöntemi

Fraktal boyut; kendine benzerlik gösterme eğiliminde olan yapıların devamlılık derecelerinin matematiksel verilerle ortaya konulması sonucu elde edilen değerdir. Tasarlanan veya kendiliğinden var olan olguların özündeki ritim ve tekrarların oluşturduğu kurgu fraktal boyut değeri ile ölçülebilir. Ulaşılan fraktal boyut değeri aynı zamanda ritmik bir kurgudaki karmaşıklığın sürekliliği ile ilgili de hesaplamalar yapılmasına olanak sağlamaktadır (Bovill, 1996).

Fraktal boyut değeri kendine benzerlik yöntemi, hesaplı ölçüm yöntemi ya da kutu sayım yöntemi gibi birçok farklı şekilde hesaplanır (Kanatlar, 2012). Kendine

benzerlik yöntemi ile fraktal boyut değerine ulaşabilmek için; analiz edilen girdilerin kendine benzer parçalarının tekrar eden özellikte olması gerekmektedir (Bovill, 1996). Hesaplı ölçüm yöntemi kullanarak fraktal boyut değerine ulaşmak istenirse de; değerlendirme alınan girdilerin ölçü süreci ve varoluş yöntemi dikkate alınmalıdır (Kanatlar, 2012). Doğada birçok örneği ile karşılaşılabilecek olan organik ve karmaşık şekilli oluşumlar bünyelerinde birbirini tekrar eden parçalar barındırmazlar. Bu nedenle kendine benzerlik yöntemi bu noktada işlevsiz kalmaktadır. Ayrıca kurgularında sahil şeridi gibi eğrilerin bulunmayışından dolayı da hesaplı ölçüm yöntemi de kullanışsız olmaktadır. İki boyutlu karmaşık yapılara ait fraktal boyut değerinin hesaplanmasında kutu sayım yöntemi kullanılır (Bovill, 1996). Kutu sayım yöntemi, karmaşık örüntüye sahip olguların fraktal boyut değerinin hesaplanmasında en sık başvuru alan matematiksel yöntemdir. Bu yöntem analiz yapılacak girdilerin detay tekrarını ve çeşitliliğini esas almaktadır (Kanatlar, 2012).

Kutu sayım yöntemiyle fraktal boyut değeri hesaplanmasında ilk adım olarak analizi yapılacak olan kurgunun iki boyutlu çizimine ihtiyaç duyulur. Çizimin sınırların geçecek en küçük kare ya da dikdörtgen çerçeve çizimin üzerine yerleştirilir. Bu kare ya da dikdörtgen çerçeve ızgara şeklinde eşit kutulara bölünür. Kutulardan içinde analiz edilen kurgunun bir lekesi olanlar dolu kutu, olmayanlar boş kutu olarak adlandırılır. Dolu ve boş kutuların sayıları hesaplanır. Farklı büyüklük ve sayılarda oluşturulan kutulama yönteminde her iki kutulama bir çevrim ifade eder. Çevrim sayısı ne kadar artırılırsa sonucun doğruluğu da benzer oranda artar. Kutu sayım yönteminde kutuların büyüklüğü gözlemcinin görüş alanını temsil eder. Çevrimlerdeki dolu kutu sayılarının boş kutu sayılarına oranlanmasıyla fraktal boyut değerine ulaşılır. Çevrim sayısının artması hesaplanan fraktal boyut değerinin doğruluğunu da artırır (aktaran Büyükemir, 2019).

Fraktal analiz için kullanılan formül:

$$D_{\text{fraktal}} = \log_a - \log_b / \log_c - \log_d$$

D: Fraktal değer

a: Sonraki çevrimde sayılan dolu kutu sayısı

b: Önceki çevrimde sayılan dolu kutu sayısı

c: Sonraki çevrimde yer alan alt satırdaki kutu sayısı

d: Önceki çevrimde yer alan alt satırdaki kutu sayısı (Bovill, 1996).

Kutu sayım yöntemi sonucunda ulaşılan fraktal boyut değeri her zaman 1 ile 2 arasında çıkmaktadır. Değer 1'e yaklaştıkça analizi yapılan kurgunun yalın ve doğrusal geometriye dayanan bir yapıda, 2'ye yaklaştıkça ise karmaşık, düzensiz ve parçalanmış bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır (Ediz 2003).

3.3.3. Fraktal analizin çalışma alanına uygulanışı

Dünya basit ve statik bir yapıda olmayıp aksine son derece karmaşık ve dinamiktir. Açıklanması gereken şekilleri bazen doğal sayıları değil rasyonel sayıları kullanarak yapmak gerekmektedir. Fraktal sistem kırıklı ve buçuklu boyutları bünyesinde barındırmaktadır. Mimaride, yapıların en küçük ögesinde de kentlerin en büyük parçalarında da varlığını göstermektedir. Kentsel ölçekte insanların ve/veya taşıtların toplu olarak davranışları alanın hareket organizasyonunu temsil etmektedir. İnsanların, yapılı ya da doğal çevrenin izin verdiği aralıkta sergiledikleri tavırlar hiyerarşik yapının temellerini oluşturmaktadır. Farklı birçok girdiyle karmaşıklaşan hiyerarşik yapının tamamında fraktal boyut varlığını sürdürmektedir (Kayabölen 2006).

Çalışma kapsamında; AKAİP sınırları içinde önceden tespit edilen ve ayrımları yapılan kentsel dokuların fraktal boyut değerleri hesaplanmıştır. Hesaplama için öncelikle dokuların ayrı ayrı iki boyutlu ulaşım ağları altlık olarak hazırlanmıştır. Daha önceki analiz çalışmaları ile de paralellik göstermesi adına seçilen yolların üzerine farklı boyutlarda kutulama çalışması yapılmıştır. Dolu ve boş kutu sayımlarının ardından dokuların fraktal boyut değerleri hesaplanmıştır.

Yapılan analiz çalışmasıyla dokuların karmaşıklık düzeylerine ulaşmak istenmektedir. Dokular arası hiyerarşide fraktal boyut değeri düşük çıkan dokular doğrusal geometriye daha yakın yapıda kabul edilmiştir. Fraktal boyut değeri yüksek olan dokuların ise karmaşık, düzensiz ve parçalı kurguya sahip oldukları anlaşılmıştır. Dokularla ilgili yapılan diğer analizlerin sonuçlarıyla fraktal boyut değerleri bir bütün olarak yorumlanmıştır. Sonuçta; Afyonkarahisar koruma amaçlı imar plan sınırı içindeki farklı nitelikteki dokuların sosyal yaşamla olan ilişkisine dair çıkarımlar yapılması hedeflenmektedir.



4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Harita ve Plan Okuma Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde harita, plan ve hava fotoğrafları üzerinden yapılan analiz çalışmaları sonucu elde edilen bulgulara değinilmiştir. Plan üzerinden dokulara dair okumalar gerçekleştirilirken sonraki analiz çalışmalarında kullanılmak üzere altlıklar da hazırlanmıştır. Ulaşılan bulgular bu altlıklar üzerinden kapsamlı bir şekilde aktarılmıştır.

Tezin kapsamını oluşturan AKAİP sınırları içindeki dokulara dair yapılacak araştırmalar için Afyonkarahisar Belediyesi'nden 1994 yılına ait 1/1000 ölçekli AKAİP paftası temin edilmiştir (Şekil 4.1).



Şekil 4.1. 1/1000 ölçekli 1994 yılına ait Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planındaki statü belirleyen sınırlar (Bilsel, 1994)

Pafta üzerinden yapılan okumalar sonucunda Afyonkarahisar Kalesi'ni içine alan Arkeolojik Sit Sınırı, tarihi konut dokusunu kapsayan AKSA ve bunların tamamını çevreleyen AKAİP sınırları belirlenmiştir. Yine bu pafta üzerinden 1994 yılı mahalle sınırları da izlenmiştir.

1994 yılı plan paftası üzerinden yapılan okumalar daha anlaşılır olması ve sonraki analizlerde de kullanılabilmesi adına alana ait Google Earth görseli üzerine işlenmiştir. Arkeolojik ve kentsel sit alanı sınırları ile AKAİP sınırları açıkça belirtilmiştir (Şekil 4.2).



Şekil 4.2. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı ve sit alanı sınırları (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Afyonkarahisar Kalesi'nin bulunduğu bölge Arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir. Kale'nin güney tarafında konumlanan ve tarihi yapıların bulunduğu alan ise 1993 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından AKSA kabul edilmiştir. Kale'nin batı, güney ve doğu çeperlerine yerleşen, AKSA'yı

da içine alan tarihi konut dokusu ise 1994 yılında yine aynı kurum tarafından AKAİP sınırları olarak onaylanmıştır.

Teze konu olana alanın sınırları belirlendikten sonra alandaki dokularla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Afyonkarahisar Belediyesi'nden CAD tabanlı halihazır pafta alınmıştır. Bu paftada dokuların varlıkları izleyebilmek için koruma amaçlı imar plan sınırları içindeki kadastral adaların sınırları belirlenmiştir. Sadece yolların ve adaların bulunduğu görsel, anlatım dilinin devamlılığı açısından Google Earth yazılımından alınan altlığın üzerine işlenmiştir (Şekil 4.3).



Şekil 4.3. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki kadastral adalar (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Tez kapsamındaki sınırlar içinde yer alan kadastral adalara ait izler incelendiğinde; adaların iki farklı doku tipolojisi yansıttığı anlaşılmıştır. Afyonkarahisar Kalesi'nin batı, güney batı, doğu ve güney doğu eteklerindeki yerleşimler organik şekilli doku özelliği göstermektedir. Kale'nin güney tarafında kalan yerleşim ise ızgara plan

özellikleri gösteren doku şeklindedir. Kaynak araştırmaları kısmında da bahsedilen alandaki farklı doku izlerine, yapılan görsel analiz çalışmalarıyla ulaşılmıştır.

Organik dokuyu oluşturan adalar büyüklük ve şekil olarak birbirlerine benzemezken ızgara planlı dokuda geometrik şekilli ve yaklaşık aynı büyüklükte adalar yer almaktadır. Organik doku özelliği gösteren alanda kıvrımlı ve birbirini farklı açılarda kesen sokak yapısından dolayı doğrusallık dolayısıyla da görüş mesafesi kısalmaktadır. Ancak ızgara planlı dokunun birbirini dik açılarla kesen doğrusal yol yapısı görüş mesafesinin uzamasını sağlamaktadır (Şekil 4.4).

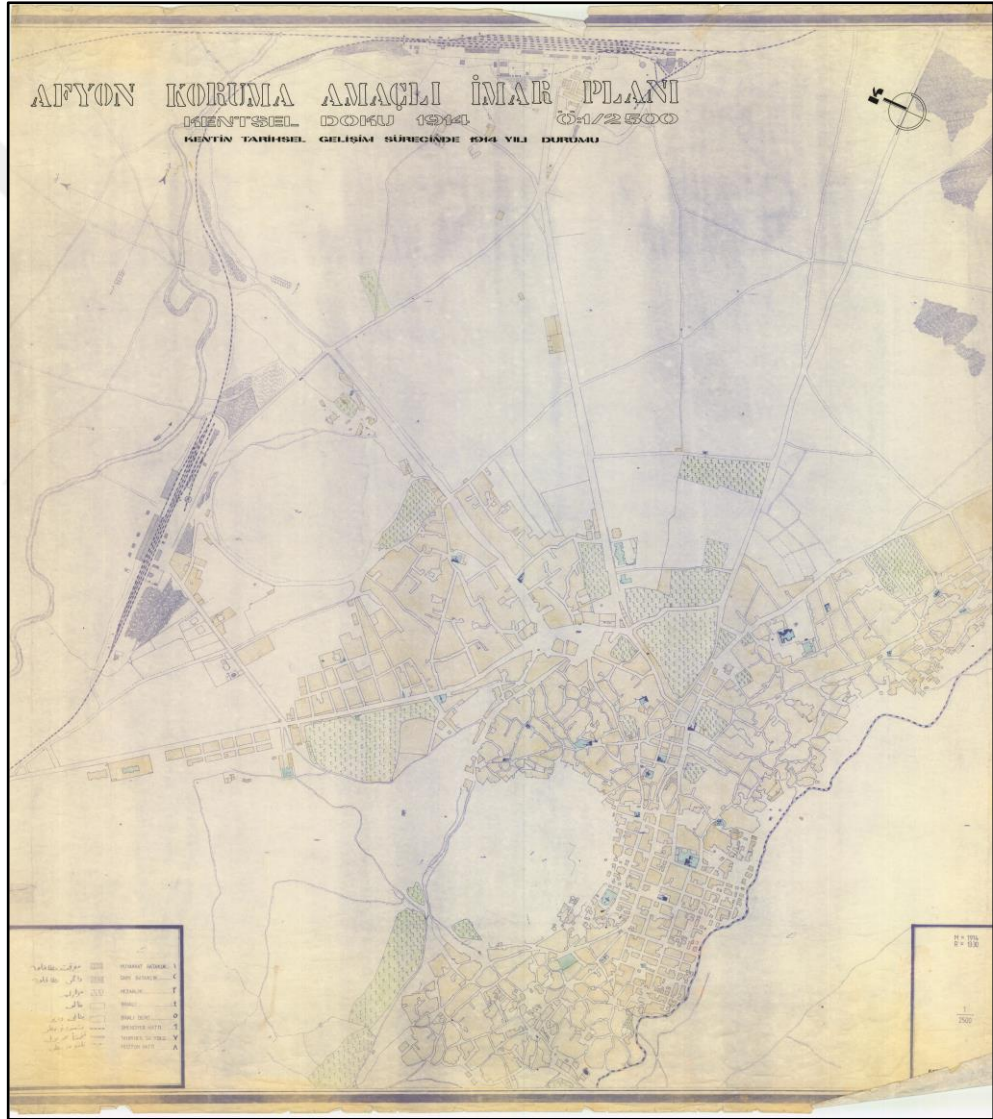


Şekil 4.4. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki kentsel dokular (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Literatür araştırmasında edinilen bilgiler ve arazi çalışmaları sonucu dokuların sınır ayırımı keskin bir şekilde yapılmıştır. Organik doku özelliği gösteren yerleşim alanlarında yer alan yapıların yapım tarihleri ızgara planlı dokudaki yapıların yapım tarihleri ile çakışmamaktadır. 1 ve 2 numaralı organik dokudaki yapılar en geç

1900'lü yılların başına tarihlendirilmiştir. Izgara planlı dokudaki yapım tarihleri 1902 sonrasına aittir.

Afyonkarahisar Belediyesi'nden ulaşılan 1914 yılı kentin tarihsel gelişim sürecini gösteren paftada da dokulara dair farklılıklar izlenmiştir. 1/2500 ölçekli bu pafta da kadastral ada izleri okunabilmektedir. Detaylı bilgiler vermese de yerleşimin dolayısıyla da dokuların oluşum tarihlerinin doğrulanmasında ve iki farklı doku tipolojisinin varlığının kanıtlanması açısından yardımcı olmuştur (Şekil 4.5).



Şekil 4.5. 1/2500 ölçekli 1914 yılına ait Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planındaki kentsel dokular (Bilsel, 1994)

Dokuların fiziki yapılarındaki farklılıklar araştırılırken dokuları oluşturan yapıların yerleştiği kadastral adalardan faydalanılmıştır. Alandaki doku farklılıklarının izlenebildiği diğer bir girdi ise adaların aralarındaki ulaşım ağıdır. Yollar da, yerleşim dokusunun morfolojisini net bir şekilde yansıtmaktadır. Hem fiziki analizin yapılabilmesi hem de sayısal analiz çalışmalarında kullanılması için alandaki yollara ait altlık hazırlanmıştır. (Şekil 4.6).



Şekil 4.6. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki ulaşım ağı (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Organik dokudaki yollar kıvrımlı ve genişlikleri değişmektedir. Ancak ızgara plan özelliği yansıtan alandaki yol genişlikleri birbirleriyle benzerdir. Organik doku genişleyen-daralan yolların ve adaların yerleşim düzeninden dolayı meydanları ve çıkmaz sokakları bünyesinde barındırmaktadır. Meydan özelliği taşıyan kamusal alanlara bağlanan yollar ve onların etrafına dizilmiş yapı adaları izlenmektedir. Ancak geometrik şekilli diğer dokuda meydanlaşma izlerine ve çıkmaz sokaklara rastlanmamıştır.

Mahalleler, yerleşimleri dolayısıyla dokuları oluşturan en küçük birimleridir. Dokuların görsel olarak okunarak üzerine yorum yapılabilmesinde kadastral ada ve yollar kadar mahallelerin de etkisi vardır. Dokuların fiziki yapılarının anlaşılması için mahalle yapılarının da anlaşılması gerekmektedir. Ayrıca yapılacak olan analizlerde mikro ölçekli alan tanımları için mahalle isimleri önem arz etmektedir.

1994 yılı koruma amaçlı imar plan paftasında; Taciahmet, Mevlana(Zaviye), Yukarı Pazar, Kale, Kubeli, Camii Kebir, Çavuşoğlu, Çavuşbaş, Doğancı, Bedrik, Yeni Cami, Akmescit, Burmalı, Hacı Mahmut, Hisaraltı, Hacı Aftal, Sinan Paşa, Hacı Yahya, Fakıpaşa ve Umurbey Mahallelerinin ismi geçmektedir. Ancak 2012 yılında Afyonkarahisar Belediyesi'nin aldığı meclis kararıyla mahalleler birleştirilerek sadeleştirmeye gidilmiştir. Afyonkarahisar Belediyesi'ne ait kent bilgi sisteminden güncel mahalle sınırları alınmıştır (Şekil 4.7).



Şekil 4.7. Afyonkarahisar koruma amaçlı imar planı sınırları içindeki mahalleler (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Afyonkarahisar Belediyesi'nin yaptığı çalışma sonucu AKAİP sınırları; Olucak, Taşpınar, Taciahmet, Akmescit, Burmalı ve Fakıpaşa Mahalleleri içinde kalmaktadır.

Tez kapsamında incelenen alanda ayrımı yapılan dokulardan 1 numaralı organik alan; Olucak, Taşpınar ve Taciahmet Mahalle sınırları içinde yer almaktadır. 2 numaralı organik alan Burmalı, Fakıpaşa ve Akmescit Mahallelerinde gözlemlenmektedir. Izgara planlı doku ise Taciahmet ve Akmescit Mahallelerinde görülmektedir. Taciahmet ve Akmescit Mahalleleri hem organik hem ızgara planlı dokuların her ikisini de içermektedirler.

Harita ve plan okuma çalışmaları doku izlerinin tespiti, dokulardaki fiziki farkların izlenmesi, kadastral adaların yapıları ve dokulara etkisi, alandaki yolların fiziki yapısının analizi ve mahallelerin yapılışına dair verilere ulaşılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca üzerinde çalışılarak hazırlanan görseller tez kapsamında ve sonrasında yapılacak çalışmalar için altlık görevi göreceklerdir. Elde edilen bilgiler başlangıçta koyulan hedefler doğrultusunda atılmış ilk adımlar olarak kabul edilmelidir. Sonraki aşamalarda yapılacak analizlerle bir bütün olarak değerlendirilmelidirler.

4.2. Alan Çalışmaları Bulguları

Çalışmanın bu kısmında yapılan üç farklı alan çalışmasının bulguları sıralanacaktır. AKAİP sınırları içinde kalan bölgenin tamamında dolaşarak elde edilen veriler yine alandan çekilen fotoğraflarla desteklenerek aktarılmıştır. Yerli halk, ziyaretçiler ve alan ile ilgili çalışmalarda bulunan kişilerle yapılan görüşmeler sonucu özellikle sosyal yaşamla ilgili veriler ise ikinci kısımda yer alacaktır. Son kısımda ise yol tarifi analizi sonucu yerli halkın verdiği tepki üzerinden okumalar yapılmıştır.

4.2.1. Sokak ve cadde fotoğrafları okuma bulguları

Afyonkarahisar koruma amaçlı imar plan sınırları içinde daha önce yapılan literatür taramalarında ve harita okumalarında tespit edilen iki farklı dokunun bu aşamada sokak ölçeğindeki görsel ilişkileri irdelenmiştir.

Hem organik hem de ızgara planlı dokudan, doku özelliklerini yansıtan ya da yansıtmayan, olabildiğince uzun görüş akslı fotoğraflar çekilmiştir. Her doku için onar adet sokak veya cadde fotoğrafı çekilmiştir.

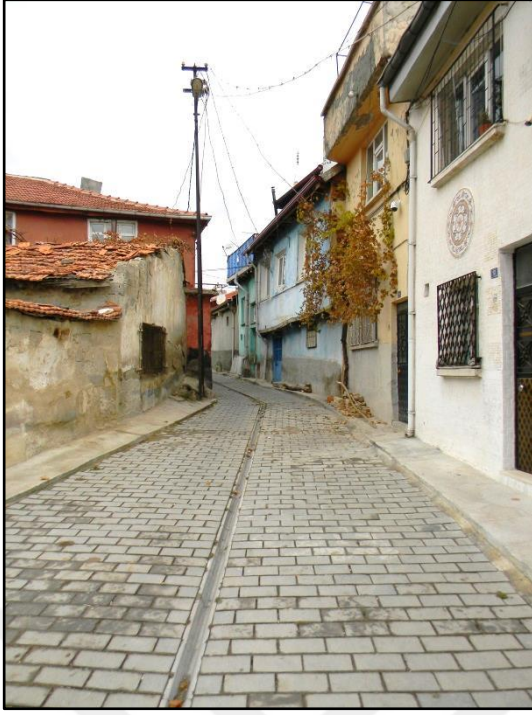
Hem 1 numaralı hem 2 numaralı organik dokuyu oluşturan sokaklar ve caddeler incelenmiştir. Sokak ve cadde genişlikleri yaklaşık 1 metre ile 6 metre arasında sürekli değişkenlik göstermektedir. Bazı yollarda farklı genişliklerde kaldırımlar varken bazılarında kaldırım elemanları mevcut değildir. Yapılar kaldırımın olmadığı noktalarda yol ile bitişik, kaldırımın bulunduğu noktalarda ise parsel ve yol arasında kaldırım genişliği kadar mesafe bulunmaktadır. Yapıların girişleri yol kotuyla genellikle aynı yüksekliktedir. Ancak birkaç basamak inilerek ya da çıkılarak girilen yapılar da mevcuttur. Girişlerin yol kotu seviyesinde olması, kaldırım bulunmaması ya da kaldırım varsa da yüksekliğinin az olması su baskınlarına sebep olabileceğinden yollar, suyun akışını ortada toplayacak V şeklinde yapılmıştır. Yolların doğrultuları kıvrımlıdır. Bu neden görüş mesafesi uzunluğu kısadır. Hem yollar hem de yapılar arazinin eğimine uygun olacak şekilde inşa edilmişlerdir. Bazı sokaklarda dik yokuşlar yapılarak ulaşım sağlanabilmektedir. Bu nedenle görüş aksı eğimden dolayı da kesilmektedir. Dokudaki yolların hem kıvrımlı yapıda olmasından hem de eğimin fazla olmasından dolayı araç trafiği birçok noktada sekteye uğramaktadır. Yapı sahiplerinin dar sokaklara araçlarını park etmelerinden dolayı da trafik yavaşlamaktadır. Bu nedenlerle yerli halk genelde motosiklet kullanmaktadır. Organik dokunun hakim olduğu alanda çıkmaz sokak sayısı da fazladır. Çıkmaz sokaklar diğer sokaklara göre yapı sahipleri tarafından özelleştirilmiştir. Genellikle de park yeri olarak kullanılmaktadır.

Organik dokuyu oluşturan yapılar bitişik nizamda ve bir veya iki katlıdır. Tek katlı olanların bazılarının önünde avlu bulunsa da genelde yol ile bitişiktir. İki katlı olan yapıların üst katlarında yola doğru kapalı çıkmalar yapılmıştır. Yol genişliklerinin azaldığı ve karşılıklı çıkmaların bulunduğu noktalarda yapılar arasında çok az mesafe kalmaktadır. Bu durum yüksek araçların geçişini engellemektedir. Yapılarda kat farklılıkları olduğu gibi cephe düzenlerinde de tek bir dil kullanılmamıştır. Genelde küçük bir giriş kapısı ve korkuluklu küçük ölçekli pencereler bulunmaktadır.

Bir önceki aşamada yapılan harita okumaları ve sokak ölçeğindeki analizler sırasında organik dokuda bir odak ve onun çevresine yerleşmiş konutlar görülmektedir. Bu odak genellikle cami veya mescit ve çeşmeden oluşmaktadır. Cami ve çeşmenin bulunduğu meydancılara en az üç farklı sokak bağlanmaktadır. Bu durum harita okumalarında görülen yapısal öbeklenmeyi de açıklamaktadır. Bu cami, çeşme ve yollar çoğu zaman aynı isimle anılmaktadırlar. Parseller arazi eğiminin izin verdiği şekilde oluşturulmuştur. Bu nedenle parsel büyüklükleri ve şekilleri dolayısıyla da cephe genişlikleri birbirlerinden farklıdır (Şekil 4.8) (Şekil 4.9) (Şekil 4.10) (Şekil 4.11) (Şekil 4.12).



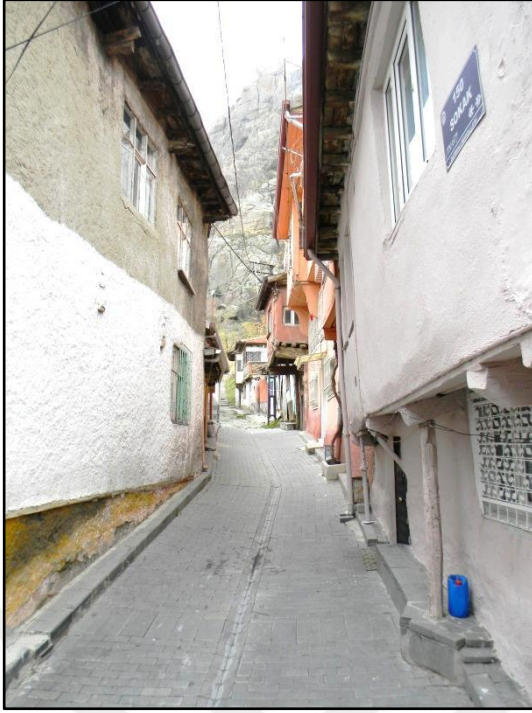
Şekil 4.8. Taciahmet Mahallesi, Öz Sokak ve Taciahmet Mahallesi, Dayıoğlu Sokak
(Köker, 2020)



Şekil 4.9. Taciahmet Mahallesi, Tabakhane Sokak ve Taciahmet Mahallesi, Akosmanoğlu Sokak (Köker, 2020)



Şekil 4.10. Taşpınar Mahallesi 113 Sokak ve Taşpınar Mahallesi, Hasan Dede Sokak (Köker, 2020)



Şekil 4.11. Burmalı Mahallesi, 150 Sokak ve Burmalı Mahallesi, 151 Sokak (Köker, 2020)



Şekil 4.12. Burmalı Mahallesi, Başçeşme Cami Sokak ve Burmalı Mahallesi, 155 Sokak (Çıkmaz Sokak) (Köker, 2020)

Izgara planlı dokuyu oluşturan sokak ve caddelerde de alan çalışması yapılmış ve fotoğraflar çekilmiştir. Sokak ve cadde genişlikleri çok fazla değişkenlik göstermemekle birlikte 8 metre ile 10 metre arasındadır. Dolayısıyla da neredeyse ızgara planlı dokuyu oluşturan alanın tamamında bulunan kaldırımlar da fazla değişken olmayıp yaklaşık 1 metre genişliğindedirler. Yapılar kaldırımlarla bitişik olacak şekilde yerleşmişlerdir. Yapı girişleri merdivenlerle yükseltilmiştir. Arazinin eğimine göre değişkenlik gösterse de ortalama 2 metre yüksekte bulunan girişler su baskınlarını önlemektedir. Ancak bazı yapılarda yol kotuyla aynı seviyede bodrum kat giriş kapıları bulunsa da kaldırım yükseklikleri fazladır. Geniş yollar bu sebeple A şeklinde yapılanmıştır. Yollar düz bir hat şeklinde doğrusaldır. Bu nedenle görüş mesafeleri uzundur. Ancak arazinin eğiminden dolayı bazen görüş mesafesi kısalmaktadır. Arazinin eğiminin fazla olmasında dolayı sokaklarda merdivenli çözümlerle de karşılaşmıştır. Merdivenli alanların haricinde dokuda araç trafiğine engel olacak herhangi bir durum yoktur. Yapı sahipleri yol kenarlarını park yeri olarak kullansalar da yolların genişliğinden dolayı trafik aksamamaktadır. Sokaklar ve caddeler birbirlerini dik açıyla kesmektedirler. Alanda çıkmaz sokak bulunmamaktadır.

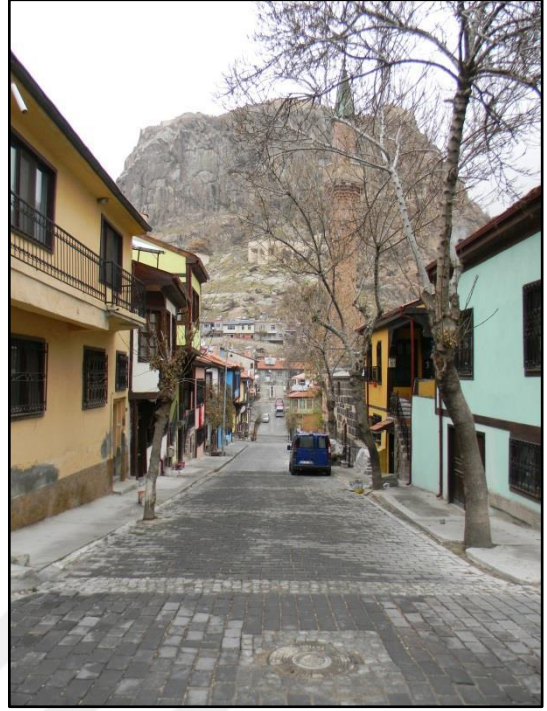
Izgara planlı dokuya karakterini veren yapılar genelde 2 katlıdır. Ancak arazinin eğiminden ve çatı katının da kullanılmasından dolayı bazı yerlerde 3 katlı yapılara rastlanmaktadır. Bitişik nizamlı alanda yapıların önlerinde avlu veya bahçe bulunmamaktadır. Üst katlarda yola doğru kapalı çıkma yapılmıştır. Ancak kaldırım mesafesini geçmeyen bu çıkımlar yüksek araçların geçişine engel teşkil etmemektedir. Literatür ve alan çalışması sonucu elde edilen bilgiler ışığında yapım yıllarının birbirine yakınlığı ve planlı yapılaşma kriterlerinden dolayı parsel büyüklükleri, parsel şekilleri, cephe genişlikleri, kat yükseklikleri, kapı ve pencere oranları birbirleri ile uyum içindedir.

Doku parselizasyonu yapılırken arazinin eğimi ve iklim koşulları göz ardı edilip dokuya karakterini veren ızgara planlı düzenlemeler yapılmıştır. Bu nedenle cami, çeşme, karakol, hamam gibi yapılar da konutlarla aynı düzen içinde yer almaktadırlar. Genelde dört yolun kesiştiği alanlar bulunmakla birlikte bu alanlar

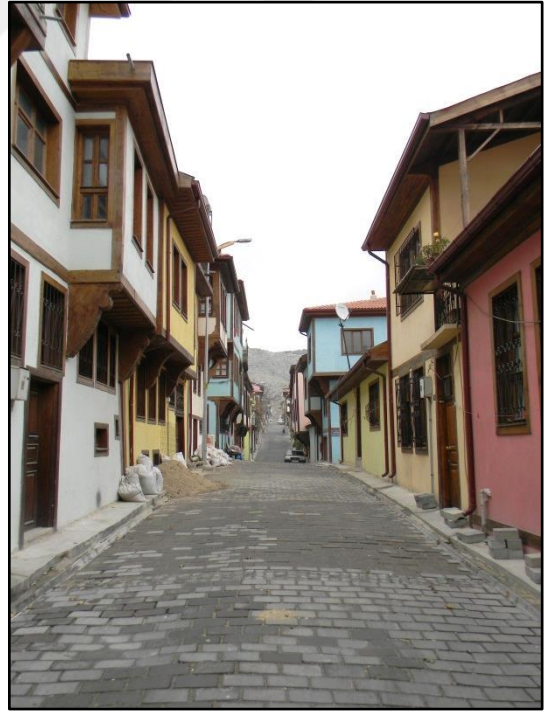
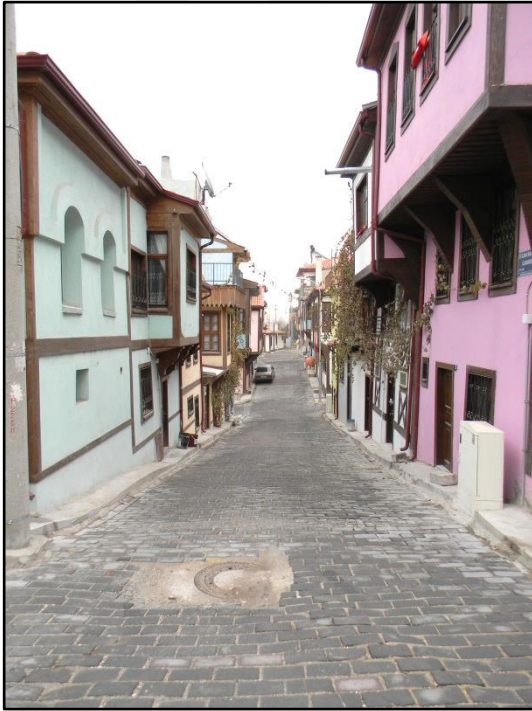
meydan olarak özelleşmemişlerdir (Şekil 4.13) (Şekil 4.14) (Şekil 4.15) (Şekil 4.16) (Şekil 4.17).



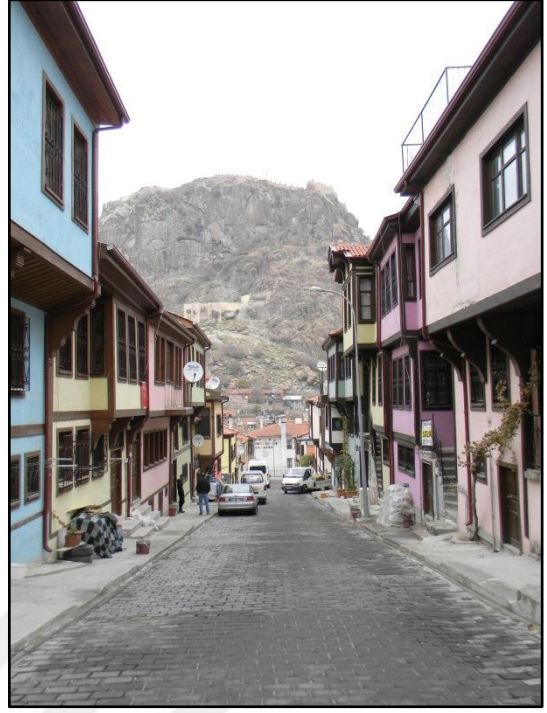
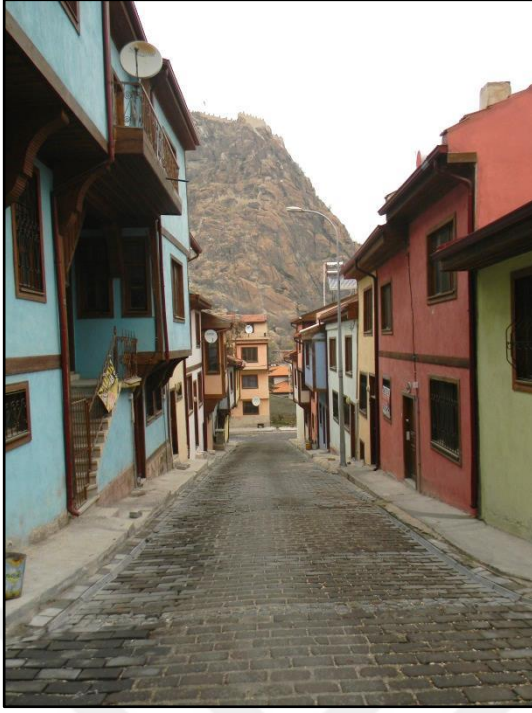
Şekil 4.13. Tacıahmet Mahallesi, Tacıahmet Caddesi (Köker, 2020)



Şekil 4.14. Taciahmet Mahallesi, Kuyulu Cami Yokuşu Sokak (Köker, 2020)



Şekil 4.15. Taciahmet Mahallesi, Can Baba Caddesi (Köker, 2020)



Şekil 4.16. Tacıahmet Mahallesi, 131 Sokak ve Tacıahmet Mahallesi, Tabak Hamam Sokak (Köker, 2020)



Şekil 4.17. Tacıahmet Mahallesi, 127 Sokak ve Tacıahmet Mahallesi, Eski Karakol Yokuşu Sokak (Köker, 2020)

4.2.2. Kişisel görüşme bulguları

Tez dönemi boyunca AKAİP sınırları içinde ya da alan dışında ancak konu ile bağlantılı kişilerle, çalışmanın konusunu destekleyecek bilgilere ulaşabilmek için görüşmeler yapılmıştır. Çoğunluğunu belirli bir yaş tecrübesi edinmiş ve yerli halkın oluşturduğu görüşmeler kapsamında, alanda uygulamalarda bulunan mimarlarla, ilgili belediyenin proje yürütücüleriyle, ziyaretçilerle ve ziyaretçilere gezi güzergahı hazırlayan tur şirketleriyle de görüşülmüştür.

15.04.2019 tarihinde, Taciahmet mahallesinde uzun süredir o bölgede yaşayan bir kişiyle (Ali İhsan ALTINTAŞ) yapılan görüşmede; yangından sonra inşa edilen yapıların daha işlevsel olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yapıların kısa sürede aynı ustalarla, aynı malzemelerle ve aynı büyüklükteki parsellere inşa edilmesi, plan ve cephe kurgusunda birbirlerinden etkilenmelerine sebep olmuştur. Organik dokuda yer alan yapıların çoğunun ‘tek göz’ diye adlandırılan gündüz yaşanan gece uyunan bir oda, küçük bir mutfak, dar bir yıkanma alanı ve tuvaletten oluştuğu sonrasında gerek yaşam alanının yetmemesi gerekse yaşayan nüfusun bir sebeple artmasından dolayı yapılara eklerin yapıldığı öğrenilmiştir. Yapıların ve eklerinin herhangi bir projeye ya da planlamaya bağlı kalınsızın zorunluluktan inşa edilmesinden dolayı büyüklük ve şekil olarak birbirlerine benzemedikleri verisine ulaşılmıştır.

15.04.2019 tarihinde, Taciahmet mahallesinde Taciahmet mahalle muhtarıyla (Fahrettin YILMAZ) yapılan bir diğer görüşmede ise organik dokuda yer alan yapıların yapım tarihlerinin eski olmasından dolayı yıpranmaların fazla olduğu, kullanılan malzemelerin bakımsızlıktan çürüdüğü, onarım sırasında özgün malzemeler yerine daha uzun süre dayanacak ve daha ucuz olan fabrikasyon malzemelerin tercih edildiği söylenmiştir. Özellikle Olucak ve Taşpınar mahallelerinde yaşayan insanların burada maddi yetersizlikten dolayı bulundukları, yapıların neredeyse yaşamaya uygun olmayacak derecede bozulmalara uğradıkları aktarılmıştır. Bazı durumlarda bakımsızlıktan yıkılan evlerin ahşap malzemelerinin yakacak olarak kullanılmak istenmesinden dolayı yapıların kısa sürede yağmalandığı bilgisine ulaşılmıştır. Koruma alanı içinde olmalarına rağmen herhangi bir koruma planı veya restorasyon uygulaması yapılmaması da belirlenen durumlar arasındadır.

06.06.2019 tarihinde, Taciahmet mahallesinde bir grup kullanıcı ile yapılan görüşmede; organik dokunun hakim olduğu alanlara taşıtların girememesinden dolayı ticari alanların olmaması insanların bu bölgeyi tercih etmemelerine neden olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yaşamsal ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilmek için ticari aksın bulunduğu alana taşınma eğilimi gösterildiği belirtilmiştir. İki tekerli ulaşım araçlarının yaygın olmadığı dönemlere kadar ağır yüklerin kiralık eşeklerle taşındığı öğrenilmiştir. İnsanların taşınma eğiliminin bir diğer nedeni olarak ise çoğu gençler arasında olmak üzere sokak kavgaları, adam yaralama, sözlü taciz gibi toplumun huzurunu kaçıran olayların dar ve çıkmaz sokaklarda gerçekleşmesi gösterilmiştir. Ek mekanlar inşa edilerek büyütülmüş, konforsuz yapıların bulunduğu bu bölgeden her an taşınma amacı olan insanların yaşadıkları konutlara bakım ve onarım yapmadıkları anlaşılmıştır.

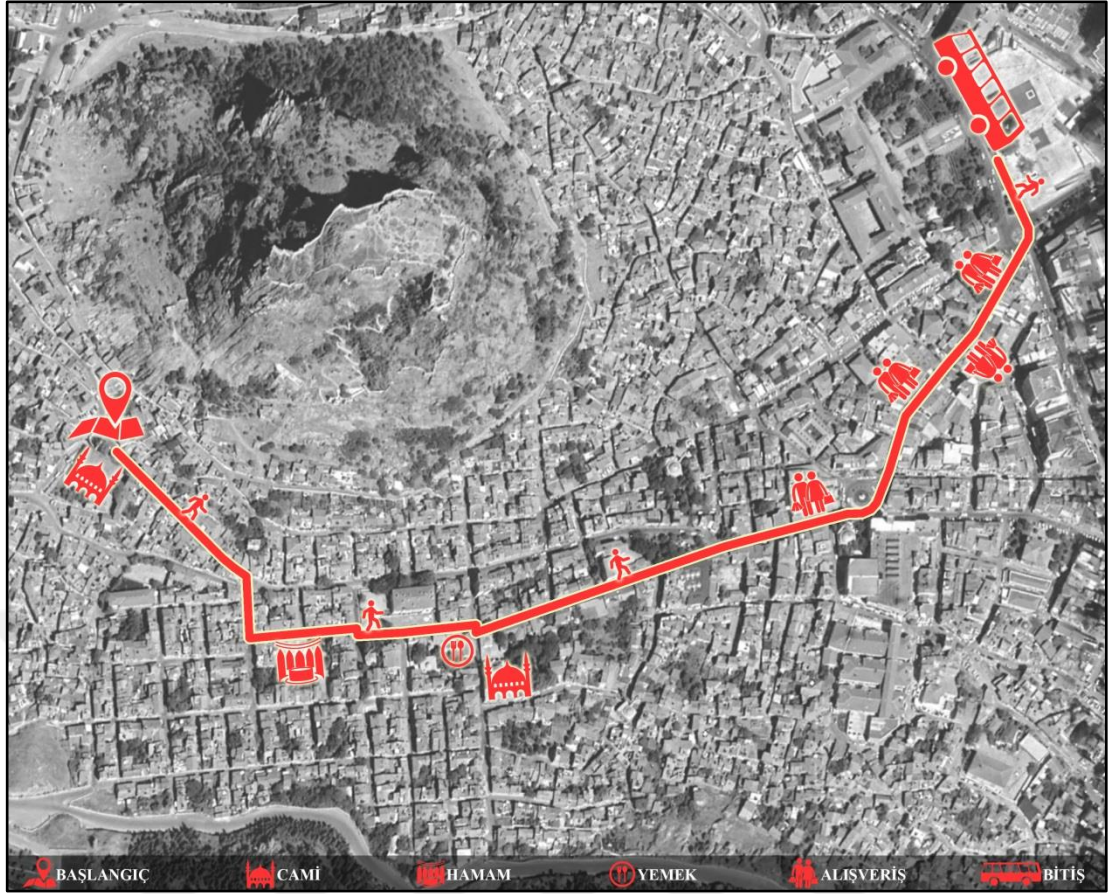
Aynı tarihte gruptaki diğer kişiler; hırsızlık olaylarının eskisi kadar çok yaşanmadığı belirtilmiş olup ızgara planlı doku içerisindeki evlerde define arandığından bahsedilmiştir. Atıl durumdaki ya da kiralık durumdaki yapıların bodrum katlarında defineciler tarafından ya gizlice ya da kiralanarak kaçak kazılar yapıldığı öğrenilmiştir.

07.06.2019 tarihinde Akmesit mahallesinde Akmesit mahalle muhtarıyla (Celal ACAR) görüşmeler yapılmıştır. Hem organik hem de ızgara planlı dokuda insanların yapıları genellikle sadece konaklama amacıyla kullandıkları, özellikle genç nüfusun hem iş hem eğlence amaçlı günlerinin uzun kısmını bu alan dışında geçirdikleri, gündüzleri alanda yaşlıların ve kadınların bulunduğu öğrenilmiştir. Ulu Cami ve Mevlevi Caminin bu alanda bulunmasından dolayı cuma namazı vaktinde ve kandillerle dini bayramlarda cami çevrelerinde yoğunluk olduğu, bir de pazar günleri kurulan semt pazarından dolayı pazar günleri yoğunluk olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Gerek kale gerekse tarihi dokuya özel ilgi duyan insanların alana geldikleri ancak herhangi bir yoğunluk oluşturmadıkları anlaşılmıştır. Tur şirketleri aracılığıyla gelen ziyaretçilerin ise Ulu Cami, Mevlevi Cami ve iki cami arasında yer alan Millet Hamamını gezdikleri sonrasında alanı terk ettikleri bilgisi aktarılmıştır.

08.06.2019 Ulu Cami önünde gelen ziyaretçilerle görüşmeler yapılmıştır. Afyonkarahisar'da hangi noktaları gezeceklerine tur şirketinin karar verdiğini

aktaran ziyaretçiler, serbest kaldıkları zamanda ise tur şirketinin yönlendirdiği noktalardan alışveriş yapıp alandan ayrıldıklarını söylemektedirler. Afyonkarahisar tarihi konutları ve anıt eserlerinin ise korunmuşluk düzeylerinin iyi durumda olduklarını belirtmektedirler. AKAİP sınırları içinde sadece ızgara planlı doku içerisinde zaman geçiren ziyaretçiler tüm alanın ızgara planlı doku özelliğinde ve korunmuşluk düzeyinde olduğunu düşünmektedirler.

Aynı tarihte ziyaretçileri alana getiren tur şirketi yetkilisi (Ahmet İLKE) ile görüşülerek tur güzergahı öğrenilmiştir. Tur güzergahının deneme yanılma yoluyla ve ziyaretçilerden alınan geri dönüşlerle oluşturduğu öğrenilmiştir. Organik dokuya daha önceleri ziyaretçileri götürdüklerini ancak yürüyüş rotasının uzun, karmaşık ve engebeli olması dolayısı ile ziyaretçilerin ilgilerini çekmediği için tur güzergahından çıkardıkları belirtilmiştir. Izgara planlı dokunun bulunduğu alanı kastederek buradaki yapıların daha iyi durumda olduklarını, ziyaretçileri uzun süre alanda tutamadıklarını bu neden bir kısmı yaya bir kısmı araçla gezilecek güzergah oluşturdukları belirtilmiştir. Son zamanlarda açılan tarihi konakların sayısının artmasının ve daha fazla yapının restore edilmesi gerektiğinin önemini vurgulanmıştır (Şekil 4.18).



Şekil 4.18. Afyonkarahisar geleneksel konut dokusuna yapılan kültür turu güzergahı
(Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

22.06.2019 tarihinde Ulu Cami'nin imamı (Hasan BALIK) ile yapılan görüşmede, alanda 1902 yılındaki yangından sonra tekrar büyük ölçekte bir yangının yaşanmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Kişi, bu afetten sonra insanlarda yangın konusunda özel hassasiyetlerinin oluştuğunu, yangın söndürme ekipmanlarının evlerinde bulunduğunu aktarmıştır. Son yıllarda, koruma alanında bulunan atıl durumdaki yapıların maddi imkansızlıktan ve eğitimsizlikten kasıtlı yakıldığını belirtmiştir.

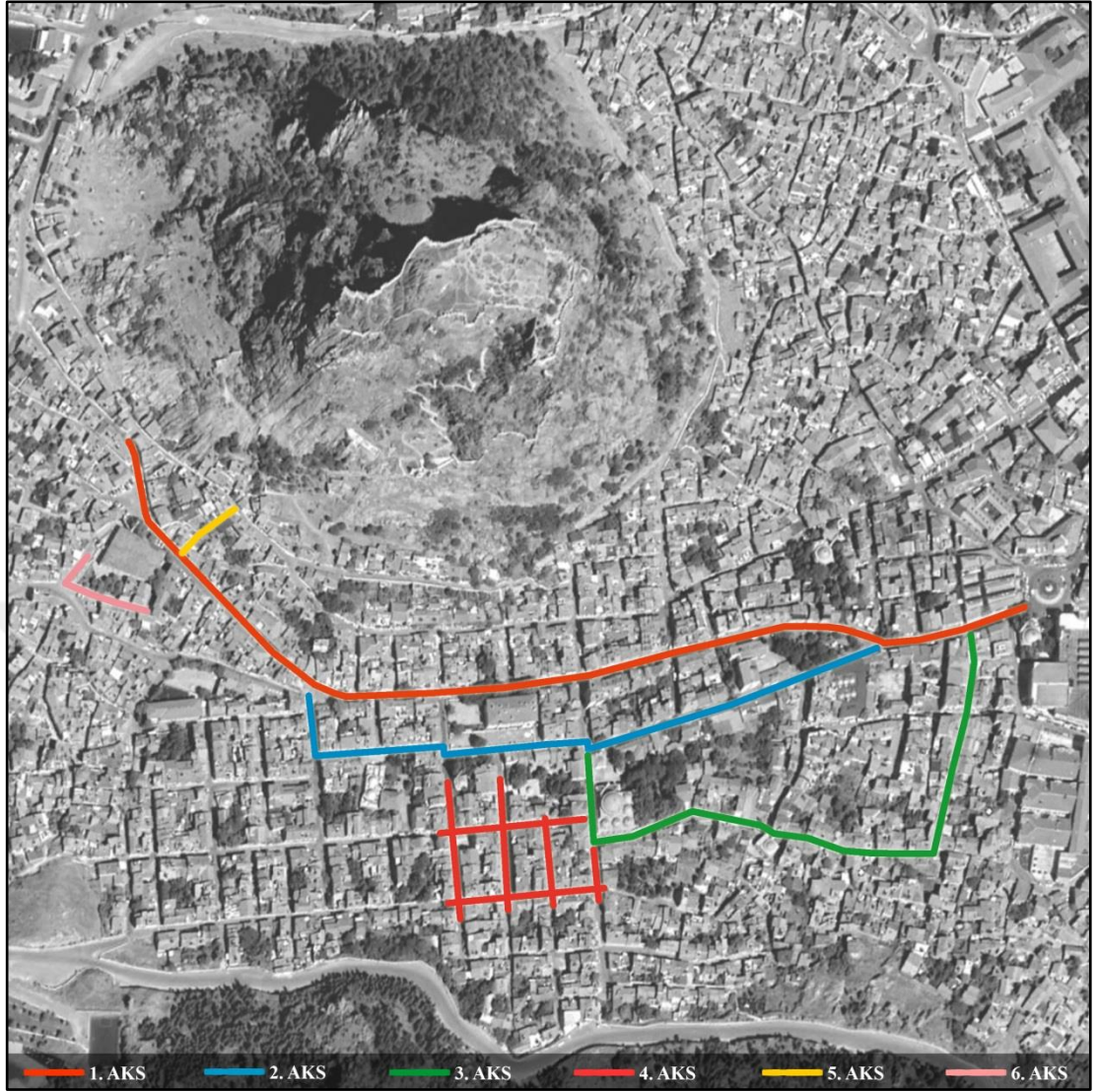
22.06.2019 tarihinde Akmescit mahallesinde 1902 yangını ve sonrası ile ilgili yapılan görüşmelerde; yangın sonrası yeniden yapılaşma sürecinde Gayrimüslimlerin Müslümanlara görece daha fazla yardım aldığı, maddi durumlarının Müslümanlardan daha iyi olmasından dolayı afetten daha az etkilendikleri, birbirleriyle yardımlaşarak evlerini hızlıca yeniden inşa ettikleri öğrenilmiştir. Müslümanların bazılarının yanan

evlerini bırakıp yeni imara açılmış alanlara taşındıkları, bazı Müslüman ailelerin birleşip aynı evlerde beraber konakladıkları bilgileri mevcuttur. Zamanla Gayrimüslimlerin göç ettiği kalanların ise Müslümanların arasında asimile oldukları, Gayrimüslimlerin boşalttığı evlere ise Müslümanlar yerleştiği anlaşılmıştır.

14.08.2019 tarihinde Akmescit mahallesine yapılan görüşmelerde kaçak kazı yapan kişilerde, el bombası, bıçak, kılıç, hançer gibi mühimmatlar bulunduğu söylentisi aktarılmıştır.

18.11.2019 tarihinde Akmescit mahallesinde yapılan görüşmelerde (Mahir SEVİMLİ); devlet eliyle restorasyon uygulamalarının yapılmadığı, koruma konusunda kanunlar çıkarıldığı ancak uygulama aşamasında yardıma bulunulmadığı, Kültür Bakanlığı tarafından verilen hibelerin yetersiz kaldığı öğrenilmiştir. Alanda yaşayan insanların ekonomik koşullarının iyi olmaması nedeni ile kendi imkanları ile yapıları onaramadıkları aktarılmıştır.

Tacıahmet mahallesinde Afyonkarahisar Belediyesi ve Kültür Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Sokak Sağlıklaştırma isimli çalışma kapsamında belirli yapılardaki cephe iyileştirmeleri ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Yapıları Sokak Sağlıklaştırma projesi kapsamında olup yapılarının cepheleri yenilenen kişiler kısmen memnuniyetlerini bildirmişlerdir. Alan kullanıcıları, gridal dokudaki yapıların organik dokudaki yapılardan daha iyi durumda olmalarına rağmen restorasyon uygulamalarının az sayıda olmasını eleştirmektedirler (Şekil 4.19).



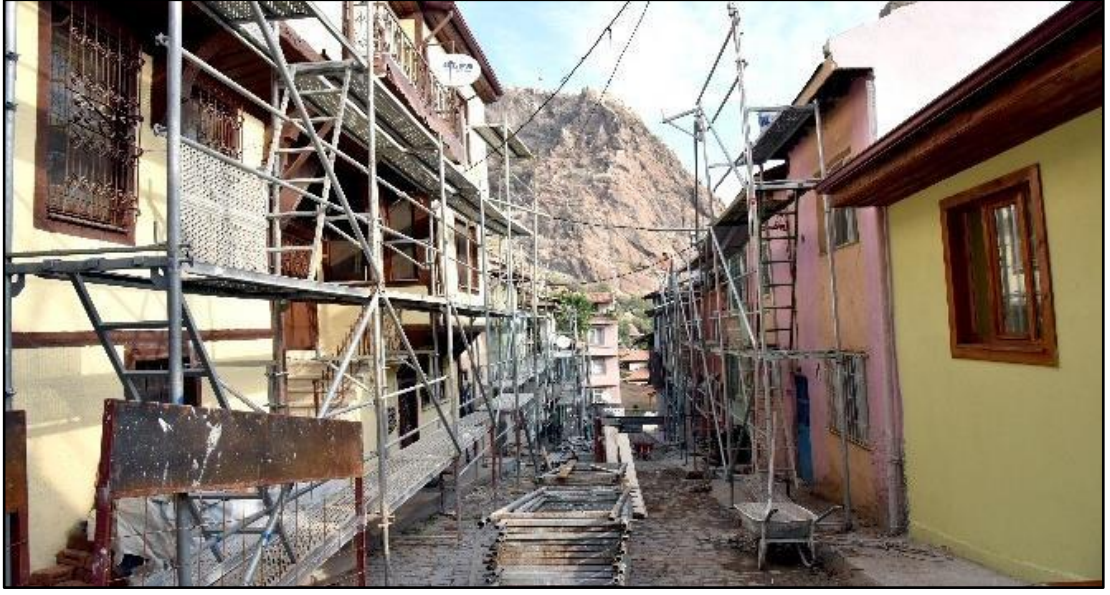
Şekil 4.19. AKAİP sınırları içindeki sokak sağlıklılaştırma çalışmalarına ait aks haritası (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

12.03.2020 tarihinde Sokak Sağıklaştırma projesini yöneticisiyle (Onur SADIOĞLU) yapılan görüşmede proje ve uygulama süreci ile ilgili bilgiler alınmıştır. Kùltür Bakanlığı tarafından bu proje için ödenek ayrıldığını, Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile birlikte Afyonkarahisar Belediyesi olarak hem uygulamasını hem kontrollüğünü üstlendiklerini aktarmıştır. 1994 yılına ait olan AKAİP uygulama koşullarını göz önüne alarak ve korunması öncelikli yapılardan başlamak üzere altı adet cephe iyileştirme aksı belirlendiğini belirtmiştir. Etap etap gerçekleştirilen uygulama süreci sonrasında ödenek ayarlanması durumunda

müdahale edilmeyen yapılarla ilgili de çalışmalar yapacaklarını söyleyen Sadioğlu; restorasyon uygulamaları sırasında alanın özgün dokusunu korumak için uzman kişilerden görüşler alındığını, teknik çalışanlar tarafından hem malzeme hem yöntem açısından kontrollerin aksatılmadan gerçekleştirildiğini aktarmıştır. Alanın turizm potansiyelinin de farkında olduklarını, restorasyon uygulamaları sonrasında Afyonkarahisar Valiliği ile birlikte bu konuda ortak çalışmalar gerçekleştireceklerini ifade etmiştir (Şekil 4.20) (Şekil 4.21).



Şekil 4.20. İkinci aksta gerçekleştirilen sokak sağlıklaştırma uygulamaları (<https://www.arkeolojikhaber.com>, 2020)



Şekil 4.21. Döndüncü aksta gerçekleştirilen sokak sağlıklaştırma uygulamaları
(<https://www.iha.com.tr>, 2020)

05.05.2020 tarihinde alanda uygulamalarda bulunan teknik bir kişiyle (Alper GÜRER) AKAİP sınırları içindeki dokular ve restorasyon uygulamaları üzerine görüşme yapılmıştır. Maddi yetersizlikten dolayı projelerin %85'inin uygulanma olasılığının bulunmadığı öğrenilmiştir. Uygulama aşamasına geçebilen az sayıda projede kısmi uygulamalar ya da özgün olmayan müdahaleler görüldüğü, AKAİP sınırları içinde az sayıda doğru müdahale edilmiş yapı bulunduğu tespit edilmiştir. Yapıların çoğunluğunun, Afyonkarahisar'ın sosyo-ekonomik koşulları iyi olan kişi ve aileleri tarafından restore edilip, ticari fonksiyon yüklenerek kullanıldığı öğrenilmiştir.

Yapılan görüşmeler sonucunda alanın yerlilerinin kent ölçeğinde iki farklı dokunun varlığının farkında olmadıkları tespit edilmiştir. İki dokunun insan ölçeğinde farklı yansımalarını kullanım deneyimleri üzerinden okuyabilmektedirler. Yerli halk ızgara planlı dokunun yangından sonra devletin koyduğu kanunlara göre inşa edildiğinin ve planlı yapılaşmanın olumlu sonuçlarının farkındadır. Izgara planlı dokuyla ilgili olumlu düşüncelerin bir sebebi yapıların görece organik dokudaki yapılardan daha yeni olmalarıdır.

Alana gelen ziyaretçiler sadece ızgara planlı dokuyu görmektedirler. Dolayısıyla ziyaretçilerin Afyonkarahisar'ın geleneksel konutları ile ilgili kavrayışlarını bu doku üzerinden değerlendirmek gerekir. AKAİP sınırları içerisinde yüzölçümü olarak daha geniş alana yayılan organik doku daha bakımsız iken ziyaretçiler görece daha iyi durumda olan ızgara planlı dokuyu deneyimledikleri için genellikle olumlu bir intibayla alandan ayrılmaktadırlar.

Bakım onarım çalışmalarının arasındaki çokluk ve nitelik farkı, iki doku arasındaki mimari koruma oranını daha da farklılaştırmaktadır. Bu durum alanların kültürel miras olarak değerini azaltmakta, ticari işlevlerini zayıflatmakta, yapıyı çevre bağlamında kimliksizleştirmekte ve özgün sosyal yapısını yok etmektedir.

4.2.3. Yol tarifi bulguları

Alanın uzun süreli kullanıcılarından, sıklıkla kullandıkları Ulu Cami önündeki meydandan geçerken, her doku için belirlenmiş bir odak, açık adrese yol tarifi yapmaları istenmiştir. Tarifi istenecek yerlerin Ulu Cami meydanından yaklaşık olarak eşit mesafede olmalarına dikkat edilmiştir. Tarifi yaparken çizdikleri güzergahtan çok tarif yöntemlerine önem gösterilmiştir. Bu durum daha önce yapılmış olan ve sonrasında yapılacak olan analizlerle ulaşılan sonuçlarla karşılaştırmalı olarak değerlendirme açısından dikkate değer görülmektedir.

Analiz için organik dokudan Kubeli Cami ve Olucak Mahallesi, Kabakdede Sokak, Kabe Mescidi arkası No:4 seçilmiştir. Izgara planlı dokudan ise Taciahmet Cami ve Taciahmet Mahallesi, Canbaba Caddesi, Kuyulu Cami Yokuşu No:32 seçilmiştir. Her tarif noktası için 15'er kişiyle görüşülmüştür.

Organik doku içerisinde kalan Kubeli Cami için yol tarifi yapanlardan 11 kişi bir yolu, kalan 4 tanesi farklı bir yolu tercih etmiştir. 11 kişi 'Ulu Cami'nin solunu işaret ederek, önce Vesvese Dede Türbesi'ne yönlendirme yapmış, türbenin arkasından Namık Kemal İlkokulu aracılığı ile Kubeli Cami'yi tariflendirmiştir. Diğer 4 kişi ise 'Ulu Cami'nin sağ tarafında kalan yolla ulaşılan Hodalı Çeşme'yi, karşısındaki fırını, sonrasında iki yapı arasındaki yolla ulaşılabilen Kubeli Cami'yi tariflemiştir.

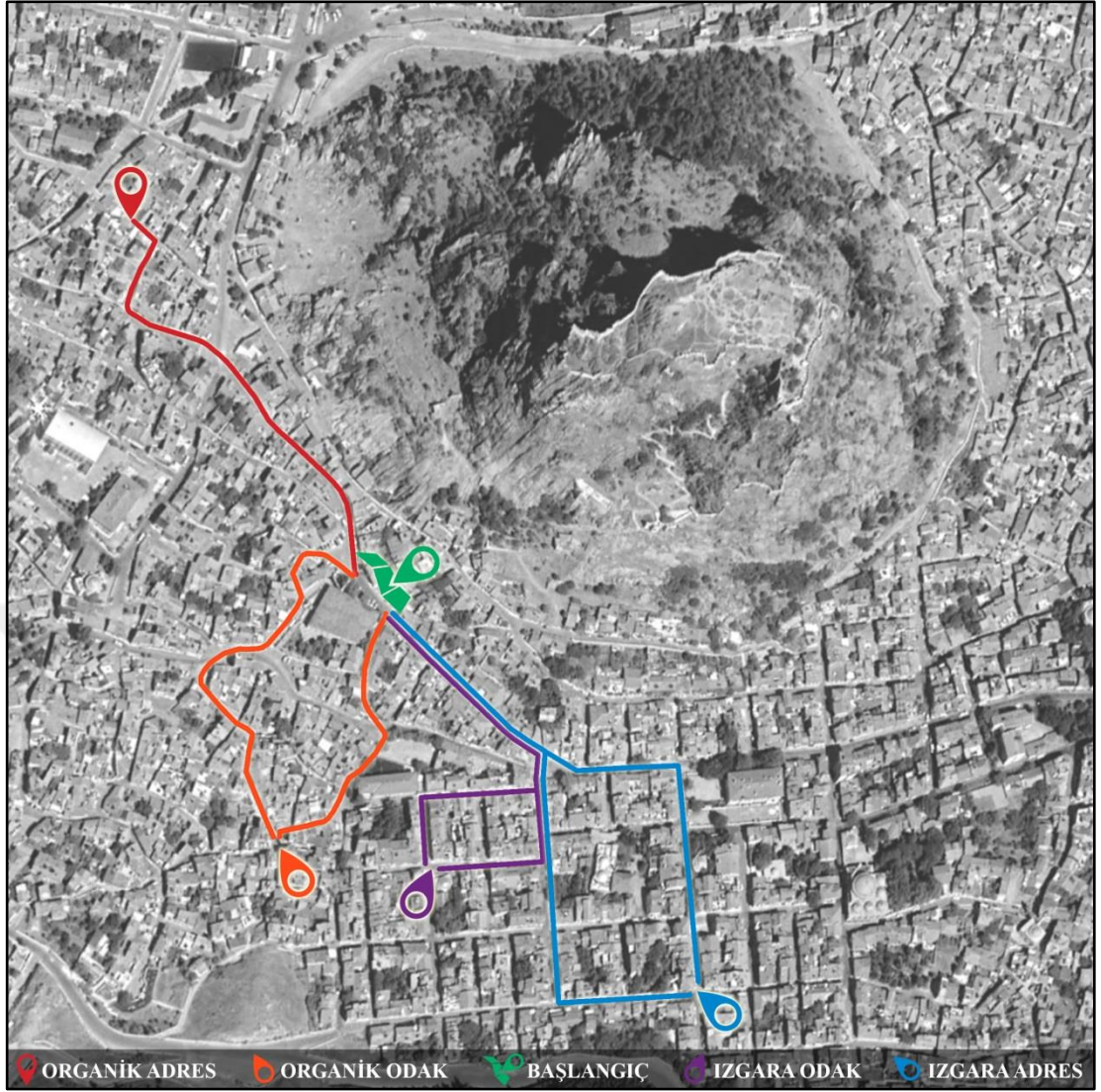
Organik alandaki Olucak Mahallesi, Kabakdede Sokak, Kabe Mescidi arkası No:4 diye sorulan adres için ise genel olarak 15 kişi de benzer tarifi yapmıştır. Kişiler Olucak Mahallesi ve Kabe Mescidi'ni daha çok işaret ederek, fiziksel yönlendirme ile tarif etmeyi seçmişlerdir. Ardından da Kabe Mescidi'nin yanından yokuşu tarif aracı olarak seçmişlerdir.

Her iki tarifte de kişiler hedefe ulaşmak için cadde ve sokak isimlerini ve yönleri kullanmamışlardır. Kişinin bulunduğu nokta ile hedef nokta arasında, seçtikleri önemli yapı ve yolları (ayrıca arazinin engebeli yapısından dolayı da sıkça eğimli yollar) aracı olarak kullanmışlardır. Açık adres sorulduğunda da benzer refleksler göstererek odak noktalar üzerinden adresi bulmaya ya da yaklaşmaya çalışmışlardır.

Izgara planlı doku içerisinde bulunan Taciahmet Camisi için istenen 15 tariftan 9'u güzergahı farklı, 6'sı farklı tanımlamıştır. Bu kişiler Ulu Cami'ye ulaşılan yolu işaret etmiş, eğimden aşağı yönde gidildiğinde Yukarı Pazar Camisi'ne, oradan sağa, ikinci aradan tekrar sağa yönlendirerek, hedef olan Tacı Ahmet Cami'sinin ileride solda olduğunu, tanımlamışlardır. Birkaç kişide yönler ve yollara ilişkin farklı tarife ulaşılmıştır. Sorulan diğer 6 kişi ise 'Ulu Cami'nin sol yönünü işaret ederek, Namık Kemal İlkokulu ve arkasındaki yokuşu tariflemiştir.

Izgara planlı doku sınırları içinde kalan ve Taciahmet Mahallesi, Canbaba Caddesi, Kuyulu Cami Yokuşu No:32 diye sorulan adrese ise iki farklı tarif ile karşılaşılmıştır. 1. Tarif 10 kişilik bir grup diğer ise 5 kişi tarafından verilmiştir. 10 kişi Ulu Cami'den Yukarı Pazar Camisi'nin olduğu yönü işaret ederek, Yukarı Pazar Cami, ilerideki ikinci ara ve sağa dönüşü tariflemiş, Kuyulu Cami Yokuşu'na yönlendirmiştir. Diğer 5 kişi ise Yukarı Pazar Camisi'ne benzer yönlendirme yaparak, cami yapısından sağa, Eski Karakol Yokuşu'nda, üçüncü ara ve sola yönlendirmiş, iki sokak sonra ulaşılacağını belirtmiştir.

Izgara planlı dokuda yol tarifi yaparken kişiler sokak ve caddelerin sayı ve sıralarından yararlanmışlardır. Alanda odak nokta bulunmasına rağmen tariflerde Yukarı Pazar Camisi hariç odak nokta kullanmamışlardır. Tariflerde yönler de sıkça başvurulan yöntem olmuştur. Ayrıca ızgara planlı dokuda sokak ve cadde isimlerine de hakimiyet gözlemlenmiştir (Şekil 4.22).



Şekil 4.22. AKAİP sınırları içindeki yol tarifi analizi için belirlenen noktalar ve sonrasında ulaşılan güzergâhlar (Köker, 2020 - Google Earth fotoğrafları altlık olarak kullanılmıştır.)

Yol tarifi analizi alanın yerlisi olan kişilerin dokuları nasıl tanımladıklarına dair bilgiler sunmaktadır. Organik dokunun hakim olduğu alanda yapılan çalışmada kişilerin alanı cami, mescit, çeşme, karakol, sağlık ocağı gibi yapıları merkez alacak şekilde tarifler yaptıkları görülmüştür. Alan algıları odak yapılar ve onların çevreleyen konutlar şeklindedir. Izgara planlı dokuda ise odak yapılardan ziyade yönler ve sokak ve caddelerin sırası, sayısı ve isimleri tariflerde başvurulan yöntem olmuştur.

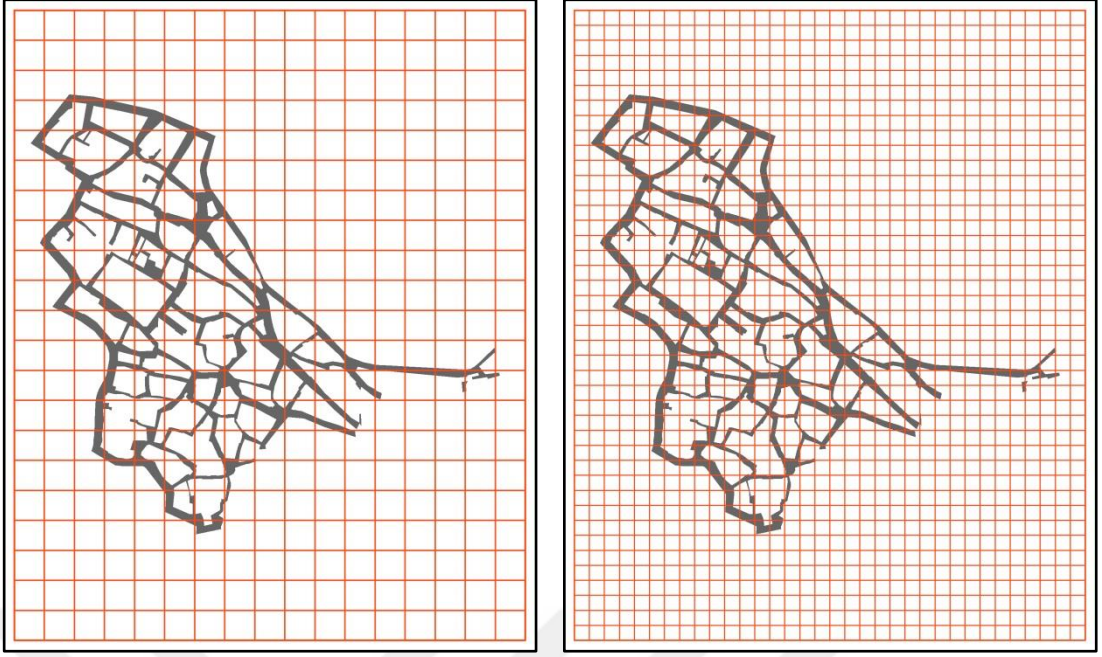
Organik dokudaki tariflerde kişiler alana daha hakim görülürken ızgara planlı dokudaki tariflerde kişilerin bazen yanıldıkları görülmüştür. Tarifler sırasında kararsızlıklar yaşanmıştır. Ancak organik dokuda sokak ve cadde isimleri ya da tabelaların kullanımıyla ilgili bir sorun yaşanmamıştır. Organik dokuda dar sokaklı ve çok seçenekli yol şeması, yön kavramının da kaybolmasına neden olmuştur. Izgara planlı dokuda yönler tarifi ana unsurları olarak göze çarpmıştır.

4.3. Fraktal Analiz Bulguları

AKAİP sınırları içinde tespiti yapılan, farklı doku özellikleri yansıtan alanlara özel fraktal analiz çalışmaları yapılmıştır. Dolu-boş kavramı üzerinden çalışan analiz yöntemi için dokuları oluşturan ulaşım ağı ve kadastral ada izleri altlık olarak hazırlanmıştır. Her bir doku için; 1. çevrim 17x21, 2. çevrim 34x42, 3. çevrim 68x84 ve 4. çevrim 136x168 olmak üzere dört farklı çevrim hazırlanmıştır. Hazırlanan çevrimler altlıklarla karşılaştırılarak kutu sayımları yapılmıştır. Dolu kutu sayılarının formüle uyarlanmasıyla fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır.

4.3.1. Ulaşım ağı fraktal analiz bulguları

1 numaralı organik dokudaki ulaşım ağı haritaları üzerine çevrimler işlenmiştir. Her çevrimdeki dolu kutu ve alt satırdaki kutu sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan veriler formüle uygulanarak fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Şekil 4.23) (Şekil 4.24).



Şekil 4.23. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)



Şekil 4.24. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)

Kutu sayılarının formüle edilmesinin ardından 1 numaralı organik dokudaki ulaşım ağı için; 1. ve 2. çevrimden 1,4817, 2. ve 3. çevrimden 1,4774, 3. ve 4. çevrimden 1,5195 fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Çizelge 4.1) (Çizelge 4.2) (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.1. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

1 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
1. Çevrim	17	21	135	222	357	<u>1,4817</u>
2. Çevrim	34	42	377	1051	1428	

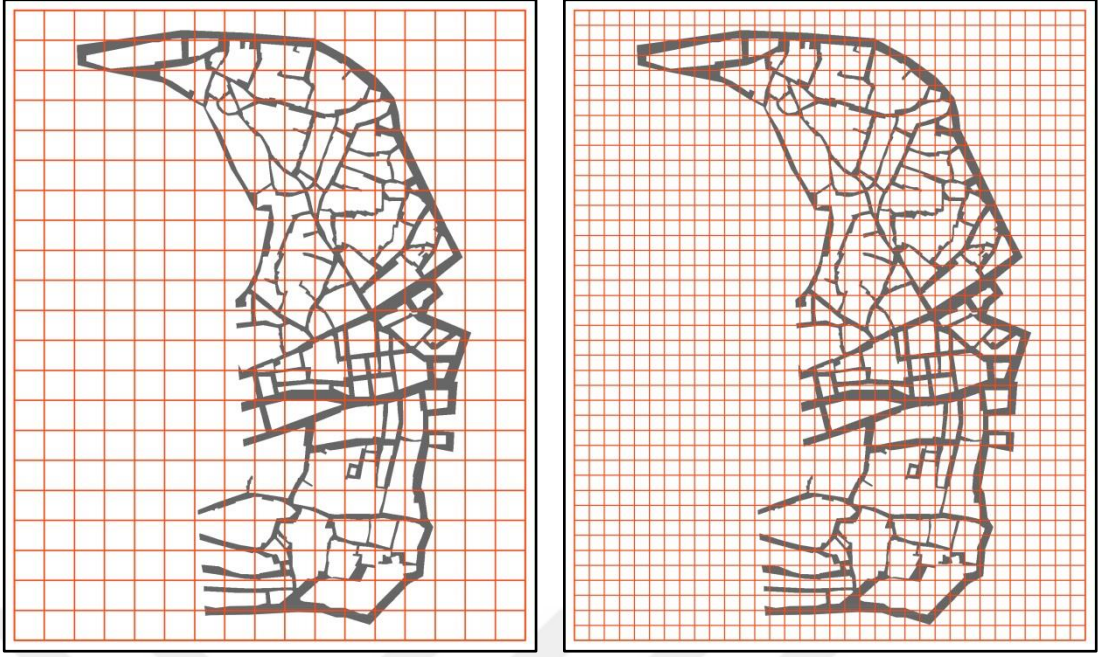
Çizelge 4.2. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

1 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
2. Çevrim	34	42	377	1051	1428	<u>1,4774</u>
3. Çevrim	68	84	1050	4662	5712	

Çizelge 4.3. 1 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

1 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
3. Çevrim	68	84	1050	4662	5712	<u>1,5195</u>
4. Çevrim	136	168	3010	19838	22848	

2 numaralı organik dokudaki ulaşım ağı haritaları üzerine çevrimler işlenmiştir. Her çevrimdeki dolu kutu ve alt satırdaki kutu sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan veriler formüle uygulanarak fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Şekil 4.25) (Şekil 4.26).



Şekil 4.25. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)



Şekil 4.26. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)

Kutu sayılarının formüle edilmesinin ardından 2 numaralı organik dokudaki ulaşım ağı için; 1. ve 2. çevrimden 1,5324, 2. ve 3. çevrimden 1,4923, 3. ve 4. çevrimden 1,5356 fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Çizelge 4.4) (Çizelge 4.5) (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.4. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

2 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
1. Çevrim	17	21	186	171	357	<u>1,5324</u>
2. Çevrim	34	42	538	890	1428	

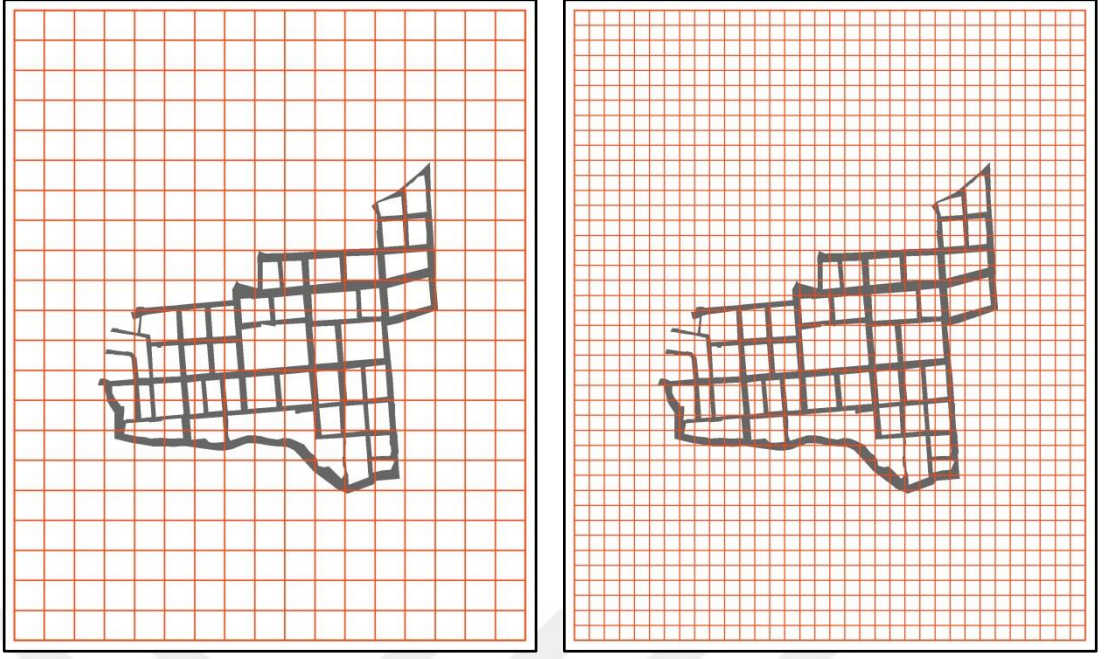
Çizelge 4.5. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

2 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
2. Çevrim	34	42	538	890	1428	<u>1,4923</u>
3. Çevrim	68	84	1514	4198	5712	

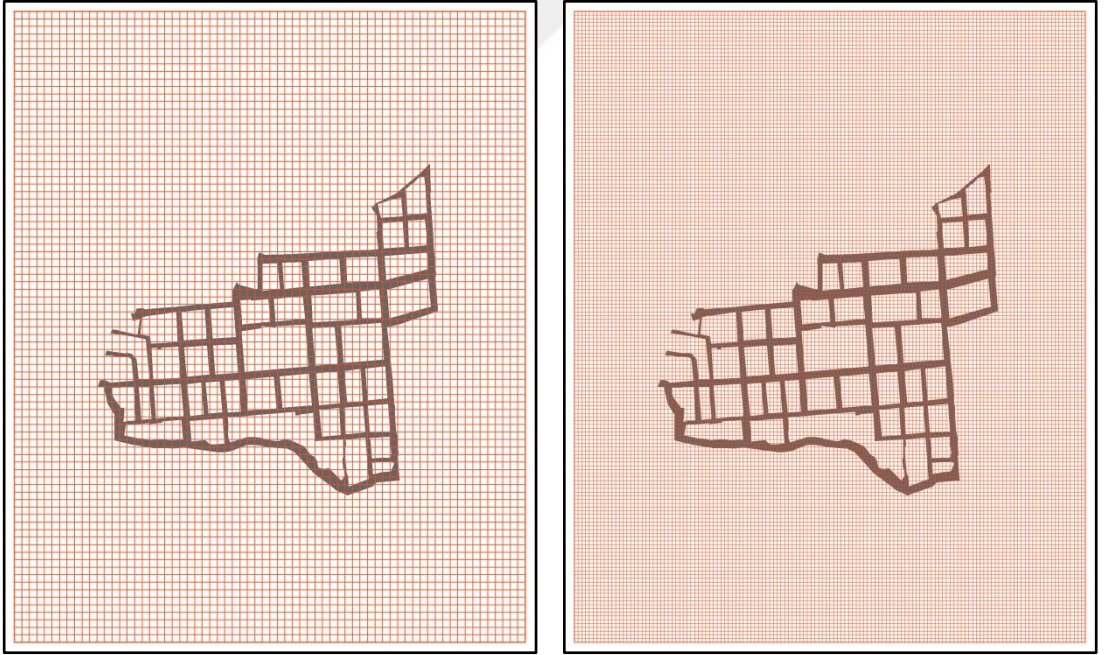
Çizelge 4.6. 2 numaralı organik dokuda yer alan ulaşım ağına ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

2 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
3. Çevrim	68	84	1514	4198	5712	<u>1,5356</u>
4. Çevrim	136	168	4389	18459	22848	

Izgara planlı dokudaki ulaşım ağı haritaları üzerine çevrimler işlenmiştir. Her çevrimdeki dolu kutu ve alt satırdaki kutu sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan veriler formüle uygulanarak fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Şekil 4.27) (Şekil 4.28).



Şekil 4.27. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)



Şekil 4.28. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağı için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)

Kutu sayılarının formüle edilmesinin ardından ızgara planlı dokudaki ulaşım ağı için; 1. ve 2. çevrimden 1,8533, 2. ve 3. çevrimden 1,7890, 3. ve 4. çevrimden 1,8469 fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Çizelge 4.7) (Çizelge 4.8) (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.7. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağına ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

IZGARA PLANLI DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
1. Çevrim	17	21	93	264	357	<u>1,8533</u>
2. Çevrim	34	42	336	1092	1428	

Çizelge 4.8. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağına ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

IZGARA PLANLI DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
2. Çevrim	34	42	336	1092	1428	<u>1,7890</u>
3. Çevrim	68	84	1161	4551	5712	

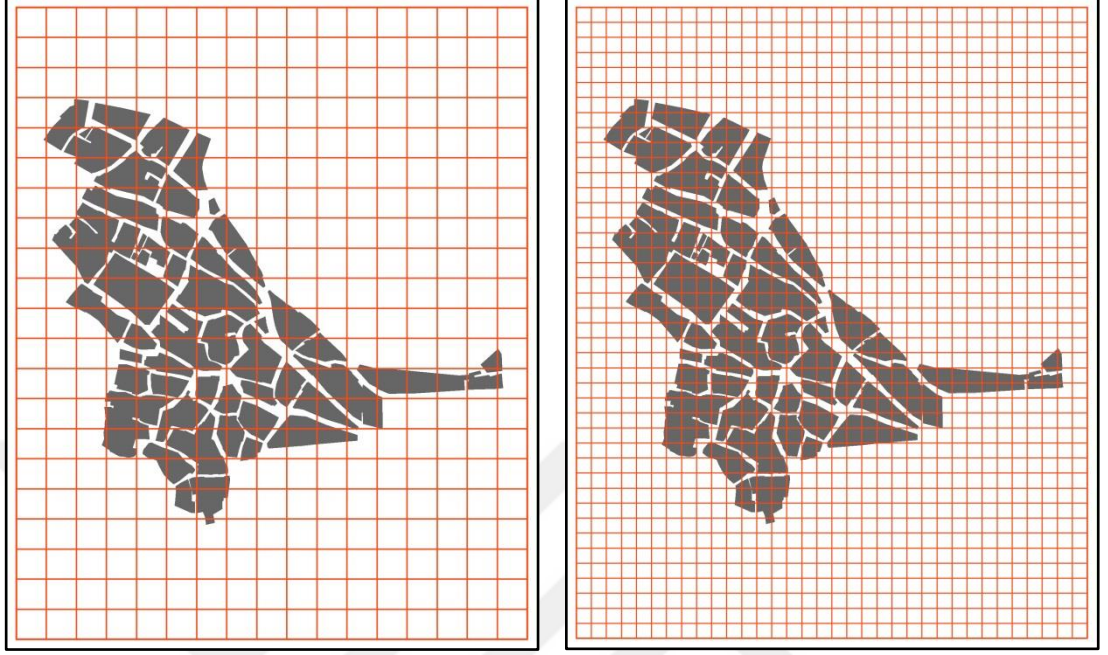
Çizelge 4.9. Izgara planlı dokuda yer alan ulaşım ağına ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

IZGARA PLANLI DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
3. Çevrim	68	84	1161	4551	5712	<u>1,8469</u>
4. Çevrim	136	168	4176	18672	22848	

4.3.2. Kadastral ada fraktal analiz bulguları

1 numaralı organik dokudaki kadastral ada haritaları üzerine çevrimler işlenmiştir. Her çevrimdeki dolu kutu ve alt satırdaki kutu sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan

veriler formüle uygulanarak fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Şekil 4.29) (Şekil 4.30).



Şekil 4.29. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)



Şekil 4.30. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)

Kutu sayılarının formüle edilmesinin ardından 1 numaralı organik dokudaki kadastral adalar için; 1. ve 2. çevrimden 1,4416, 2. ve 3. çevrimden 1,5575, 3. ve 4. çevrimden 1,5619 fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Çizelge 4.10) (Çizelge 4.11) (Çizelge 4.12).

Çizelge 4.10. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

1 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
1. Çevrim	17	21	162	195	357	<u>1,4416</u>
2. Çevrim	34	42	440	988	1428	

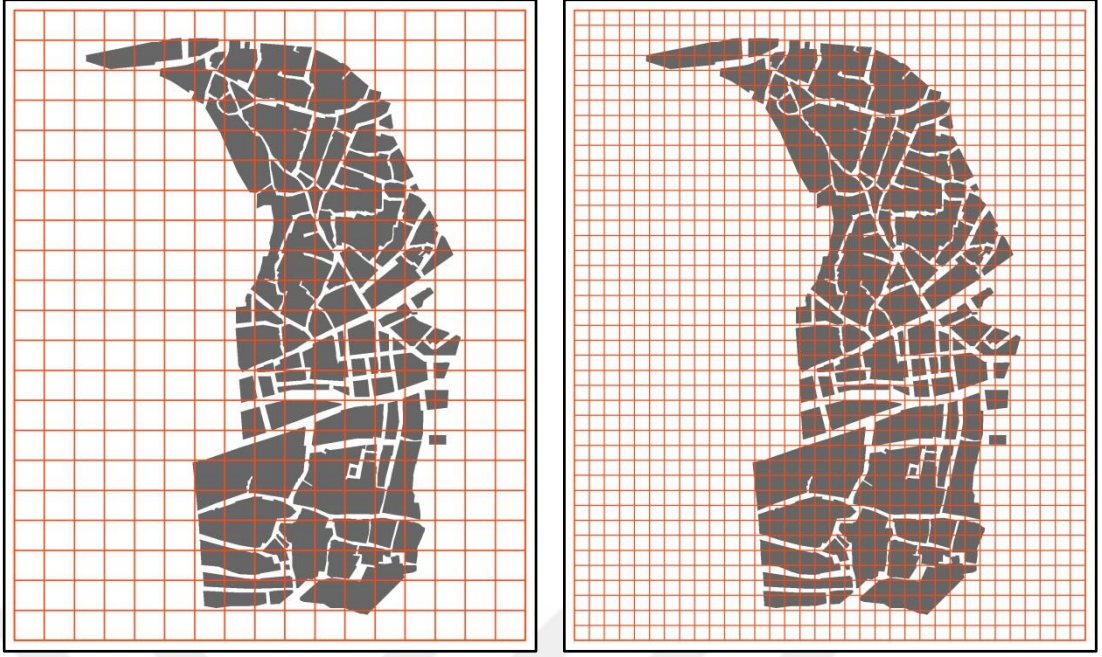
Çizelge 4.11. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

1 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
2. Çevrim	34	42	440	988	1428	<u>1,5575</u>
3. Çevrim	68	84	1295	4417	5712	

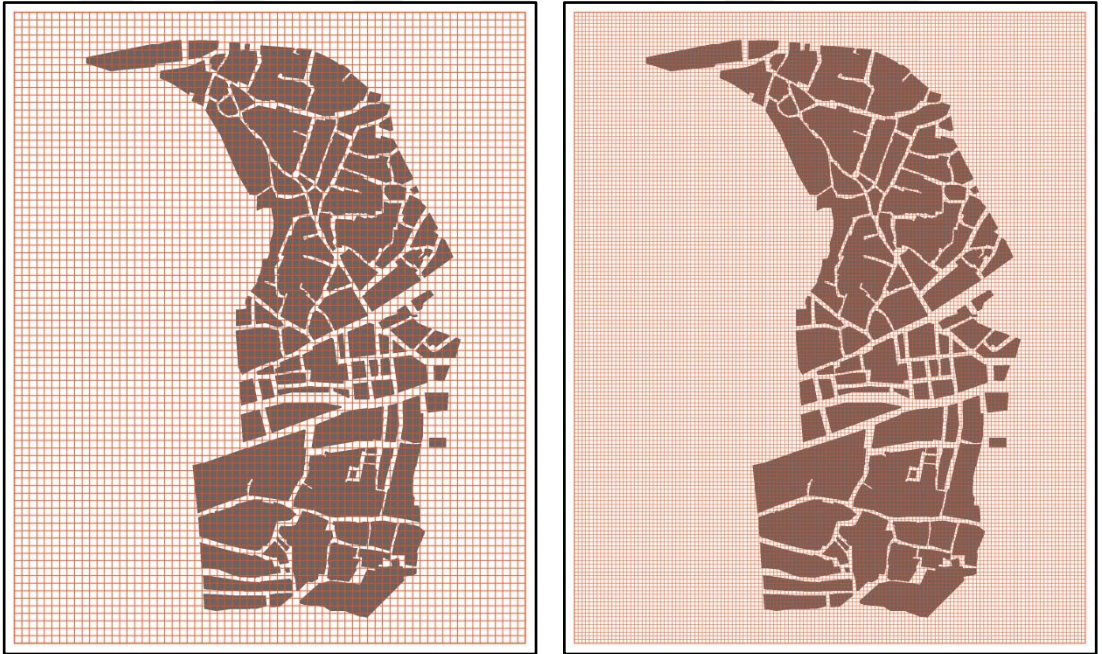
Çizelge 4.12. 1 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

1 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
3. Çevrim	68	84	1295	4417	5712	<u>1,5619</u>
4. Çevrim	136	168	3823	19025	22848	

2 numaralı organik dokudaki kadastral ada haritaları üzerine çevrimler işlenmiştir. Her çevrimdeki dolu kutu ve alt satırdaki kutu sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan veriler formüle uygulanarak fraktal boyut değerleri elde edilmiştir (Şekil 4.31) (Şekil 4.32).



Şekil 4.31. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)



Şekil 4.32. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)

Kutu sayılarının formüle edilmesinin ardından 2 numaralı organik dokudaki kadastral adalar için; 1. ve 2. çevrimden 1,4792, 2. ve 3. çevrimden 1,6464, 3. ve 4. çevrimden 1,6065 fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Çizelge 4.13) (Çizelge 4.14) (Çizelge 4.15).

Çizelge 4.13. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

2 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
1. Çevrim	17	21	179	178	357	<u>1,4792</u>
2. Çevrim	34	42	499	929	1428	

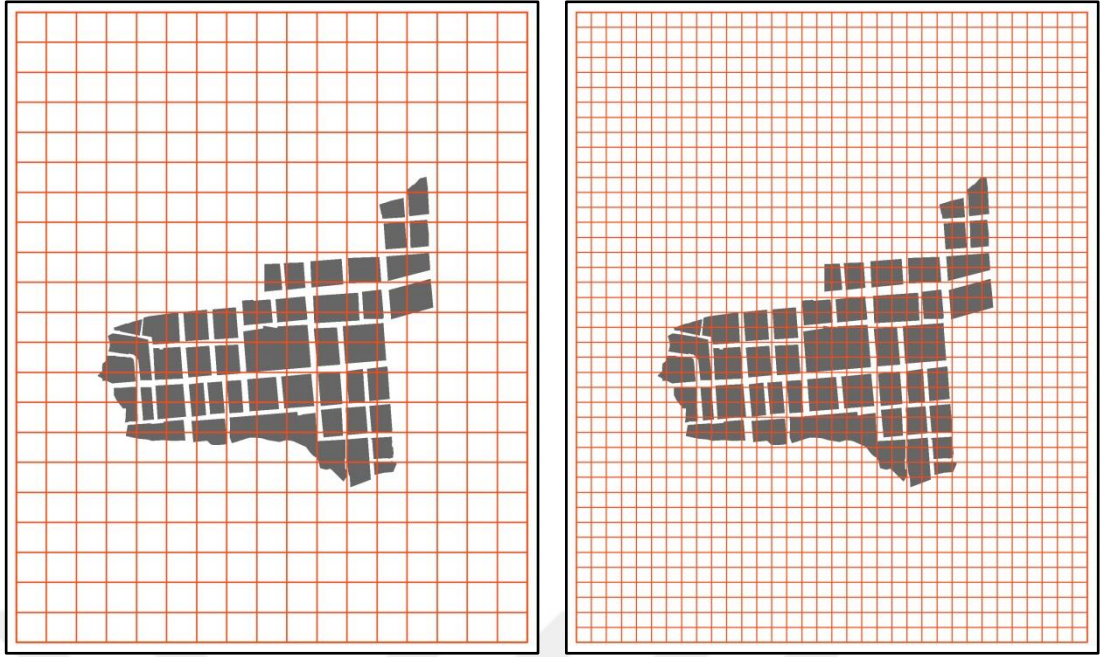
Çizelge 4.14. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

2 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
2. Çevrim	34	42	499	929	1428	<u>1,6464</u>
3. Çevrim	68	84	1562	4150	5712	

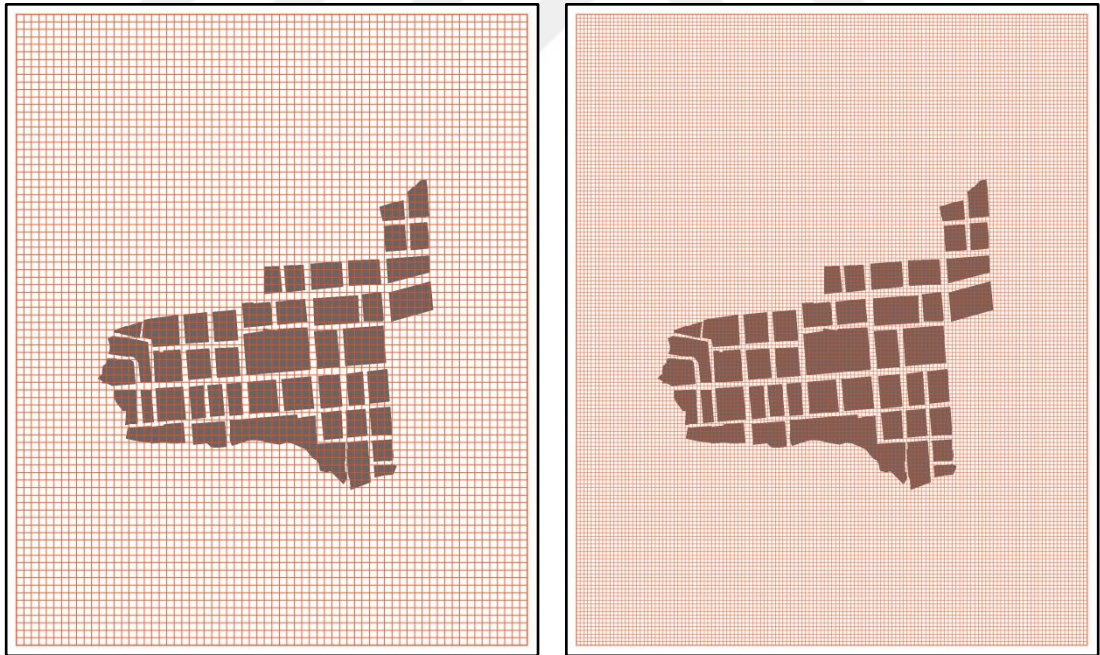
Çizelge 4.15. 2 numaralı organik dokuda yer alan kadastral adalara ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

2 NUMARALI ORGANİK DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
3. Çevrim	68	84	1562	4150	5712	<u>1,6065</u>
4. Çevrim	136	168	4756	18092	22848	

Izgara planlı dokudaki kadastral ada haritaları üzerine çevrimler işlenmiştir. Her çevrimdeki dolu kutu ve alt satırdaki kutu sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan veriler formüle uygulanarak fraktal boyut değerleri elde edilmiştir (Şekil 4.33) (Şekil 4.34).



Şekil 4.33. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 1. ve 2. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)



Şekil 4.34. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalar için yapılan 3. ve 4. çevrimdeki kutulama (Köker, 2020)

Kutu sayılarının formüle edilmesinin ardından ızgara planlı dokudaki kadastral adalar için; 1. ve 2. çevrimden 1,7936, 2. ve 3. çevrimden 1,8574, 3. ve 4. çevrimden 1,8079 fraktal boyut değerlerine ulaşılmıştır (Çizelge 4.16) (Çizelge 4.17) (Çizelge 4.18).

Çizelge 4.16. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalara ait 1. ve 2. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

IZGARA PLANLI DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
1. Çevrim	17	21	75	282	357	<u>1,7936</u>
2. Çevrim	34	42	260	1168	1428	

Çizelge 4.17. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalara ait 2. ve 3. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

IZGARA PLANLI DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
2. Çevrim	34	42	260	1168	1428	<u>1,8574</u>
3. Çevrim	68	84	942	4770	5712	

Çizelge 4.18. Izgara planlı dokuda yer alan kadastral adalara ait 3. ve 4. çevrimdeki fraktal boyut değer tablosu (Köker, 2020)

IZGARA PLANLI DOKU	Satır Sayısı	Sütun Sayısı	Dolu Kutu Sayısı	Boş Kutu Sayısı	Toplam Kutu Sayısı	Fraktal Değer
3. Çevrim	68	84	942	4770	5712	<u>1,8079</u>
4. Çevrim	136	168	3298	19550	22848	

4.4. Araştırma Bulguları Sonuçları

İnsanoğlu geçmişini öğrenebilmek için her alanda çeşitli birçok yöntem denemiş, denemekte ve deneyecektir. Bu yöntemlerden biri de kent okumalarıdır. Ancak

kentlerin, geçmişin sosyal, kültürel ve ekonomik yanıyla ilgili verileri bünyesinde barındırdığının anlaşılması geç dönemlere kalmıştır. Bu nedenle kentleri araştırma yöntemleri de bilimsellikten uzak ve basit yöntemler olarak kalmışlardır. Bu basitlik zengin içerikli kentlerin tam olarak okunamamasına dolayısıyla geçmişin anlaşılmasına neden olmaktadır. 20.yüzyılın ortalarından beri kentleri daha iyi anlayabilmek için çalışmalar yapılmaktadır. Bilimsel altlıklara dayandırılarak yapılan çalışmalar neticesinde farklı analiz yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu analiz yöntemlerinin sayısal çıktılar vermesi, öznel yorumlara açık olmaması kentlerin doğru bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

Afyonkarahisar kenti nitelikli tarihi yapılara ev sahipliği yapmaktadır. Günümüze kadar tarihi kent yerleşimiyle ilgili farklı ölçeklerde, farklı alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Kentsel dokuyu kapsayan en geniş sınırlara sahip, 1994 yılı AKAİP sınırları, yapılacak farklı ölçekteki çalışmalara altlık oluşturması açısından çalışma alanı olarak seçilmiştir. Alan bazında yapılacak çalışmaların ilk basamağını oluşturması açısından da kentsel ölçekte çalışılmıştır. AKAİP sınırları kentsel ölçekte taranmış, ulaşılan görsel veriler sayısal analiz yönteminde kullanılarak kent okuma çalışması yapılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle AKAİP kapsamında literatür taraması yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu tarihi kent yerleşiminde iki farklı dokunun varlığına ulaşılmıştır. Dokuların benzer ve farklı yönlerine ve oluşum sebeplerine dair araştırmalar sürdürülmüştür. Yazılı kaynak araştırmaları ve AKAİP hazırlanma sürecinde ulaşılan veriler ilk olarak belge çalışmalarıyla pekiştirilmiştir.

Belge çalışması olarak harita ve plan okumalarına yoğunlaşarak kentsel dokudaki organik ve ızgara planlı iki farklı dokunun tespiti yapılmıştır. Ardından dokuların sınırları belirlenmiş ve sonraki analizlerde de kullanılacak altlıklar hazırlanmıştır. AKAİP sınırları içindeki kadastral adaların ve bu adaların arasındaki ulaşım ağlarının haritaları çıkartılmıştır. Hazırlanan haritalar üzerinden kentsel dokulara dair okumalar yapılmıştır.

Litaratür taraması ve belge çalışmasından elde edilen veriler alan çalışmaları ile desteklenmiştir. Alan çalışması; sokak ve cadde fotoğraflarının araştırılması, kişisel

görüşmeler ve yol tarifi analizinden oluşmaktadır. Bu aşamada her iki dokudan çekilen fotoğrafların kentsel ölçeğe olan yansımaları araştırılmaya ve okunmaya çalışılmıştır. Belge çalışması sırasında en az 1/5000 ölçekli haritalarla mevcut durumu gösterir fotoğraflar kullanılmıştır. Farklı ölçeklerin kent okumalarındaki etkileri de çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Kişisel görüşmelerden kişilerin farklı dokuları kavrayışlarına ve sosyal yaşama dair verilere ulaşılmıştır. Ardından yapılan yol tarifi analiziyle ise kullanıcının yerleşim dokularına yaklaşımlarının tespitine çalışılmıştır.

Literatür taramalarında varlığı anlaşılan, belge çalışmasıyla tespiti yapılan dokular sayısal analiz yöntemiyle de analiz edilmişlerdir. Fraktal analiz çalışması ile alandaki iki farklı dokuda yer alan kadastral adalar ve ulaşım ağları için fraktal boyut değeri hesaplanmıştır. Ulaşılan sonuçlar organik dokuların yalın ve karmaşık arasında ortada bir yerde konumlandığını, ızgara planlı dokunun ise doğrusal geometriden uzak karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir.

Fraktal boyut değerleri üzerinden yapılan çalışmalar sonucunda her çevrim için elde edilen verilerin ortalamaları alınmak koşuluyla matematiksel veriler üzerinden okumalar gerçekleştirilmiştir. Ulaşım ağı için; 1 numaralı organik dokuda 1,4928, 2 numaralı organik dokuda 1,5201, ızgara planlı dokuda 1,8297 değerine ulaşılmıştır. Kadastral adalar için ise; 1 numaralı organik dokuda 1,5203, 2 numaralı organik dokuda 1,5773, ızgara planlı dokuda 1,8196 değerine ulaşılmıştır.

2 numaralı organik dokunun 1 numaralı organik dokuya göre hem ulaşım ağları hem de kadastral adalar üzerinden yapılan fraktal analiz sonucunda daha karmaşık yapıda olduğu görülmüştür. Buna sebep olarak her iki alanın da organik doku özelliği göstermesine rağmen yapılaşma yılları arasındaki fark gösterilebilir. 1 numaralı organik dokunun bulunduğu alanda yerleşim 12.yüzyılda başlayıp 13. ve 14.yüzyılda da devam etmiştir. Ancak 2 numaralı organik alanda yerleşim 14.yüzyılda başlamış olup 15.yüzyılda da devam etmiştir. Hatta az da olsa 2 numaralı organik alanda 16. ve 17.yüzyıllara ait yapılar bulunmaktadır. İki organik doku arasında yapım yılları açısından yaklaşık olarak iki yüzyıl fark bulunmaktadır. Bu durum dokuyu oluşturan yapıların yapılaşma düzenlerinde değişiklik olmasına neden olmuş olabilir. Osmanlı Devleti'nin koşulları da göz önüne alındığında ekonomik olarak daha iyiye giden

ülkede yapılaşma tercihlerinin de değişip dönüşmüş olması olasıdır. Ancak bu değişim köklü değişimler olarak görülmemelidir. Öyle ki iki organik doku arasındaki fark ulaşım ağında 0,03, kadastral adalarda ise 0,05 kadardır. 2 numaralı organik dokunun oluşması sürecinde kentin farklı dinamiklerin etkisi altına girmesi, kalenin işlevsel olarak kabuk değiştirmesi, 2 numaralı organik alanda 16. ve 17.yüzyıllarda inşa edilen yapıların bulunduğu alandaki yapılaşma düzenlerindeki küçük farklar da aradaki boyut değeri farkı için sebep olarak gösterilebilir. Osmanlı Dönemi mahalle yerleşimi özelliklerine göre oluşan yerleşim sisteminde odak yapıları merkeze olarak gruplama yapmak mümkündür. 1 numaralı organik dokuda daha küçük gruplamalar yapılabilirken 2 numaralı organik dokuda daha büyük alana yerleşmiş gruplar oluşmaktadır. Bu durum fraktal analiz yönteminin alanı tek parça olarak algılama yapısı üzerinden incelendiğinde; 1 numaralı organik alanda daha çok sayıda daha tanımlanabilir alanlar varlığını gösterirken, 2 numaralı alanda daha az sayıda daha az tanımlı yapı grubunun varlığına işaret edilmektedir. Yerleşim ölçeğindeki bu farkları dolu kutu sayılarında da görmek mümkündür. Bu durumlar da fraktal boyut değerlerindeki değişime neden gösterilebilir.

Izgara planlı doku ile organik planlı dokular arasındaki fraktal boyut değeri farkı yaklaşık 0,3 kadardır. Organik alanlar 1,5 iken ızgara planlı alan 1,8 değerlerindedir. Bu farkı birçok farklı dinamiğe bağlamak mümkündür. Öncelikler dokuların oluşum yıllarına bakmak gerekirse organik alanların başlangıcı 12. ve 13.yüzyıllara dayanırken, ızgara planlı alan 20.yüzyılda inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. Dönemlerinin yapılaşma kriterleri fraktal boyut değerindeki farkın oluşmasına da neden olmuştur. Fraktal boyut değeri hesabındaki farkı oluşturan girdinin dolu kutu sayıları olduğu göz önüne alındığında; ızgara planlı alana ait analiz çalışmalarındaki dolu kutu sayıları organik alandaki dolu kutu sayılarına göre daha azdır. Bu durum kanunlara göre yapılan parselizasyon ve yapıların ve yolların konumlarına bağlanabilir. Izgara planlı yapıda adalar, parseller, yapılar ve yollar daha geniş yüzey alanına sahiptirler. Böylece kutu sayım metodu sırasında az sayıda tam dolu kutular oluşmaktadır. Organik alanda yapılan analiz sırasında az sayıda kısmen dolu kutularla karşılaşılmıştır. Dolu kutu sayılarındaki değişim fraktal boyut değerlerindeki değişimin de nedenidir.

Çizelge 4.19. Tüm alanda yer alan ulaşım ağına ait tüm çevrimlerdeki fraktal boyut ortalama değer tablosu (Köker, 2020)

ULAŞIM AĞI	1. ve 2. Çevrimdeki Fraktal Değer	2. ve 3. Çevrimdeki Fraktal Değer	3. ve 4. Çevrimdeki Fraktal Değer	Ortalama Fraktal Değer
1 Numaralı Organik Doku	1,4817	1,4774	1,5195	<u>1,4928</u>
2 Numaralı Organik Doku	1,5324	1,4923	1,5356	<u>1,5201</u>
Izgara Planlı Doku	1,8533	1,7890	1,8469	<u>1,8297</u>

Çizelge 4.20. Tüm alanda yer alan kadastral adalara ait tüm çevrimlerdeki fraktal boyut ortalama değer tablosu (Köker, 2020)

KADASTRAL ADA	1. ve 2. Çevrimdeki Fraktal Değer	2. ve 3. Çevrimdeki Fraktal Değer	3. ve 4. Çevrimdeki Fraktal Değer	Ortalama Fraktal Değer
1 Numaralı Organik Doku	1,4416	1,5575	1,5619	<u>1,5203</u>
2 Numaralı Organik Doku	1,4792	1,6464	1,6065	<u>1,5773</u>
Izgara Planlı Doku	1,7936	1,8574	1,8079	<u>1,8196</u>

Alan üzerinde yapılan beş farklı analiz çalışması sonuçları karşılaştırmalı incelendiğinde çelişkilerle karşılaşmıştır. Harita ve plan okumaları, sokak ve cadde fotoğrafları okumaları sonucu organik alan daha karmaşık yapıda görünse de kişisel görüşmeler, yol tarifi ve fraktal analiz sonucu ızgara planlı dokunun daha karmaşık, daha az anlaşılır olduğunu göstermiştir.

Bu sonuçlar ışığında kent dinamiklerinin yerleşim dokusu üzerindeki etkilerini değerlendirmek gerekirse; organik dokuya sahip alandaki yapılar; aynı malzeme, aynı yöntem, aynı plan şeması üzerinden inşa edilmelerine rağmen geniş bir zaman aralığında inşa edilmiş olmalarından, farklı büyüklükte ve şekildeki parsel kurgusundan, eklentili bir yapıya sahip olmalarından, topoğrafyaya ve iklime uygun

inşa yaklaşımından, herhangi bir imar planına bağlı olunmamasından, bozulma oranının yüksek olmasından dolayı benzerlik seviyeleri düşüktür.

Izgara planlı dokuda yer alan yapılar birbirleriyle aynışma derecesinde benzerlik göstermektedirler. Yaklaşık olarak 7 yıl (1902-1909) içerisinde yapılaşmanın tamamlanması, yapım aşamasında Müslümanların ve Gayrimüslimlerin birbirlerinden etkilenmeleri, kısmi yapılaşmanın olmaması, benzer büyüklükte ve şekilde yapılan parselizasyon, topoğrafya ve iklimin göz ardı edilmesi, imar planına uyulma zorunluluğu, kullanılan malzeme-yapım sistemi ve plan şemasının aynı olması, Gayrimüslimlerle Müslümanların kaynaşması benzerliğin sebepleridir.

Organik dokuda insan yoğunluğunun az olduğu alanların fazla olması, sokakların darlığı, görüş aksının kısıklığı, çıkmaz sokakların varlığı hırsızlık ve gasp gibi olayların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu durum toplumsal huzurun sağlanamaması, ticaretin ve turizmin dolayısıyla da ekonominin gelişmemesi gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Izgara planlı alanda yolların geniş, görüş akslarının uzun olmasından, ulaşım akslarındaki kişi yoğunluğunun fazla olması, çıkmaz sokakların mevcut olmamasından dolayı hırsızlık ve gasp olayları yaşanmamaktadır. İnsan popülasyonu alana eşit bir şekilde yayılmaktadır. Kendilerini güvende hissetmektedirler. Üst ekonomik gelir seviyesindeki kişilerce inşa edilen ızgara planlı alanda, define aramak için yapılan kaçak kazılara son yıllarda sıkça rastlansa da bu durum toplumsal huzurun bozulmasına sebep olmamaktadır.

1895 yılında demiryolunun Afyonkarahisar'a gelmesi, beraberinde zengin yöneticilerin ve tüccarların da kente gelmesine neden olmuştur. 1902 yılındaki yangın sonrası yeniden yapılaşan alana; çoğunluğunu Gayrimüslimlerin oluşturduğu, evleri yanan zenginlerle kente yeni gelenler yerleşmişlerdir. Gayrimüslimlerin evlerinin sigortalı olması ve kişilerin ekonomik olarak iyi koşullara sahip olmaları devlet desteği beklenilmeden kısa sürede yeniden yapılaşmanın sebepleridir.

Izgara planlı dokudaki konutların Gayrimüslimlere ait olanların kapılarında yapım yılı latin rakamlarıyla yazarken, Müslümanlarda Osmanlıca olarak yazmaktadır.

Yapım yıllarına bakıldığında Gayrimüslim evlerinin daha erken tamamlandığı Müslüman evlerinin yangından 5-6 yıl sonra inşa edildiği görülmektedir.

Organik dokulu alandaki konutlarda Müslüman ve Gayrimüslim ayrımı yoktur. Ekonomik olarak daha üst düzeyde bulunan ve azınlıkta olan Gayrimüslimler hırsızlık ve linç olaylarından korunmak için alandaki Müslüman nüfusun yapılaşma sistemlerini de kopyalamışlardır.

Kapılardaki farklı alfabelerle ev sahibinin dini inancının açıkça belirtilmesi sadece yangından sonra yapılan konutlarda görülmektedir. Daha önce kimliklerini gizleyen Gayrimüslimler yangın sonrası dini görüşlerini açıkça ortaya koymuşlardır. Bu duruma sebep olarak yangın sonrası geçici sürede olsa Müslümanlarla birlikte yaşamaları, tüm alana gelir seviyesi yüksek kişilerin yerleşmesi, Osmanlı'nın iyice zayıflaması ve yaklaşmakta olan savaş sonrası azınlık olmaktan çıkıp alanın yerlisi olma düşüncesi gösterilebilir.

Dini kimliklerin açıkça sergilenmesine bir gösterge olarak organik dokulu alandaki Gayrimüslim evlerinde rastlanan gizli ibadet bölmelerine ya da sığınaklara ızgara planlı dokuda rastlanılmaması sunulabilir.

Yıllarca şahısların kendi imkanları ile yaptıkları az sayıdaki restorasyon çalışmaları AKAİP sınırları içindeki bozulmayı durduramamıştır. Devlet tarafından ızgara planlı dokuda gerçekleşen yenileme çalışmaları bu bölgenin daha bakımlı ve temiz olmasına, dolayısıyla turizme elverişli hale gelmesine olanak tanımaktadır. Afyonkarahisar'a özgü ürünlerin tanıtımının ve satışının yapıldığı konaklar da son yıllarda bu alanda hizmete girmiştir. Ancak çalışmanın AKAİP sınırlarının neredeyse çeyreğine denk gelecek kısıtlı bir alanda olması az sayıda ziyaretçinin gelmesine, gelenlerin ise kısa süre vakit geçirebilmesine neden olmaktadır.

İnsan eliyle hazırlanmış hiçbir kanuna bağlı olmadan, doğanın sunduğu şartları göz önüne alarak kendi ihtiyaçları gidermek adına inşa edilen yapılar organik dokuyu oluşturmuştur ki, bu da tarihi ve kültürel geçmişin okunup araştırılabilmesi için kusursuz bir altlık sunmaktadır. Ancak yaklaşık 13. yüzyıldan itibaren başlayan yapılaşmaların 21. yüzyıla gelindiğinde sahip olduğu hasar seviyesi okumaları da

güçleştirmektedir. Geçmişle ilgili bağ kurmak, sosyal yaşama dair izlere ulaşmak ve gelecekle ilgili doğru kararlar vermek için organik dokuyu irdelemek yerinde olacaktır. Öte yandan kanunlardaki çok sayıdaki maddeye bağlı kalan, doğanın sunduğu koşulları reddeden, dünyanın her yerinde karşımıza çıkabilecek özelliklerde inşa edilen yapıların oluşturduğu ızgara planlı doku ise işlevsellik ve estetik açıdan ön plana çıksa da geçmişle kurulmak istenen bağ konusunda zayıf kalmaktadır. Süreçte uğradığı onarım müdahaleleriyle de özgün yapısından iyice uzaklaştırılmıştır.

Izgara planlı dokuda ise konutlar birbirinden pencere boyutları, pencere kayıtları, silmelerin, cumbaların, payandaların detayları ve kullanılan renklerle ayrılmaktadır. Ancak restorasyon uygulamaları sırasında seri üretim ile gerçekleştirilen birbirinin aynısı olan yenilemeler, alanı benzerlikten ayrışma seviyesine getirmekle kalmayıp nitelikli, ayırıcı, yapının/dokunun kimlik unsuru olabilecek yapı elemanlarının kaybolmasına neden olmaktadır.

Organik doku zamanla düzenli onarım olmadığı için daha fazla bozulmaya maruz kalırken, ızgara planlı doku benzer onarım kararları ile daha fazla benzeşmeye, ayrışmaya başlamıştır. Bu durum alanların tanımlanmasına yardımcı olan unsurların sayılarında da değişimlerin olmasına sebep olmaktadır.

İki farklı dokuda, özelliklerinden dolayı iki farklı ulaşım aracı kullanılmaktadır. Organik dokuda iki tekerli ulaşım araçları sıkça görülürken, ızgara planlı alanla dört tekerli araçlar kullanılmaktadır. Organik dokuya dört tekerli araçların girememesi; alan verilerinin dijital ortama aktarılamamasına, alana lojistik destek sağlanamamasına, dolayısı ile bu alandaki yapılarda ticari işlevin tercih edilmemesine neden olmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Canlılar yaşadıkları süre boyunca birçok farklı etkenden kendilerini koruma içgüdüleri içindedirler. Hem yiyecek bulma hem de korunma amaçlarıyla yıllarca göçebe hayat sürmüşlerdir. Zamanla verimli toprakları keşfedip beslenme problemi çözülünce korunaklı barınak arayışı başlamıştır. Mağaralar uzunca bir süre bu işlevi yerine getirmiştir. Ancak insan nüfusunun artması sonucu birbirleriyle olan etkileşimlerinin de artması mağaraları korumasız hale getirmiştir. İnsan gücünün de farkına varılması ve aletlerin icadı savaşları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle ulaşılması güç, savunulması kolay, çevresinde verimli toprakların bulunduğu bölgelerde yerleşik hayat belirmeye başlamıştır. Bu tanımlara en uygun bölgeler sarp kayalıkların bulunduğu kaleler olmuştur. Kaleleri savunmak için sarp kayalıklarından faydalanan insanlar, saldırıya açık kısımlarını da kalın ve yüksek duvarlarla örerek korunaklı alanlar oluşturmuşlardır. Kalelerde oluşturulan güvenli alanlar, aynı bölgede uzun süre kalmayı, o bölgenin yerlisi olmayı ve kale kentlerini beraberinde getirmiştir. Ancak zamanla artan nüfustan dolayı kaleler yeterli yaşam alanı sunamamışlardır. İnsanlar yavaş yavaş sur dışına taşarak artık yerlisi oldukları bölgeye yayılmaya başlasalar da herhangi bir saldırı durumunda sığınmak için kalenin yakınında kalmışlardır. Nüfusun iyice artmasıyla güvenli kaleler kentin yönetildiği, değerli eşyaların tutulduğu ve suçluların cezalandırıldığı alanlar olarak farklı işlevlerle önemlerini korumuşlardır.

Afyonkarahisar kalesi de farklı topluluklar tarafından aynı sebepten farklı işlevler için M.Ö. 2000’li yıllardan beri kullanılmıştır. Kalenin sarp kayalıklardan oluşan savunmaya elverişli yapısı insanların gitmeye mecbur bırakılmadıkça burada kalmalarını sağlamıştır. Hititlerde askeri üs, Friglerde tapınak, Helenistik dönemde ise yine askeri fonksiyonları üstlenecek şekilde kullanılmıştır. Kale, Roma ve ardından gelen Bizans dönemlerinde sınırları koruyan uç derebeylik görevini üstlenmiştir. Bu zamana kadar genelde tek bir işlevi yerine getiren Afyonkarahisar Kalesi, Türklerin bölgeye gelmelerinin ardından hemen uygulamaya geçirdikleri iskan politikaları sebebiyle hızlıca yaşam alanı kimliği kazanmıştır. Yaşamsal fonksiyonların yerine getirilmesi için gerekli eklentilerin yapılması, gerekli onarımların yapılması Selçukluların kaleye verdiği değeri göstermiştir. Türklerin bu bölgeye yerleşme politikalarından dolayı kale ve çevresi çok sayıda göç almıştır. Bu

durum Selçuklu Devleti'nin yok olmasına rağmen yerleşimin devam etmesine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde artan nüfusla birlikte bölge tam bir kent kimliği kazanmıştır.

Afyonkarahisar Kalesi çevresinde kurulan kent yerleşimi tipik Osmanlı dönemi kent özellikleri yansıtmaktadır. Benzer kültürlere ve inanışlara sahip toplulukların bir araya gelerek cami ve çeşmelerin bulunduğu meydanların etrafına yerleşmeleriyle mahalleler meydana gelmiştir. Mahallelerin sayıca artmasıyla da kent yerleşimi oluşmuştur. Genellikle kendisi, meydanı, camisi ve çeşmesi aynı isimle anılan mahalleler günümüzde hala varlıklarını devam ettirmektedirler.

Afyonkarahisar Kalesi'nin sınırları dışına taşan kent yerleşimi öncelikle kalenin güneyine ve güney batısına doğru genişlemiştir. Burada karşılaşılan topoğrafik engellerden dolayı ilerleyişini doğuya çevirmiştir. Kent, 13.yüzyıldan 19.yüzyılın sonlarına kadar doğu, güneydoğu ve kuzeydoğu yönlerinde benzer yapılaşma anlayışlarıyla ilerleyişini sürdürmüştür. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan savaşlar ve afetler nedeniyle zarar gören kentler için yeni planlamalara gidilmiştir. Çıkarılan nizamnameler ve kanunlar kentlerdeki mevcut yerleşim anlayışında köklü değişikliklere neden olmuştur. Daha önce topoğrafyaya, işleve, inanca ve kültüre göre şekil alan mahallelere yeni düzenlemelerle sınırlamalar getirilmiştir.

Kent yerleşimleri, farklı dönemlerde farklı sebeplerden farklı kullanıcıların ve farklı kanunların etkisinde kalarak oluşmaktadırlar. Varoluşundaki birçok farklı nedeni bir araya getirerek bünyesinde barındırmaktadır. Kentlerin fiziki yerleşimleri, kentsel ölçekte az çeşitlilik sunsa da detaylara inildiğinde az benzerlik ve sürekli devinim hali görülmektedir. Tasarım kaygıları taşıyan tek yapı ölçeğindeki mimari bir eserden farklı olarak kentler için sonuç öngörülemez. Kentsel mekanlar canlıdır ve sürekli değişim içindedirler. Bu nedenle kentsel ölçekte ortaya çıkan sonuç tek bir otoritenin ya da bir kullanıcı grubunun ürünü olarak okunmamalıdır.

Çalışma kapsamında ilk olarak harita ve plan okumaları yapılmıştır. Okumalar sonucu AKAİP sınırlarını oluşturan yerleşim içinde iki farklı doku izine rastlanmıştır. Dokuların hem daha net okunabilmesi ve izlenebilmesi için hem de sonraki çalışmalarda kullanılabilmesi için altlıkları hazırlanmıştır. Alanda ikinci

Çalışma olarak mevcut durumu incelemek adına sokak ve cadde fotoğrafları üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Harita leğinde elde edilen veriler insan ölçeğindeki verilerle bir bütün halinde değerlendirilmiştir. Görsel altlıklar üzerinden yapılan analizlerin ardından yerleşim bölgesiyle ilgili kişilerle kişisel görüşmeler yapılmış sonrasında da alanın yerlilerinden daha önceden belirlenen noktalara yol tarifi yapmaları istenmiştir. Kişisel görüşmeler ve yol tarifi ile alanın kısa ve/veya uzun süreli kullanıcıların alanı nasıl okuduklarına dair verilere ulaşılmıştır. Son olarak ise sayısal ve bilimsel bir analiz yöntemi olarak fraktal analiz yöntemi seçilmiş, kutu sayım metoduyla dokuların fraktal boyut değerleri hesaplanmıştır.

Tez özelinde yapılan analiz çalışmaları farklı nitelikte sonuçlar ortaya çıkarmışlardır. Harita ve plan okumaları ile sokak ve cadde fotoğrafları okumaları mevcut durum analizi için gerekli verilere ulaşılmasını sağlamışlardır. Kişisel görüşmeler ve yol tarifi analizleri sosyal yaşama dair soyut çıkarımlar yapılabilmesine olanak sunmuşlardır. Fraktal analiz yöntemi ise mevcut durum üzerinden sosyal yaşama ve dokuların morfolojik yapılarına dair çıkarımları matematiksel verilerle sunmamızı sağlamıştır.

Harita ve plan okumaları ile elde edilen altlıklara sokak ve cadde fotoğraflarından elde edilen girdiler işlenmiştir. Kişisel görüşmelerden alanın genel olarak bakımsız olduğu ancak organik alanda bozulma oranının daha fazla olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Restorasyon uygulamalarının çoğunlukla ızgara planlı dokuda olması ziyaretçilerin ızgara planlı dokuyu ziyaret etmelerine neden olmaktadır. Bu durum ızgara planlı dokunun daha fazla değer görmesine ve daha fazla kalkınmasına olanak sağlamasına karşın organik dokulu alanların daha da bakımsız hale gelmesine neden olmaktadır. Yol tarifi analizi ile yerli halkın, ziyaretçilerin ve alanla ilgili çalışmalar yapan kişilerin alanı nasıl okudukları anlaşılmaya çalışılmıştır. Beklenenin aksine organik dokular alanın yerlileri tarafından daha net tanımlanmaktadır. Daha geniş yollara, daha uzun görüş akslarına, geometrik şekilli ada ve parsellere sahip olmasına rağmen yerli halkın ızgara planlı dokudaki alan hakimiyeti organiğe göre düşüktür. Fraktal analiz sonucu elde edilen fraktal boyut değerleri ise yol tarifi analizini destekler şekilde ızgara planlı dokunun organik dokulara göre daha karmaşık yapıda olduğunu göstermiştir. İki doku arasındaki yaklaşık sekiz yüzyıllık yapıım yılı farkı, yapı adalarının ve yolların dokuların alanlarına oranları ve organik alandaki parçalı –

ızgara planlı alandaki bütüncül yapılaşma düzeni sonucun beklenenden farklı çıkmasına sebep olmuş olabilir. Bu nedenle sayısal analiz yöntemi sonucu ulaşılan sonuçların teyit edilebilmesi için farklı sayısal yöntemlerin kullanılması gerekliliği doğmuştur. Böylece çıkan matematiksel veriler üzerinden daha net tanımlamalar yapılabilir.

Çalışma AKAİP sınırları içindeki tarihi dokulara ilişkin yapılacak çalışmaların ilk basamağı olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle analizler sonucu çıkan sonuçlar üzerinden alanla ilgili kesin yargılara varmak yanıltıcı olacaktır. Alan kapsamında yapılacak çalışmalarda analizlerin sayıca artırılması, bilimsel farklı analiz çalışmalarının yapılması, daha net sonuçlara ulaşımı sağlayacaktır. Bu aşamada tez çalışmasında; restitüsyon çalışmaları sırasında dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatına dair fikirler vermesi ve ulaşılan sonuçların tarihi dokularda yeni yapılacak imar çalışmaları için altlık olarak kullanılması hedeflenmiştir. Sosyal hayatın görsel ve işitsel kaynaklar, literatür, kişisel görüşmeler haricinde, sayısal verilerle de analiz edilerek somut çıktılarla ifade edilmesi ve yorumlanması da tezin önemli bir çıktısıdır.

KAYNAKLAR

- Afyonkarahisar Belediyesi, 2020. Erişim Tarihi: 14.08.2020.
<https://www.afyon.bel.tr/icerikdetay/6/6/iklim.aspx>
- Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020. Erişim Tarihi: 06.06.2020.
<https://afyon.ktb.gov.tr/TR-63436/tarihce.html>
- Afyonkarahisar Vakıf Eserleri. 2005. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1, 188s, Afyonkarahisar.
- Afyonkarahisar Vakıf Eserleri. 2005. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2, 132s, Afyonkarahisar.
- Afyonkarahisar Vakıf Eserleri. 2005. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 3, 120s, Afyonkarahisar.
- Afyonkarahisar Vakıf Eserleri. 2005. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1, 188s, Afyonkarahisar.
- Afyonkarahisar Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2020. Afyonkarahisar Tarih ve Coğrafya. Erişim Tarihi: 18.11.2020.
<http://www.afyonkarahisar.gov.tr/kurumlar/afyonkarahisar.gov.tr/Dosyalar/afyonkarahisar-turkce-ingilizce-tanitim.pdf>
- Ahunbay, Z., 2011. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. YEM Yayın(Yapı Endüstri Merkezi Yayınları), 194s, İstanbul.
- Aksoy, Y., 1997. Türkiye’de Kentsel Sit Alanları ve Çözüm Yolları İçin Bir Deneme/Galata Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 248s, İstanbul.
- Aksulu, I., 2002. Mardin Koruma Amaçlı İmar Planları Planlama ve Uygulama Süreçleri Değerlendirme Raporu. UNDP Proje No TUR/95/004, Alt proje 36, Mardin Katılımcı Kentler Rehabilitasyon Projesi, 3-13s.
- Aktüre, S., 1978. 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi, 335s, İstanbul.
- Aliağaoğlu, A., 2003. Afyon’da Şehir Morfolojisinin İki Unsuru: Cadde-Sokak Sistemi ve Konutlar. Coğrafi Bilimler Dergisi , 1(2), 63-83s.
- Aliağaoğlu, A., Afyonkarahisar Şehir Coğrafyası. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 344s, Ankara.
- Alsaç, Ü., 1992. Türkiye’de Restorasyon. İletişim yayınları, 118s, İstanbul.
- Anonim, 1967. Afyon İl Yıllığı 1967. 354s, Afyonkarahisar.

- Avşar, Z., Yüksel, M., Emir, O., 2013. Hüseyin Orak Adlı Bir Mütешеbbis “Türkiye Kılavuzu” Adlı Bir Eser ve 1940’lı Yılların Afyonkarahisar’ı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 211-225s.
- Ay, A., 2009. Afyonkarahisar İlinde Coğrafi Faktörlerin Örgün Eğitime Etkileri. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 100s, Afyonkarahisar.
- Aygen, M.S., Tunca, A., Sarlık, A., 1984. Büyük Zafere Doğru. Türkeli Yayınları, 79s, Afyon.
- Baki, E.A., 1951. Şeriyye Sicillerine Göre Afyonkarahisar’da XVII.,XVIII., Asırlarda Meçhul Halk Tarihinden Yapraklar. Yeni Matbaa, 120s.,Afyon.
- Bayartan, M., 2005. Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, 13, 93-107s.
- Bilsel, A., Aksulu I., Bilsel, G., 1994. Kentsel Koruma Planlamasında Projelendirme Sürecinde Sorunlar. 2. Kentsel Uygulamalar Kolokiyumu, 15 Nisan, İstanbul.
- Bilsel, S. G., 1994. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırma Değerlendirme Raporu, Plan Açıklama Raporu. Afyonkarahisar.40s.
- Bilsel, S.G., 1994. Koruma Amaçlı İmar Planı Statü Belirleyen Sınırlar Haritası.
- Binan, D., 1994. Koruma Kurullarının Oluşumu ve Sorumluluk Bölgelerinin Saptanmasında Ölçütler ve Sorunlar, Kapadokya Örneği. 2.Kentsel Koruma Yenileme Uygulamalar Kollokyumu , 15 Nisan, İstanbul, 176-180s.
- Bovill, C.,1996. Fractal Geometry in Architecture and Desing. Boston: Birkhauser.
- Bulduk, Ü., 1993. XVI. Asırlarda Karahisar’ı Sahip Sancağı. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Büyükemir Karagöz, E.,2019. Geleneksel Konutlarda Cephe Kurgusunun Fraktal Boyut Analizi Kullanılarak Karşılaştırılması: Isparta Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 131s, Isparta.
- Çal, H., 1993. Tarih İçinde Afyon Şehrinin Fiziki Gelişimi. 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Ekim, Afyonkarahisar, 302-341.
- Çetin, S., 2012. Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyete İç Batı Anadolu’da Kentsel Yapının Değişimi: Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta Kentleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme (1). METU JFA, 29(2), 89-126s.
- Darkot, B., Tuncel, M., 1978. Ege Bölgesi Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 168s, İstanbul.

- Daşdemir, L., 2004. Cumhuriyet Döneminde Afyon. Karazeybek, M. (Ed.), Anadolu'nun Kilidi Afyon İçinde (132-150). Afyon Valiliği, 496s, Afyonkarahisar.
- Değirmenci, F.B., 2009. Fraktal Geometri Ve Üretken Sistemlerle Mimari Tasarım. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 72s, İstanbul.
- Dinçer, İ., Akın,O., 1994. KTVK Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı. 2.Kentsel Koruma Yenileme Uygulamalar Kolokyum, 15 Nisan, İstanbul, 117-137s.
- Dursun, P., 2002. Trabzon Kentsel Dokusunda Morfolojik Analiz. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 426s, İstanbul.
- Ediz, Ö., 2003. Mimari Tasarımda Fraktal Kurguya Dayalı Üretken Bir Yaklaşım. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 185s, İstanbul.
- Gleick, J., 2014. Kaos. Çev. Demir, İ.A. Alfa Yayıncılık, 390s, İstanbul.
- Gönçer, S. H., 1971a. Afyon İli Tarihi. 1, 400s, İzmir.
- Gönçer, S. H., 1971b. Afyon İli Tarihi. 2, 335s, Afyonkarahisar.
- Gümüş, B., 2019. Geleneksel Konut Cephelerinin Görsel Analizi: Afyonkarahisar Örneği. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 157s, Konya.
- Güneş, M., 2019. XX. Yıl Başlarında Afyonkarahisar'da Yaşanan Bir Felaket (1902 Yangını Ve Yangınzedeler İçin Yapılan Yardımlar).History Studies International Journal of History, 11(4),1223-1241s.
- Gürsakal, N., 2007. Sosyal Bilimler Karmaşıklık ve Kaos. Nobel Akademik Yayıncılık, 168s, Ankara.
- Hillier, B., 1993. A Note on the Intuiting of Form; Three Issues in the Theory of Design. Environment and Planning B, Planning and Design, 2,52-56s.
- Hillier, B., 1996. Space is the Machine: A Configurational Theory of Architecture. Syndicate of the University of Cambridge,355s, UK.
- Hillier, B., Hanson, J., 1997. The Reasoning Art: Or, the Need For an Analytical Theory of Architecture. Space Syntax First International Symposium, Nisan, Londra, 01.1-6s.
- Hillier, B., Leaman, A., Standsall, P., Bedford, M., 1976. Space Syntax. Environment and Planning,3, 147-185s.

- İlaslı, A., 2002. Afyonkarahisar Yer Adları. 6. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 10-11 Ekim, Afyonkarahisar, 267-271.
- İlaslı, A., 2004. İlk Yerleşimden Türk Egemenliğine Kadar Afyon. Karazeybek, M. (Ed.), Anadolu'nun Kilidi Afyon İçinde (49-62). Afyon Valiliği, 496s, Afyonkarahisar.
- İlaslı, A., Üyümez, M., Kaya, F., 2001. Taşınmaz Kültür Varlıkları. Karazeybek, M. (Ed.), Anadolu'nun Kilidi Afyon İçinde (188-231). Afyon Valiliği, 496s, Afyonkarahisar.
- İlgar, Y., 2017. Afyonkarahisar'da Zuhur Eden Yangınlar. Erişim Tarihi: 17.09.2020. <https://www.kocatepegazetesi.com/afyonkarahisarda-zuhur-eden-yaniginlar-3-kocatepe-gazetesi/>
- Kanatlar, Z., 2012. Fraktal Boyuta Dayalı Mimari Bir Analiz: Sedat Hakkı Eldem Ve Konut Mimarisi. Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 149s, Bursa.
- Karakan Cingöz B., Aksulu I., 2009. Koruma Amaçlı İmar Planlarına Eleştirel Bir Yaklaşım; Afyonkarahisar Örneği. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dosya: Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar, 14(2), 6-13s.
- Karakan, B., 2006. Koruma Amaçlı İmar Planlarına Eleştirel Bir Yaklaşım; Afyon Örneği. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 236s, Ankara.
- Karazeybek, M., 2004b. Osmanlı Döneminde Afyonkarahisar. Karazeybek, M. (Ed.), Anadolu'nun Kilidi Afyon İçinde (76-112). Afyon Valiliği, 496s, Afyonkarahisar.
- Karazeybek, M., 2011. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Afyonkarahisar Şehri: Fiziki, Sosyal Ve Ekonomik Yapı İncelemesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 247s, Afyonkarahisar.
- Kaya, H.S., Bölen, F., 2006. Kentsel Mekan Organizasyonundaki Farklılıkların Fraktal Analiz Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Journal of İstanbul Kültür University, 4, 153-172s.
- Keleş, R., 1980. Kentbilim Terimleri Sözlüğü. TDK Yayınları, 196s, İstanbul.
- Kerman, Z., 2002. Evliya Çelebi'ye Göre Afyonkarahisar. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 17-22s.
- Kiper, H.P., 2006. Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması Türkiye-Bodrum Örneği. Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, 312s, İstanbul.
- Koçak, T., 2008. Türkiye Selçukluları Ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 67s, Ankara.

- Köker, B., 2020. Afyonkarahisar Kalesinin Mevcut Durumunun Saptanması ve Dönemsel Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 224s, Isparta.
- Köker, M., 2015-2020. Çizim ve fotoğraf arşivinden yararlanılmıştır.
- Kuban, D., 2000. Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu. YEM Yayınları, 207s, İstanbul.
- Kubat, A.S. Topçu, M., 2009. Antakya Ve Konya Tarihi Kent Dokularının Morfolojik Açıdan Karşılaştırılması. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2), 334-347s.
- Lawson, B., 2005. The Language of Space, Architectural Press, Oxford, UK.
- Madanipour, A., 1999. Why are the Design and Development of Public Spaces Significant for Cities?. Environment and Planning B: Planning and Design, 34, 879-891s.
- Madran, E., Özgönül, N., 2005. Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması. T.M.M.O.B. Mimarlar Odası, 3, 131-132s.
- Mandelbrot, B. B., 1983. The Fractal Geometry of Nature. Henry Holt and Company, 468s, New York.
- Oktay, D., 1999. Kentsel Ortak Mekanların Niteliği ve Kent Yaşamındaki Rolü. Yapı Dergisi, 207, 53-61s.
- Ostwald, M. J., 2001. Fractal Architecture: Late Twentieth Century Connections Between Architecture and Fractal Geometry. Nexus Network Journal, 3(1), 73-83s.
- Özcan, K., 2008. Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar. Milli Folklor Dergisi, 77, 89-101.
- Özcan, K., 2010. Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Öğeleri. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 55, 193-220.
- Özçağlar, A., 2000. Coğrafyaya Giriş-SistematiK Kavramlar, Yöntemler. Hilmi Usta Matbaacılık, 284s, Ankara.
- Özdemir, E.S., 2019. Afyonkarahisar Kent İmajı Ve Mimari Kimliğinde Modern Dönem İzlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 168s, Isparta.
- Özpınar, H. (Ed.), 2013. Fotoğraflarla Dünden Bugüne Afyonkarahisar. Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 207s, Afyonkarahisar.

- Özpınar, H. (Ed.), 2014. Bir Zamanlar Afyonkarahisar. Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 383s, Ankara.
- Özpınar, H., 2018. Afyonkarahisar'ı Yok Eden Yangın-1902. Erişim Tarihi: 22.08.2020. <http://www.afyongazete.com>
- Özpınar, H., 2020. Bir Misyonerin Gözünden Afyonkarahisar'da Büyük Yangın-1902. Taşpınar, 23, 5-8s.
- Özsoy, Z. B., 2013. Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapım Ve Uygulama Süreçlerinin Değerlendirilmesi; Afyonkarahisar Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 175s, Isparta.
- Öztank, N., 2013. Afyonkarahisar Geleneksel Konut Mimarisi ve Sokak Dokusunun Analizi. Ege Mimarlık, 84, 44-48s.
- Ramsay, W. M., 1960. Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. Çev. Pektaş, M., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 560s, İstanbul.
- Rapoport, A., 2004. Kültür Mimarlık Tasarım. Çev. Batur, S. Yapı Yayın, 135s, İstanbul.
- Shaukland, G., 2014. Tarihi değeri olan kentlere neden el atmalıyız. Yapı Kredi Yayınları Cogito Kent ve Kültürü, 8, 23-37s, İstanbul.
- Söğüt Gürses S., 2016. İstanbul'un İmarı ve Yangınlar 2- 19.Yüzyıl İstanbulu'nda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri. Toplumsal Tarih, 271(7), 50-62s.
- Şahin, N., 2002. Tarih Boyunca Karahisar-ı Sahib Sancağı Kalesi ve Şehrin Yapılanmasındaki Konumu. 6. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 10-11 Ekim, Afyonkarahisar, 509-526.
- Tapan, M., 1989. Örgün ve Yaygın Eğitim. Mimarlık Dergisi, 3, 62s.
- Tulunay, S., 2019. Tarihi Yapılarda Yangın Tehlikesine Bağlı Gelişen Risklerin Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 222s, İstanbul.
- Tunçer, M., 1994. Tarihi Çevre Koruma Planlamasında Merkezi Yönetimin Rolü. 2.Kentsel Koruma Yenileme Uygulamalar Kolokiyumu, 15 Nisan, İstanbul, 109-116s.
- Türk Dil Kurumu, 2020. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Tarihi: 07.06.2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk, A., 1995. Kentsel Koruma Yaklaşımlarında Kentsel Kimliğin Korunması, Isparta Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 130, İstanbul.

- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2020b. Feridun Emecen. Afyonkarahisar. Erişim Tarihi: 17.03.2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/afyonkarahisar>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020. Afyonkarahisar Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistem Raporu. Erişim Tarihi:05.07.2020. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18616>
- Uyan, M., (Ed.), Anılarda Afyonkarahisar. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, 229s, Afyonkarahisar.
- Whitehand J. W. R., 1986. Taking stock of urban geography. Area , v. 18.
- Yaşar, S., 2007. Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 503s, İzmir.
- Yelken, R., 2001. Sosyolojik Açıdan Afyonkarahisar Özalp, Ş. (Ed.), Afyonkarahisar Kütüğü Cilt II İçinde (177-196). Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 461s, Ankara.
- Yıldırım, M.A., 2014. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler. Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 13(4), 1017-1042s.
- Yılmaz, Ö., 2004. Afyon İli Genel Coğrafya Özellikleri. Karazeybek, M. (Ed.), Anadolu'nun Kilidi Afyon İçinde (3-32). Afyon Valiliği, 496s, Afyonkarahisar.
- Yörüten, G., Hamamcıoğlu, C., 2018. 19. Yüzyılda Düzenlenen İstanbul Tarihi Yarımada'daki Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanlarında Günümüzdeki Kentsel Dokuların İncelenmesi ve Karşılaştırılması. Kent Akademisi. Erişim Tarihi:14.02.2021. www.kentakademisi.com
- Zor, Ö. A., 2019. Kültürel Mirasın Turizm Üzerine Etkileri: Afyonkarahisar Örneği. Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 171s, Bartın.
- Ali İhsan ALTINTAŞ ile 15.04.2019 tarihinde Tacıahmet Mahallesinde kişisel görüşme yapılmıştır.
- Tacıahmet mahalle muhtarı Fahrettin YILMAZ ile 15.04.2019 tarihinde Tacıahmet Mahallesinde kişisel görüşme yapılmıştır.
- Akmescit mahalle muhtarı Celal ACAR ile 07.06.2019 tarihinde Tacıahmet Mahallesinde kişisel görüşme yapılmıştır.
- Tur şirketi yetkilisi Ahmet İLKE ile 08.06.2019 tarihinde Ulu Cami önünde kişisel görüşme yapılmıştır.

Ulu Cami imamı Hasan BALIK ile 22.06.2019 tarihinde Ulu Cami önünde kişisel görüşme yapılmıştır.

Mahir Sevimli ile 18.11.2019 tarihinde Akmescit Mahallesinde kişisel görüşme yapılmıştır.

Afyonkarahisar Belediyesi Fen İşleri Müdürü ve Yapım Birim Sorumlusu Onur SADIOĞLU ile 12.03.2020 tarihinde Sokak Sağıklaştırma projesi uygulamaları sırasında Taciahmet Mahallesinde kişisel görüşme yapılmıştır.

Restorasyon Uzmanı Yüksek Mimar Alper GÜRER ile 05.05.2020 tarihinde AD Restorasyon firmasına ait mimarlık ofisinde kişisel görüşme yapılmıştır.



EKLER

EK A. Tablolar



EK A. Tablolar

ARAŞTIRMA BULGULARI SONUÇ TABLOSU		1 Numaralı Organik Doku	2 Numaralı Organik Doku	Izgara Planlı Doku
Yerleşim Tarihi		12.yüzyıl, 13.yüzyıl, 14.yüzyıl	14.yüzyıl, 15.yüzyıl, 16.yüzyıl, 17.yüzyıl	20.yüzyıl
Barındırdığı Topluluklar		Müslüman Türkler ve Gayrimüslimler (azınlık)	Müslüman Türkler ve Gayrimüslimler (azınlık)	Gayrimüslimler ve Müslüman Türkler (azınlık)
Sit Alanı Durumu		Bir bölümü Kentsel Sit Alanı (yaklaşık %26'sı)	Bir bölümü Kentsel Sit Alanı (yaklaşık %7'si)	Tamamı Kentsel Sit Alanı
Afyonkarahisar Kalesi'ne Göre Konumu		Kalenin batı ve güneybatı yönünde	Kalenin doğu ve güneydoğu yönünde	Kalenin güney yönünde
Harita ve Plan Okumaları	Benzer	•Farklı büyüklük ve formlarda yapı adaları •Organik sokak dokusu •Farklı açı ve sayıda kesişen yollar •Kısa görüş menzili •1-6 metre aralığında, farklı genişlikte yollar •Farklı büyüklükte meydanlar •Çıkamaz sokaklar mevcut		•Benzer büyüklük ve geometrik formda yapı adaları •Doğrusal sokak dokusu •Birbirini dik açıyla kesen yollar •Uzun görüş menzili •8-10 metre aralığında, benzer genişlikte yollar •Meydan özelliği gösteren alan mevcut değil •Çıkamaz sokak mevcut değil
	Farklı	•Küçük ölçekli yapı adaları •Kısa görüş menzili •Dar yollar •Küçük ölçekli ve çok sayıda meydan mevcut •Çok sayıda çıkamaz sokak	•Büyük ölçekli yapı adaları •Uzun görüş menzili •Geniş yollar •Büyük ölçekli ve az sayıda meydan mevcut •Az sayıda çıkamaz sokak	
Sokak ve Cadde Fotoğraf Okumaları	Benzer	•Farklı genişlikte kaldırımlı ya da kaldırımı olmayan yollar •Dik açılı eğime sahip yollar •Yol kotundan sağlanan yapı girişleri •Sel baskınlarının önlenmesi için eğimleri ortada bulunan yollar •Dar olması nedeniyle araç trafiğine uygunsuz yollar •Bitişik nizam 1 veya 2 katlı yapılar •Bodrum kata sahip olan az sayıda yapı grubu •Yapı yol cephelerinde bulunan açık veya kapalı çıkma elemanları (düşük oranda) •Farklı cephe kurguları •Yola yönlendirilmiş küçük ölçekli pencereler •Kamu yapılarına özel parselizasyon •Çok sayıda mescit, cami ve çeşme yapısı		•Yaklaşık 1 metre genişlikte kaldırımlı yollar •Eğimli alanlarda merdiven kullanımı •Yol kotundan ortalama 2 metre yüksekte bulunan yapı girişleri •Sel baskınlarının önlenmesi için eğimleri iki yanda bulunan yollar •Geniş olması nedeniyle araç trafiğine uygun yollar •Bitişik nizam 2 veya 3 katlı yapılar •Bodrum kata sahip çok sayıda yapı •Yapı yol cephelerinde bulunan açık veya kapalı çıkma elemanları (yüksek oranda) •Benzer/aynı cephe kurguları •Yola yönlendirilmiş büyük ölçekli pencereler •Tüm yapılar için benzer parselizasyon •Az sayıda mescit, cami ve çeşme yapısı
	Farklı	•Dar kaldırımlar •Az araç trafiği bölgesi •Fazla 1 katlı yapı •Az sayıda bodrum kat •Cephede az sayıda çıkma elemanı •Farklı cephe kurguları •Küçük ölçekli pencereler	•Geniş kaldırımlar •Fazla araç trafiği bölgesi •Az 1 katlı yapı •Çok sayıda bodrum kat •Cephede çok sayıda çıkma elemanı •Benzer cephe kurguları •Büyük ölçekli pencereler	

Şekil A.1. Araştırma Bulgularına ait Sonuç Tablosu (Köker, 2021)

ARAŞTIRMA BULGULARI SONUÇ TABLOSU		1 Numaralı Organik Doku	2 Numaralı Organik Doku	Izgara Planlı Doku
Etkilendikleri Fiziksel ve Sosyal Kent Dinamikleri	Benzer	Topoğrafya, nüfus sayısı, konum, iklim, inanç, göç hareketleri		Nüfusun niteliği, yatırımlar, ulaşım, konum, turizm, afetler, savaş, inanç, kanunlar, göç hareketleri, güvenlik sorunları, yönetim değişikliği, kentleşme, sanayi politikaları
	Farklı	Savaş	Ulaşım, güvenlik sorunları	
Kişisel Görüşme Okumaları	Benzer	•Eklentili ve plansız yapılaşma düzeni •Bakımsızlık nedeniyle alan genelinde çok sayıda yapıda yüksek bozulma oranı •Az sayıda yapı restorasyon çalışmaları •Az sayıda ticari işlevli yapı •Sıkça yaşanan toplumsal huzuru bozan olaylar •Az sayıda kaçak kazı •Az sayıda alan ziyaretçisi		•Benzer plan ve büyüklükte yapılaşma düzeni •Organik dokulu alana göre daha yakın dönemde inşa edilmelerinden dolayı ve alan genelinde gerçekleştirilen restorasyon uygulamalarından dolayı düşük bozulma oranı •Çok sayıda yapı restorasyon çalışmaları •Çok sayıda ticari işlevli yapı •Nadiren yaşanan toplumsal huzuru bozan olaylar •Çok sayıda kaçak kazı •Çok sayıda alan ziyaretçisi
	Farklı	•Plansız yapılaşma •Yapılaşma tarihi en geç 14.yy'da olmasından dolayı bozulma oranı yüksek •Az sayıda yapı restorasyon uygulaması •Az sayıda ticari işlevli yapı	•Planlı yapılaşma •Yapılaşma tarihi en geç 17.yy'da olmasından dolayı bozulma oranı düşük •Çok sayıda yapı restorasyon uygulaması •Çok sayıda ticari işlevli yapı	
Yol Tarifi Okumaları		•Tarif için odak nokta kullanımı •Alan içi yön algısı zayıf •Alan üzerindeki hakimiyet güçlü (Kullanıcının alanın uzun süreli yerlisi olması nedeniyle)		•Tarif için yön ve sokak sıra sayıları kullanımı •Alan içi yön algısı güçlü •Alan üzerindeki hâkimiyet zayıf
Ulaşım Ağı Ortalama Fraktal Boyut Değeri		1,4928	1,5201	1,8297
Kadastral Ada Ortalama Fraktal Boyut Değeri		1,5203	1,5773	1,8196
1 Numaralı Organik Doku İle 2 Numaralı Organik Doku Arasındaki Fraktal Boyut Değeri Farkı Nedenleri		•İki yüzyıllık yapılaşma tarihi •Konum •Etkilenilen kent dinamikleri •Kalenin işlevi •Yapı adaları ve yapılardaki büyüklükler •Mahalle düzenlerindeki ölçek		
Organik Doku İle Izgara Planlı Doku Arasındaki Fraktal Boyut Değeri Farkı Nedenleri		•Sekiz yüzyıllık yapılaşma tarihi •Yapı adalarının doku alanına oranı •Parçalı ve bütüncül yapılaşma düzeni		

Şekil A.2. Araştırma Bulgularına ait Sonuç Tablosu (Köker, 2021) (devam)